

วรรณกรรม
ของ
เสถียร โพธิ์นันทะ

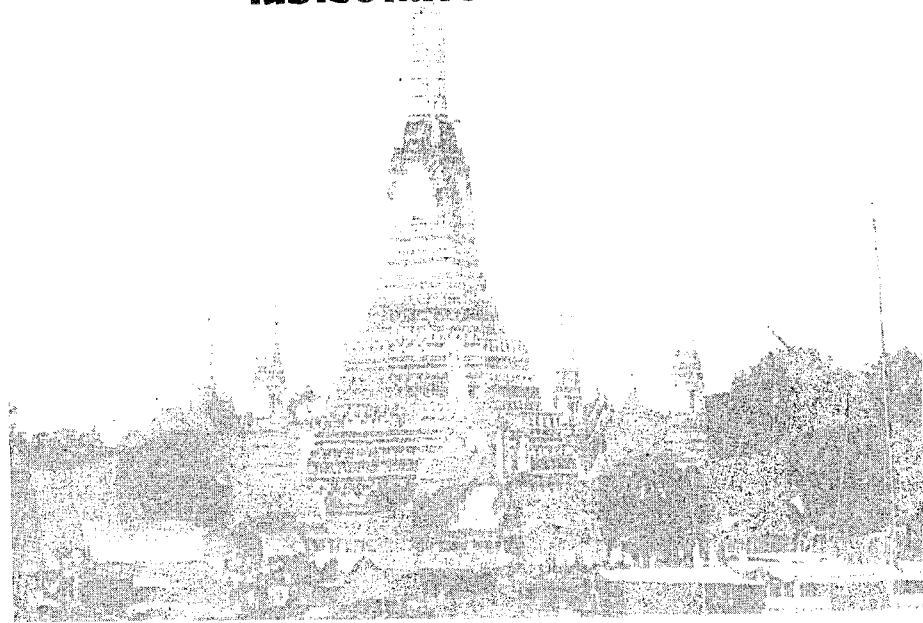
พระพุทธรูป ในราชอาณาจักรไทย

พระพุทธรูปสาม

ในราชอาณาจักรไทย

คำนำ

อาจารย์เสถียร โปธินันทะ นับว่าเป็นผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญคนหนึ่งในประเทศไทยยุคปัจจุบัน แม้ว่าท่านจะถึงมรณกรรมไปแล้ว แต่ผลงานของท่านยังทรงคุณค่าต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาไม่เสื่อมคลาย ท่านได้สร้างผลงานทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก มีทั้งงานเขียน งานแปล และคำบรรยาย ผลงานทุกเรื่องของท่าน ไม่ว่าจะเป็นงานทางวิชาการหรือสารคดี ล้วนมีลักษณะพิเศษ คือ มีถ้อยคำสำนวนที่ชวนอ่าน ให้สาระและอรรถรสทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินจนไม่รู้สึกรู้สึกว่ากำลังอ่านเรื่องที่เป็นวิชาการ ฉะนั้น ผลงานของท่านจึงเป็นเรื่องน่าอ่านสำหรับคนทุกระดับชั้น

สำหรับหนังสือ **พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย** นี้ มีความเป็นมาอย่างไร มีแจ้งในคำนำในการพิมพ์ครั้งแรกแล้ว ในการพิมพ์ครั้งนี้ก็คงเนื้อหาไว้ตามเดิม แต่ได้จัดภาพประกอบเรื่องเพิ่มขึ้นใหม่ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจเนื้อหาและได้รับประโยชน์จากหนังสือนี้มากยิ่งขึ้น

๒๐๖:๐๖๖๗!
(พระธรรมกวี)

หัวหน้าแผนกตำรา

มหาวิทยาลัย

มกราคม ๒๕๕๓

พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสถียร โปธินันทะ

พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓

๑๑๘ หน้า

๑. พุทธศาสนา--ไทย

I. ชื่อเรื่อง

๒๙๔.๓๐๙๕๙๓

ISBN 974-399-322-3

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๕๓ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก ตรีวัน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.สุขาภิบาล ๑

จ.ศาลายา อ.พุทธมณฑล

จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๘๐๐-๒๒๗๓-๕, ๘๕๕-๒๕๗๐

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือพระพุทธศาสนา ในราชอาณาจักรไทย นี้ สภาการศึกษา ฯ จัดพิมพ์เนื่องในพิธีฉลองพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แต่เนื่องจากมีเวลาเรียบเรียงไม่ถึงสองอาทิตย์ จึงต้องเรียบเรียงโดยสังเขป.

หนังสือนี้แบ่งเป็นสองภาค คือภาคภาษาไทยและภาคภาษาอังกฤษ ภาคภาษาไทยเริ่มแต่ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ก่อนที่ไทยจะอพยพลงมา แล้วพรรณนาถึงพระพุทธศาสนากับชาวไทย เริ่มตั้งแต่สมัยราชอาณาจักรอ้ายลาว น่านเจ้า เชียงแสน ตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และจบลงด้วยพิธีฉลองพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ภาคนี้คุณเสถียร โปธิ์นันทะ เป็นผู้เรียบเรียง.

ส่วนภาคภาษาอังกฤษแบ่งเป็น ๓ บท บทแรกพรรณนาถึงความเป็นไปของพระพุทธศาสนาภายหลังพุทธปรินิพพาน จบลงที่ตอนทำสังคายนาครั้งที่ ๓ บทนี้ อาจารย์ศิริ พุฑศุกร เป็นผู้เรียบเรียง บทที่ ๒ และที่ ๓ ข้าพเจ้านำข้อความภาคภาษาไทยของคุณเสถียรมาย่อ แล้วให้อาจารย์ศิริ แปลเป็นภาษาอังกฤษ ที่ต้องย่อข้อความที่สังเขปอีกครั้งหนึ่งนั้น เพราะเวลานั้นน้อยเต็มที เหลือเวลาอีกเพียงไม่กี่วันก็จะถึงวันประกอบพิธีฉลอง ถ้าให้แปลของคุณเสถียรทั้งหมด คงหันแต่แปล แต่

พิมพ์คงไม่ทันงานแน่ แต่ถึงกระนั้น ก็พิมพ์เสร็จในเมืองาน
เกือบจะสุดสิ้นแล้ว ดังนั้นในภาคภาษาอังกฤษจึงมีคำผิดมาก

สภาการศึกษา ฯ จัดพิมพ์หนังสือนี้โดยหวังที่จะให้เป็น
พุทธบูชา และเป็นอนุสรณ์สำหรับพิธีฉลองพุทธศตวรรษที่ ๒๕
ดังนั้นผู้ที่หาหนังสือนี้ไปจึงได้ชื่อว่ามีส่วนบำเพ็ญพุทธบูชาเนื่อง
ในพิธีนี้ด้วย

เนื่องจากหนังสือนี้เป็นฉบับสังเขป สภาการศึกษา ฯ จึง
ได้หวังไว้ว่า ถ้ามีโอกาสจะจัดเรียบเรียงและพิมพ์ฉบับพิสดาร
ขึ้นอีก.

พระศรีวิสุทธิญาณ

เลขาธิการ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

พฤษภาคม ๒๕๐๐

สารบัญ

พระพุทธรักษาแพร่สู่ประเทศไทย	๑
พระพุทธรักษาสมัยพูนั่น	๓
พระพุทธรักษาสมัยทวาราวดี	๑๓
พระพุทธรักษาสมัยศรีวิชัย	๑๕
พระพุทธรักษาสมัยลพบุรี	๑๘
ไทยนับถือพระพุทธรักษาแต่ครั้ง “อ้ายลาว”	๒๙
ไทยนานเจ้านับถือลัทธิมหายาน	๓๐
พระพุทธรักษาสมัยโยนกเชียงแสน	๓๙
ลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์	๔๒
มหายานรุ่งโรจน์ครั้งสุดท้าย	๔๗
พระพุทธรักษาสมัยสุโขทัย	๔๘
พระพุทธรักษาสมัยเชียงใหม่	๕๘
พระพุทธรักษาสมัยกรุงศรีอยุธยา	๖๐
พระพุทธรักษาสมัยกรุงธนบุรี	๗๐
พระพุทธรักษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๗๕

ลัทธิมหายานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๙๒
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๙๖
การปกครองคณะสงฆ์	๙๘
ปูชนียสถานที่สำคัญ	๙๙
การฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ	๑๐๑
พระพุทธรูปยืนใหญ่ในเมืองไทย	๑๐๔
พระพุทธรูปยืน	๑๐๕

พระพุทธรูปแพร่สู่ประเทศไทย

ในพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์เมารยะ ซึ่งตั้งราชธานีอยู่ที่กรุงปาฏลิบุตร แคว้นมคธ ในอินเดีย พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนา และโดยการแนะนำของพระมหาเถรจารย์รูปหนึ่ง คือพระโฆศคัลลีสบุตร-ติสสะ พระมหाराชจึงโปรดให้ส่งธรรมทูตอัญเชิญพระพุทธศาสนา จาริกแพร่หลายทั่วทิศานุทิศ ทั้งในอินเดียและประเทศอื่น ๆ ภายนอก ปรากฏว่าคณะธรรมทูตชุดหนึ่ง ซึ่งมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้าได้มาสู่สุวรรณภูมิ แล้วตั้งหลักพระพุทธศาสนาขึ้นที่นั่น ก็สุวรรณภูมิในที่นี้ ได้แก่ดินแดนตอนใต้ตอนหนึ่งในแหลมอินโดจีนนี้เอง ชาวอินเดียสมัยก่อนพุทธกาล เคยไปมาค้าขายติดต่อกับสุวรรณภูมิอยู่เสมอ จึงเป็น

ข้อสันนิษฐานว่า คงจะมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งรกราก แพร่อารย-
 ธรรมแก่ชาวพื้นเมืองในดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์นี้แต่โบราณ
 นานไกลแล้ว และโดยเฉพาะเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นใน
 อินเดีย พระพุทธศาสนาไม่ถือลัทธิรังเกียจการไปตั้งหลักแหล่ง
 ต่างถิ่น เหมือนพวกที่ถือศาสนาพราหมณ์บางเหล่า จึงน่าจะ
 ปรากฏว่าได้มีพวกอินเดียที่ถือพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในแหลม
 อินโดจีนมากขึ้น ในจำเนียรกาลต่อมา เลยเป็นสาเหตุพาให้พวก
 ถือลัทธิพราหมณ์พลอยหายรังเกียจอพยพมาแสวงหาโชคมาก
 ขึ้นกว่าเดิม และพวกนี้ไม่แต่มาสอนลัทธิศาสนาเท่านั้น ยังได้
 มาสร้างบ้านเมืองตั้งเป็นอาณาจักรขึ้นหลายแห่ง ปกครองพวก
 มนุษย์เจ้าถิ่นอีกด้วย **“ส่วนสุวรรณภูมิอันเป็นแหล่งแรกที่
 พระพุทธศาสนามาตั้งมั่นนั้น เข้าใจว่าน่าจะได้แก่บริเวณตั้งแต่
 ตอนใต้ของพม่าเดี๋ยวนี้ (ซึ่งสมัยต่อมาเป็นอาณาจักรมอญ)
 กินตลอดลงมาถึงภาคกลางของประเทศไทย มีศูนย์กลางสำคัญ
 อยู่ที่จังหวัดนครปฐม มีพวกมอญ ละว้าเป็นคนพื้นเมือง”**
 เนื่องด้วยที่บริเวณจังหวัดดังกล่าว ปรากฏซากโบราณสถาน
 มากมายล้วนแต่ใหญ่โต สร้างตามคตินิยมเก่า ถึงครั้งพระเจ้า
 อโศกมหาราชก็มี เช่นพระสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิมซึ่งอยู่
 ภายในพระสถูปใหญ่ที่เห็นอยู่บัดนี้ ตามรูปเดิมก็สร้างเป็นรูป
 ทรงโอคว่าอย่างพระสถูปสัตตปิณฑ์ในอินเดียและภาพอุเทสิกเจดีย์
 อื่น ๆ ที่ทำเป็นรูปพระธรรมจักรมีกวางหมอบรูปพระแท่น

เปล้า ๆ ฯลฯ ซึ่งสร้างกันในสมัยที่ชาวอินเดียยังไม่นิยมสร้าง
 พระพุทธรูป คตินิยมที่สร้างอุเทสิกเจดีย์ดังกล่าว ก็มีปรากฏที่
 โบราณสถานทีนครปฐม นอกจากนี้ในระยะสมัยต่อมา แบบ
 พุทธศิลปะของอินเดียยุคสำคัญ ๆ เช่นพุทธศิลปะสมัยอมราวดี
 และสมัยคุปตะก็มีแพร่หลาย เข้ามาเจริญที่ศูนย์กลางแห่งนี้ก็
 เหมือนกัน จึงเป็นอันยุติได้ว่า

จำเดิมแต่พระพุทธศาสนามาตั้งมั่นลง ณ ภาคกลาง
 แห่งประเทศไทย ก็ได้เจริญงอกงามพัฒนาตลอดมาไม่ขาด
 อன்றพระพุทธศาสนาซึ่งพระโสณะและพระอุตตระนำเข้ามา
 นั้น เป็นพระพุทธศาสนาสาวกยานนิกายเถรวาท ซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม
 เคารพมติของพระอรหันต์ครั้งปฐมสังคายนา โดยการรักษา
 พระธรรมวินัยของสมเด็จพระพุทธองค์ ได้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดี

พระพุทธรศาสนาสมัยพุมิน

พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จำเดิมแต่มาตั้งมั่น ณ
 สุวรรณภูมิก็ปรากฏว่า ได้พัฒนารุ่งเรืองขึ้น แต่รายละเอียด
 เกี่ยวกับสถานการณ์เราไม่สามารถที่จะค้นคว้าหาได้ ทราบแต่
 พอเป็นเลา ๆ ว่าประชากรของแคว้นสุวรรณภูมิ น่าจะเป็น
 มนุษย์ในตระกูลมอญ-เขมร และพวกละว้า พวกเหล่านี้มี
 เจ้านายเป็นชาวอินเดียทั้งที่เป็นชาวอินเดียมัธยมประเทศ และ

ชาวอินเดียทุกภูมิภาค หรือมีฉะนั้นก็มีเจ้านายที่มีเชื้อสายผสมกับชาวอินเดีย ฉะนั้นย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่อารยธรรม, วัฒนธรรมของชมพูทวีป ย่อมแพร่หลายทั่วไปในดินแดนดังกล่าวนี้ และจากศูนย์กลางนี้เอง

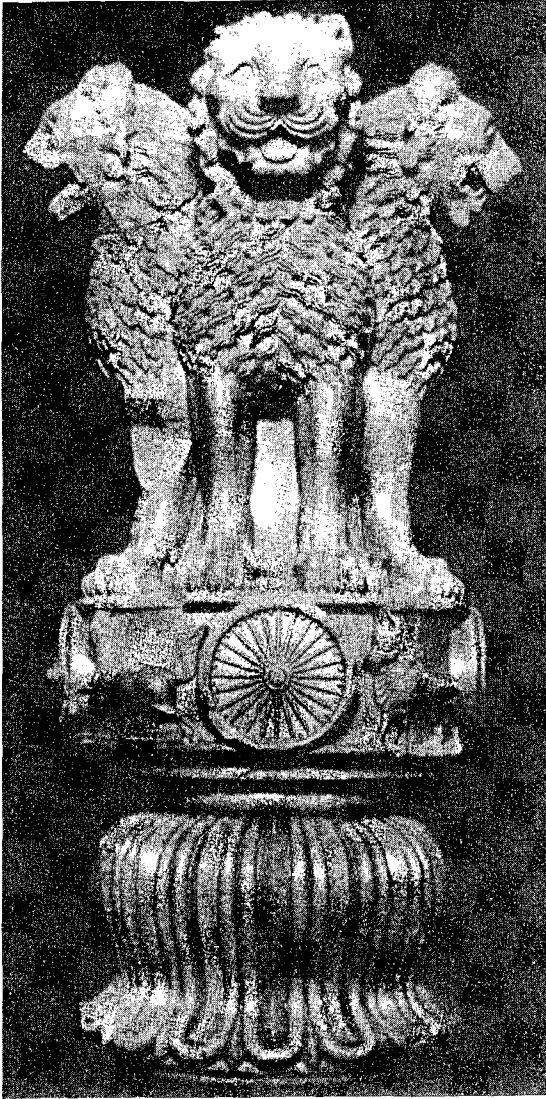
พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจึงได้แพร่หลายตลอดทั่วไปในแหลมอินโดจีน ยกเว้นดินแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของคาบสมุทรมนี้ ซึ่งเป็นดินแดนญวนเหนือ ณ บัดนี้ จำเนียรกาลล่วงมาเมื่อมีมนุษย์ต้นตระกูลพม่าและมนุษย์เผ่าไทยซึ่งอพยพมาจากทิเบตและยูนนาน เมื่อมาถึงที่นี่ จึงได้รับเอาพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจากพวกมนุษย์ตระกูลมอญ-เขมรอีกต่อหนึ่ง

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ทางประเทศอินเดียพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เจริญขึ้น พุทธมามกะชาวอินเดียก็ได้นำลัทธิมหายานออกมาสั่งสอน แพร่หลายในคาบสมุทรมแห่งนี้ ได้เดินทางมาโดยทางบก ผ่านแคว้นเบงกอลเข้ามาทางพม่าเหนือก็มี เดินทางมาโดยทะเลมาขึ้นที่แหลมมลายู สุมาตรา และแล่นเรืออ้อมอ่าวเข้ามาทางประเทศกัมพูชาบัดนี้ก็มี

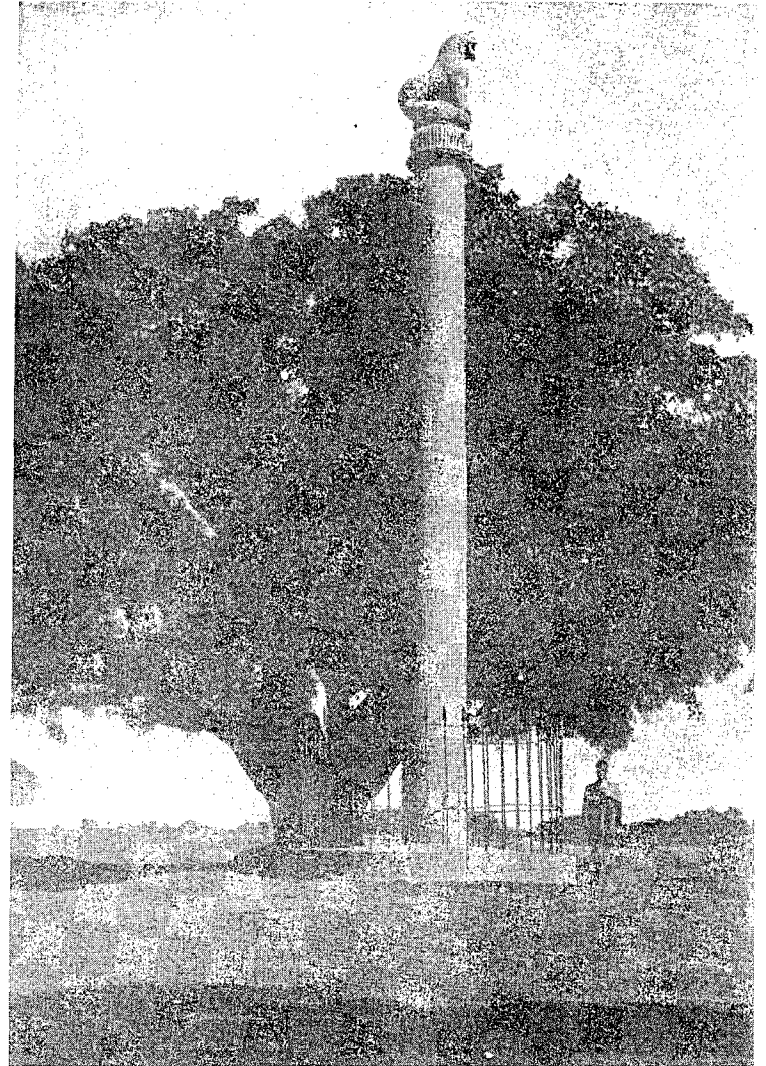
ในระหว่างนั้น ได้เกิดมี**อาณาจักรพูนัน** หรือที่เรียกว่าอาณาจักรพนมขึ้น อาณาจักรนี้คือบริเวณดินแดนกัมพูชาในปัจจุบันกินเลยเข้ามาในประเทศไทยตอนกลางและถึงภาคอีสานด้วย ปรากฏว่าประชาชนชาวพูนันนับถือพระพุทธศาสนาทั้งฝ่าย

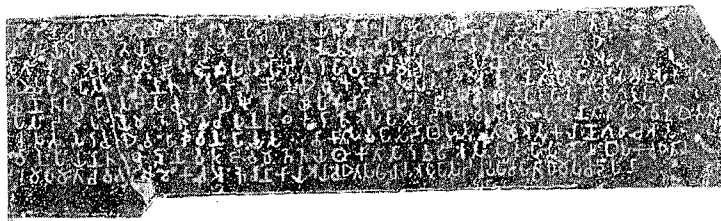
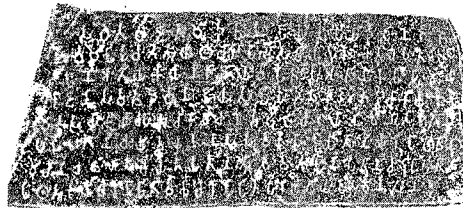
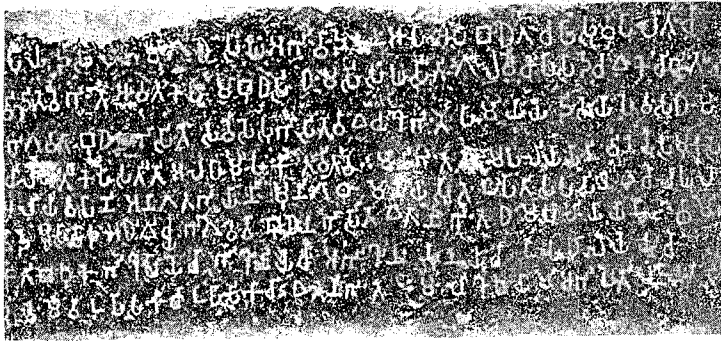
รูปสลักบนเสาหิน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปพระเจ้าอโศก

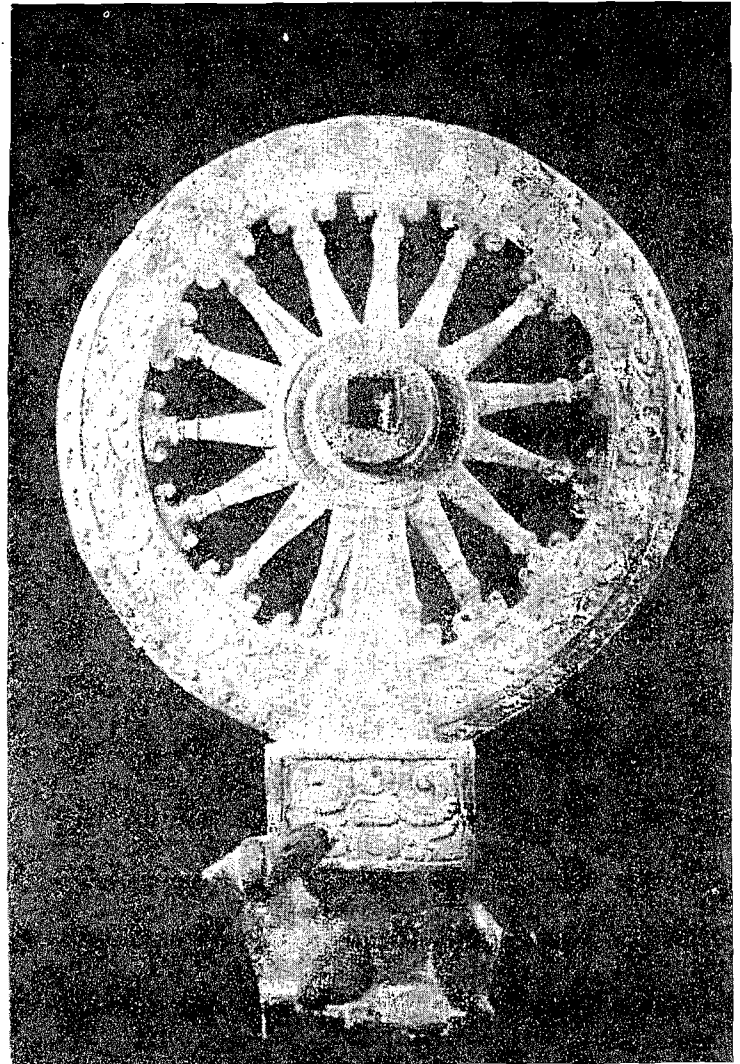
สิงห์ยอดเสาศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราช

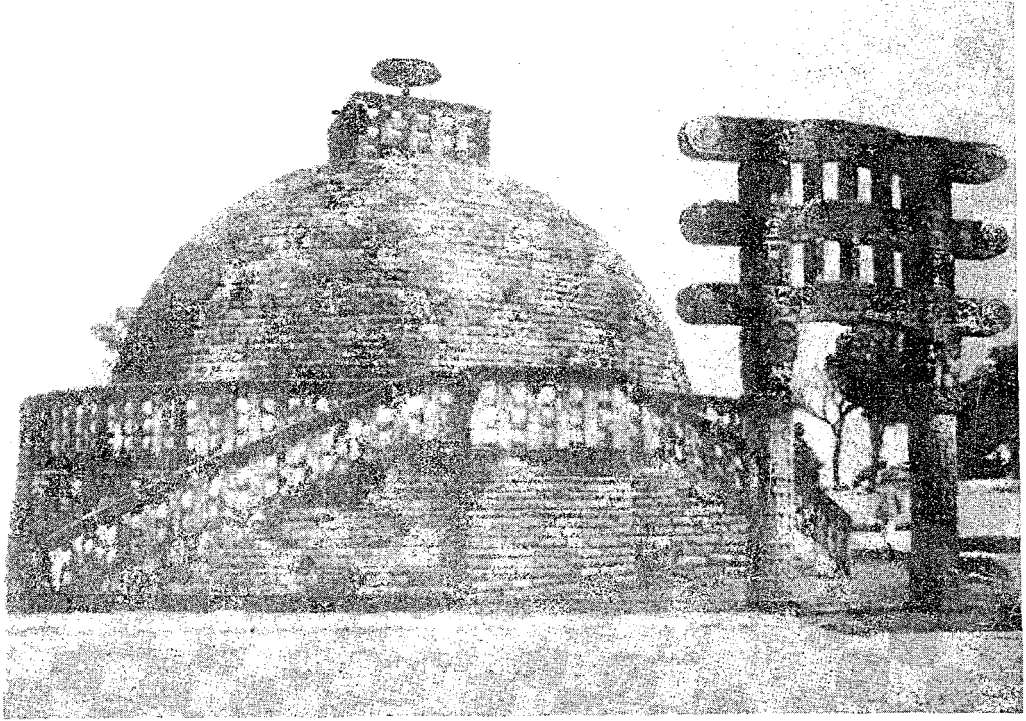
เสาศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่โปรดให้ปักไว้ตามสถานที่สำคัญ
ทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย

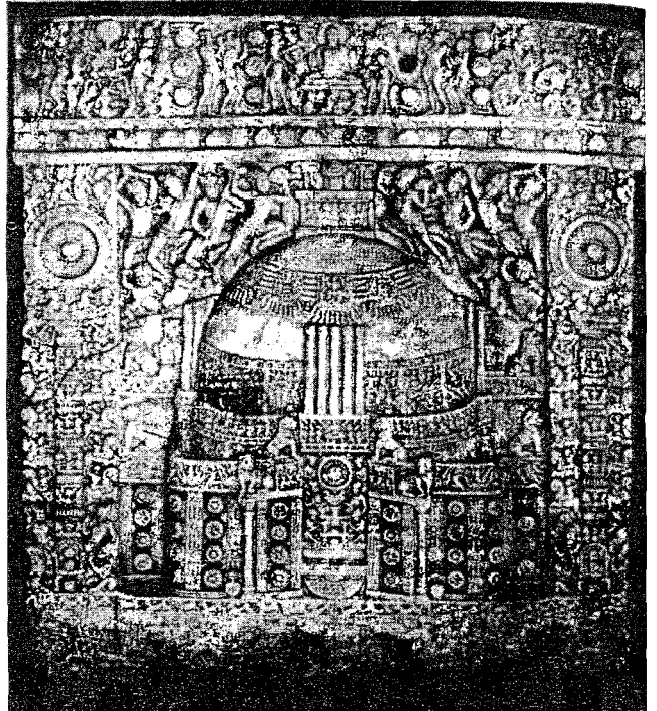
อักษรในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก

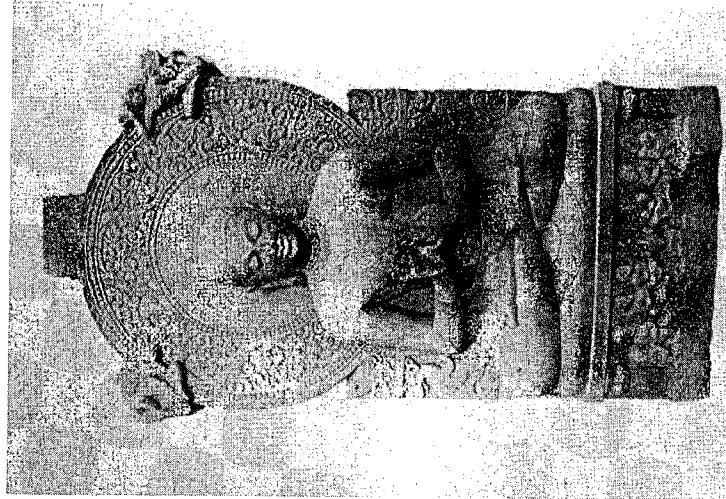
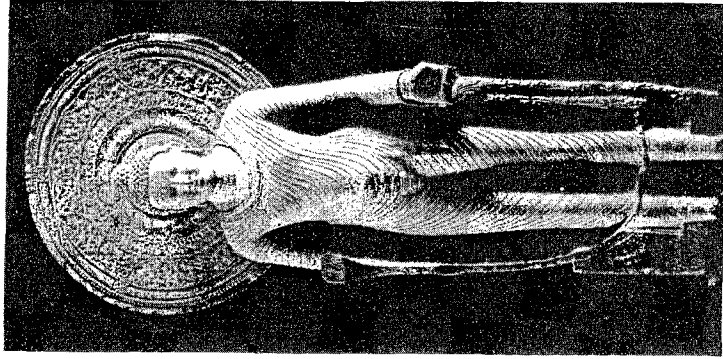
ธรรมจักรกับกวางหมอบ สัญลักษณ์ของการอุบัติขึ้นของ
พระพุทธศาสนา ณ สวนกวาง หรืออสิปตมฤคทายวัน

พระสถูปศิลา ที่สาญจี ศิลปะอินเดียสมัยโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๕

ศิลปะอินเดีย แบบอมราวตี ราวพุทธศตวรรษที่ ๗

พุทธศิลป์อินเดีย แบบคุปตะ ชาวพุทธศตวรรษที่ ๑๐

เถรวาทและมหายาน จนถึงกับมีสมณทูตชาวพูนัน เดินทางไป
แปลพระคัมภีร์ในประเทศจีน เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๐ สมณ-
ทูตชาวพูนันที่มีชื่อดังคือ **พระสังฆปาละ**และ**พระมันทรเสน**
อาณาจักรพูนันมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ก็เสื่อมโทรม
ไป ด้วยถูก**อาณาจักรเจนละ**ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นพูนันมาก่อน
แย่งอำนาจ พวกเจนละนับถือศาสนาพราหมณ์ฉะนั้นพระพุทธ-
ศาสนาจึงชะงักความเจริญระยะหนึ่ง

พระพุทธรูปศาสนิกถาวรดี

ในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ขณะที่อิทธิพลของพูนัน
กระทบกระเทือน ก็ปรากฏว่าพวกมอญในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ถือโอกาสประกาศอิสรภาพตั้งเป็นอาณาจักรทวารวดีขึ้น อาศัย
เคยเป็นศูนย์กลางความรุ่งเรืองมาเก่าก่อน แต่ครั้งยังเป็นแคว้น
แคว้นสุวรรณภูมิ อาณาจักรทวารวดีจึงเจริญอย่างรวดเร็ว ทั้ง
ในด้านศิลปะและการพระศาสนา ซึ่งปรากฏว่า อาณาจักรนี้ได้
รักษาจาริตของพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งรับมาแต่ครั้ง
พระเจ้าอโศกมหาราชไว้อย่างเคร่งครัด อาณาจักรทวารวดีมี
ความสัมพันธ์กับชาวพุทธอินเดียในลุ่มแม่น้ำคงคาмаก ฉะนั้น
พุทธศิลปะของทวารวดีมีเรียนแบบราชวงศ์คุปตะ

ศูนย์กลางของทวารวดีก็คงอยู่ที่นครปฐมนั่นเอง ต่อมา

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ปรากฏว่าอาณาภาพของทวารวดีได้ขยาย ขยาย เหนือขึ้นไปจนถึงลพบุรี และจากลพบุรีได้แผ่ขึ้นไปอีก จนถึงภาคเหนือของประเทศไทย ดังปรากฏในตำนานว่า พระนางจามเทวีซึ่งมีเชื้อสายมอญจากลพบุรี ได้ขึ้นไปครองนคร ทริภุญชัยหรือลำพูน และพระนางได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์จำนวนถึง ๕๐๐ รูป ซึ่งทรงพระไตรปิฎกขึ้นไปพื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ เมืองลำพูนด้วย เป็นเหตุหนึ่งที่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จากทวารวดีได้ไปตั้งมั่นทางภาคเหนือ เป็นการย้ายศรัทธาปสาทะ ของประชาชนในภาคนี้ ให้กระชับแนบกับพระพุทธศาสนาฝ่าย เถรวาทแน่นหนาขึ้น พวกมอญได้ปกครองหัวเมืองเหนือหลาย ร้อยปี จารึกภาษามอญเก่าเราอาจพบได้ ตั้งแต่นครปฐม ลพบุรี ตลอดจนถึงลำพูน

ตกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อาณาจักรเจนละได้เปลี่ยน เป็นประเทศเขมรโบราณ อิทธิพลของเขมรโบราณได้แผ่ครอบงำ แทนที่อาณาจักรทวารวดี เขมรได้ตั้งหัวเมืองทำนองเป็นเมือง ประเทศราช ขึ้นหลายเมือง เช่น ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เขมร ได้ยกเมืองลพบุรีขึ้นเป็นเมืองลูกหลวง ในลุ่มแม่น้ำป่าสักท้องที่ จังหวัดเพชรบูรณ์บัดนี้ ก็มีเมืองศรีเทพเป็นเมืองสำคัญ นอกจากนี้อิทธิพลของเขมร ยังกินขึ้นไปถึงภาคอีสานด้วยมีเมือง พิมาย เมืองสกลนครเป็นหัวเมืองสำคัญ แต่อย่างไรก็ดีอำนาจ ของเขมรก็ยังไม่สามารถรุกกล้าเข้าไปล้างอำนาจมอญในภาคเหนือ

และภาคพายัพโดยสิ้นเชิงได้.

พระพุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย

ในสมัยที่อาณาจักรทวารวดี กำลังรุ่งเรืองอยู่นั้นปรากฏ ว่าทางภาคใต้ของประเทศไทย ได้มีแว่นแคว้นใหญ่หลาย แคว้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีนเรียกชื่อ **ประเทศเขี้ยวไห้** (แปลว่าดินแดง) ได้แก่ **แคว้นรัฐไทรบุรี** ในมลายูบัดนี้* มีพลเมือง นับถือพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ **ประเทศผานผาน** ได้แก่บริเวณท้องที่ **จังหวัดสุราษฎร์ธานี** บัดนี้ มีพลเมืองนับถือ พระพุทธศาสนาฝ่ายสาวกยาน และที่เมืองเวียงสระเราเคยชุด พบพระพุทธรูปสมัยคุปตะ

ดินแดนเหล่านี้ เคยมีสัมพันธ์ติดต่อกับอาณาจักรทวา- รวดี จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อาณาจักรศรีวิชัยได้เกิดขึ้นที่ เกาะสุมาตรา ภายหลังได้แผ่ขยายอำนาจรุกกล้าขึ้นมาทางแหลม มลายู และปราบแว่นแคว้นต่าง ๆ ในแหลมมลายู มีอาณา- เขตทางเหนือติดกับอาณาจักรทวารวดี ในระยะเวลาดังกล่าว แคว้นเหล่านี้พระพุทธศาสนาฝ่ายสาวกยานยังรุ่งเรืองดี **นัก ธรรมจาริกอีจิง** บันที่กล่าวอาณาจักรนี้พระราชาตลอดจน ประชาชาษฏ์ศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา มาก มีพระภิกษุ-

* นักโบราณคดีบางท่านว่า ได้แก่ดินแดนแคว้นมริตในพม่าใต้ก็มี

สงฆ์ในนครหลวงกว่าพันรูป และมีคณาจารย์สำคัญรูปหนึ่ง ชื่อ ศากยเกียรดี การปฏิบัติธรรมก็เคร่งครัดเหมือนกับในอินเดีย ต่อมาเมื่อราชวงศ์पालะแห่งมคธเบงกอลมีอำนาจขึ้น กษัตริย์ราชวงศ์นี้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน โดยเฉพาะคือนิกายมนตรยาน ราชวงศ์ไศเลนตระแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่ง ณ บัดนั้นได้แผ่อำนาจราชศักดิ์ ครอบงำทั่วคาบสมุทรมหาลไต้และแหลมมะลายูแล้ว ได้มีสัมพันธไมตรีกับราชสำนักपालะ จึงพลอยได้รับลัทธิมหายานนิกายมนตรยานเข้ามานับถือด้วย ลัทธิมหายานได้เป็นศาสนาประจำของจักรวรรดิศรีวิชัย ซึ่งเป็นจักรวรรดิมาลายู ตลอดระยะเวลาแห่ง พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๗๐๐ ปีเศษ ทางตอนเหนือของแหลมมะลายู ที่ในขณะนี้คือนครศรีธรรมราช ซึ่งมีชื่อเรียกในยุคนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ว่า **เมืองตามพวลิงค์** เป็นประเทศราชของจักรวรรดิศรีวิชัยเราได้พบศิลาจารึกภาษาสันสกฤต ย่อเกียรติพระเจ้ากรุงศรีวิชัยและกล่าวถึงการสถาปนาพระเจดีย์ อุทิศในพระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๘ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“พระเจ้ากรุงศรีวิชัย มีชัยชนะและพระสิริขาว พระองค์มีवासนาอันร้อยด้วยเปลวเพลิงรัศมี ซึ่งเกิดขึ้นจากพระราชแห่งประเทศใกล้เคียง พระองค์นี้พระพรหมได้อุตส่าห์บันดาลให้บังเกิดราวกว่าทรงพระประสงค์ที่จะให้พระธรรมมั่นคงในอนาคตกาล

พระเจ้ากรุงศรีวิชัย ผู้เป็นเจ้าของพระราชาทองหลายในโลกทั้งปวง ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐทั้ง ๓ นี้ เป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือดอกบัว (คือพระปัทมปาณี) พระผู้ผจญพระยามาร และพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวชิระ (คือพระวัชรปาณี) ปราสาทอิฐทั้ง ๓ นี้ งามราวกับเพชรในภูเขาอันเป็นมลทินของโลกทั้งปวง แลเป็นที่บังเกิดความรุ่งเรืองแก่ไตรโลกพระองค์ได้ถวายแก่พระชินราช ประกอบด้วยพระสิริอันเลิศกว่าพระชินะทั้งหลาย ซึ่งสถิตอยู่ในทิศทิศ

(ดูศิลาจารึกภาค ๒) ปราสาทอิฐทั้ง ๓ ที่กล่าวในจารึกนี้ ปัจจุบันจะหาได้ครบทั้ง ๓ ปราสาทคือ ที่วัดแก้ว, วัดหลง, และวัดเวียงทางภาคใต้ของประเทศไทย

นอกจากนี้อาณาจักรศรีวิชัย ยังเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมที่โด่งดัง จนถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ พระที่ปึงกรอดิตะ คณาจารย์ผู้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในธิเบต เคยมาพักศึกษาในสำนักพระธรรมเกียรดี ที่สุมาตราถึง ๑๒ ปี มหาเจดีย์บุโรโดในเกาะชวาสร้างขึ้นในยุคศรีวิชัย กล่าวเฉพาะในประเทศไทยเรามีปูชนียวัตถุ เช่นพระเจดีย์บรมธาตุที่ไชยากี้ดี รูปปฏิมาพระอวโลกิตศวรรลัมฤทธิ์ขนาดโตกว่าคนที่ไชยากี้ดี และบรรดาพระพิมพ์ดินดิบต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งพระพุทธรูปพิมพ์และพิมพ์พระโพธิสัตว์ตามคติมหายาน มีปรากฏมากมายทางจังหวัดภาคใต้ของไทย เช่นที่ถ้ำคูหาสวรรค์, ถ้ำอกทะเล จังหัด

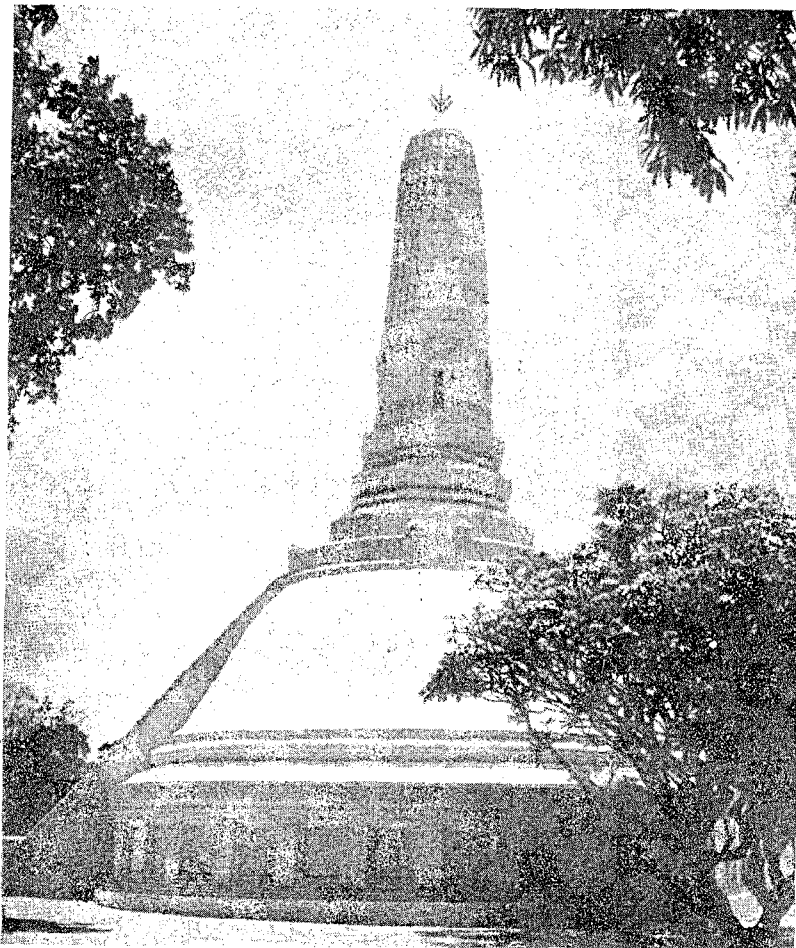
พัทลุง, ที่เขากำป๋น จังหวัดปัตตานี และที่ถ้ำเขาตะเกา จังหวัดยะลา เป็นอาทิ. เหล่านี้เป็นเครื่องหมายแห่งมหายานและอิทธิพลของศรีวิชัย ตามเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานว่า อิทธิพลศรีวิชัยได้กระจายรุดขึ้นมาถึงประเทศกัมพูชาและบรรดาประเทศราชของเขมรในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ๒ คราว เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ คราวหนึ่ง และเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ อีกคราวหนึ่ง พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ กษัตริย์กัมพูชาปรากฏน่าจะมีเชื้อสายสืบมาจากพวกศรีวิชัย ประเทศกัมพูชาและประเทศไทยจึงได้รับนับถือลัทธิมหายานตามแบบอย่างศรีวิชัยอีก ในระยะนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมา

พระพุทธศาสนาในสมัยลพบุรี

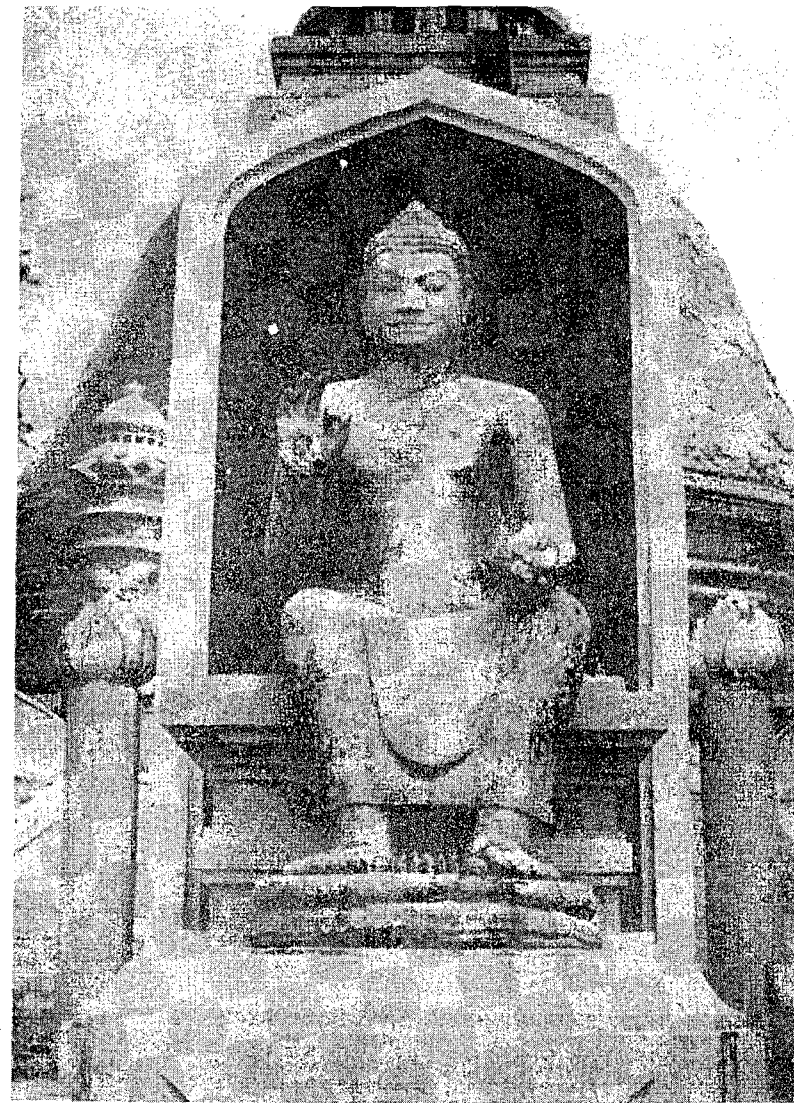
ในยุคที่จักรวรรดิเขมรมีอำนาจครอบงำประเทศไทย เราเรียกว่ายุคลพบุรี มีระยะเวลาราว พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐ ปี กษัตริย์เขมรบางพระองค์ก็เป็นพุทธมกัมกะ บางพระองค์ก็เป็นพราหมณมามกะ แต่พระพุทธศาสนาซึ่งแพร่หลายอยู่ในสมัยลพบุรีนี้ ปรากฏว่ามีทั้งลัทธิฝ่ายเถรวาทและลัทธิฝ่ายมหายาน สำหรับลัทธิฝ่ายเถรวาทนั้นดูเหมือนจะไม่เจริญแข็งแรงนัก ทั้งนี้เพราะกษัตริย์เขมรที่เป็นพุทธมามกะ ก็เป็นพุทธมามกะในลัทธิ

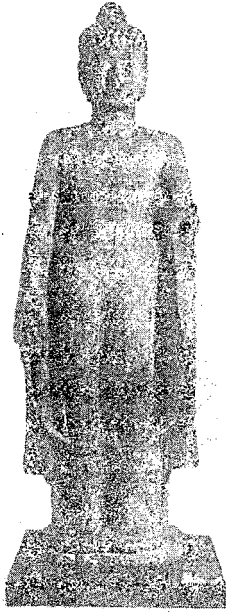
ภาพเขียนแสดงพระเจดีย์องค์เดิมภายในพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบัน

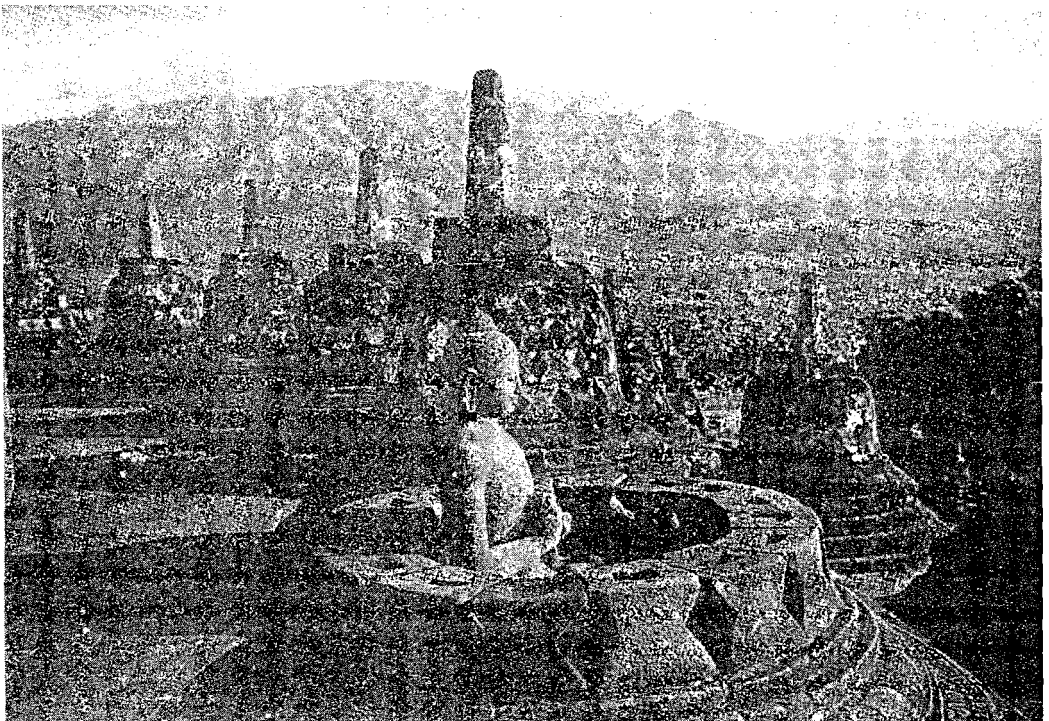
รูปจำลองพระปฐมเจดีย์องค์เดิม

พุทธศิลป์แบบทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖

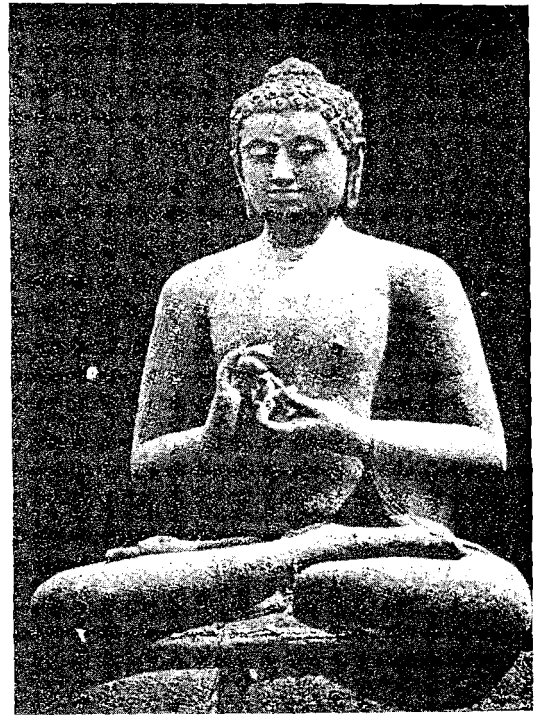
พุทธศิลป์แบบทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖

พุทธศิลป์แบบชวา ที่นุโรนดู อินโดนีเซีย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

พุทธศิลป์แบบชวา

พุทธศิลป์แบบชวา

พระอวโลกิเตศวร พุทธศิลป์แบบศรีวิชัย

มหายาน กัณฑ์มหายานที่ลพบุรีนั้นแพร่หลายสืบเนื่องมาแต่ครั้งสมัยอาณาจักรพูนนาระหนึ่งแล้ว เมื่ออาณาจักรทวารวดีรุ่งเรืองขึ้นลัทธิมหายานได้ชะงักลงชั่วคราว ครั้นมาถึงสมัยนี้ลัทธิมหายานนิกายมนตรยานได้แพร่หลายขึ้นมาจากศรีวิชัยและเจริญงอกงามขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในประเทศกัมพูชาเองและในประเทศไทย ตั้งแต่ตอนกลางและอีสานบางส่วนลงไปสถานที่สำคัญเกี่ยวกับลัทธิมหายานนิกายมนตรยาน เช่นปราสาทหินพิมาย ซึ่งสันนิษฐานว่า สร้างเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ที่ท่ามกลางลายประกอบส่วนบนประติมากรรมด้านตะวันออกจำหลักรูปพระไตรโลกวิชัย ด้านตะวันตกเป็นพุทธประวัติตอนทรมานพญาชมพู ซึ่งภาพเหล่านี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของลัทธิมหายาน และโดยเฉพาะนิกายมนตรยาน ส่วนที่ลพบุรีก็มีปรากฏสามยอด ซึ่งเข้าใจว่าเป็นพุทธสถานในลัทธิมหายาน

และได้พบศิลาจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ที่ลพบุรี มีข้อความตอนหนึ่งว่า "...ในสถานที่อยู่ของดาบสทั้งหลาย หรือของผู้ซึ่งบวชเป็นพระภิกษุมหายานก็ดี บวชเป็นสทวิระ (คือฝ่ายเถรวาท) ก็ดี ให้ท่านทั้งหลายบวชโดยจริงใจถวาย "ตบะ" แก่พระบาทกัมมแดงกำตวน อัญศรีสุริยะวารมเทวะ..." นอกจากนี้ในสมัยลพบุรี ได้มีการสร้างปฏิมากรรมทั้งขนาดใหญ่และเล็ก ขนาดเล็กนั้นคือพระพิมพ์ซึ่งนิยมกันในหมู่ผู้ครอง

ว่าเป็นของขลังศักดิ์สิทธิ์ เช่นพระร่วง* ซึ่งเป็นพระทรงเครื่องปางประทานพร พระเศียรทรงกะบังมงกุฎเทริด ซึ่งข้าพเจ้าได้สันนิษฐานว่า พวกเขมรได้สร้างเป็นพระปฏิมาแห่งพระไวโรจนะพุทธเจ้า ซึ่งตามคติของนิกายมนตรยานมักจะเป็นพระทรงเครื่องเสมอ พระพิมพ์อีกแบบหนึ่งที่เรียกกันว่า “พระหุยาน” เป็นพระปางกมุขลัมผัสสมุทร ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระปฏิมาแห่งพระอักษะพุทธเจ้า ซึ่งฝ่ายมหายานถือว่าเป็นพระพุทธรูปประจำพุทธเกษตรทางบูรพาทิศ พวกเขมรจึงสร้างขึ้นไว้ในฐานะสัญลักษณ์แห่งความรุ่งโรจน์ของจักรวรรดิเขมรในภาคตะวันออกเฉียงของโลกด้วย นอกจากนี้ยังมีพระพิมพ์ที่ทำรูปเป็นพระอาทิตย์พระประทับบนตัวพญานาค มีพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ และพระปรัชญาปารมิตาโพธิสัตว์ประทับยืนอยู่ซ้ายขวา ซึ่งเราจะพบได้ตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราช, ลพบุรี, สุพรรณบุรี และสวรรคโลก ฯ พระพิมพ์เหล่านี้ล้วนแล้วสร้างตามพิธีกรรมของลัทธิมหายานนิกายมนตรยาน ซึ่งต่อมาได้แปรเป็นวิชาไสยศาสตร์ฝ่ายพุทธคู่กับไสยศาสตร์ฝ่ายพราหมณ์ในประเทศนี้ และเพื่อนบ้านใกล้เคียงต่อมา

* ได้ตามคุณ “ตรีชัยปาย” ผู้ทรงกิตติคุณทางพระเครื่องว่า โฉนดจึงเรียกพระพิมพ์แบบนี้ว่าพระร่วงทั้งที่สร้างในสมัยลพบุรี ได้รับคำอธิบายว่าที่เรียกว่าพระร่วงเป็นคำเรียกกันในชั้นหลังมา และไทยสมัยสุโขทัยได้เรียนแบบปฏิมากรรมของเขมร สร้างพระพิมพ์ชนิดนี้ขึ้นมากเหมือนกัน

ไทยนับถือพระพุทธศาสนาครั้งแรก "อ้ายลาว"

ชนชาติไทยเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่งในทวีปเอเชีย แต่หากได้แบ่งแยกกันออกเป็นหลายเผ่าตามเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม จึงได้กระจัดกระจายพลัดพรากห่างเหินกันไป พื้นเพเดิมของไทยอยู่ในประเทศจีน ตั้งแต่ครั้ง ๔๐๐๐ ปีมาแล้ว ไทยได้ตั้งแคว้นแคว้นอยู่ทางตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำเหลือง ต่อมาจีนได้อพยพเข้ามาแย่งที่ของไทย ชับไล่ไทยให้แตกร่นลงมาทางใต้ถึงกลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง พอไทยจะตั้งหลักได้บ้าง ก็ถูกจีนขยายอำนาจตามลงมาขับไล่อีก ไทยจึงต้องร่นลงมาทางใต้ ได้เข้ามาตั้งแคว้นแคว้นกระจายอยู่ทั่วไปในภาคใต้ของประเทศจีน เช่นในมณฑลเสฉวน, กุยจิ๋ว, กวางตุ้ง, กวางซี และมาชุนมณฑลคังมากกว่าแห่งอื่น คือที่มณฑลยูนนาน ในราวพุทธศตวรรษที่ ๕ ไทยในยูนนานได้ตั้งอาณาจักรอ้ายลาวขึ้น จุดหมายเหตุของจีนในสมัยราชวงศ์ฮั่นบอกแก่เราว่า อาณาจักรไทยอ้ายลาวมีความสัมพันธ์กับอินเดียบ้างแล้ว จึงเข้าใจว่าอารยธรรมของอินเดีย เช่นพระพุทธศาสนาเป็นต้น อาจแพร่เข้าสู่อ้ายลาวในระหว่างนี้ก็เป็นได้ ครั้นตกราวพุทธศตวรรษที่ ๖ เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่ประเทศจีนแล้ว ปรากฏว่าชนหลวงเม้ากษัตริย์ไทยอ้ายลาวพวกหนึ่ง (เวลานั้นไทยแบ่งเป็นหลายเหล่า) ได้ประกาศนับถือพระพุทธศาสนา นับเป็นกษัตริย์ไทยองค์แรกที่เป็นพุทธมามกะ พระพุทธศาสนาในครั้งนั้น เข้าใจว่าจะยังไม่ใช้ลัทธิมหายาน จะ

เป็นลัทธิสาวกยาน แต่จะใช้นิกายเถรวาทหรือไม่ยังไม่แน่ชัดได้*

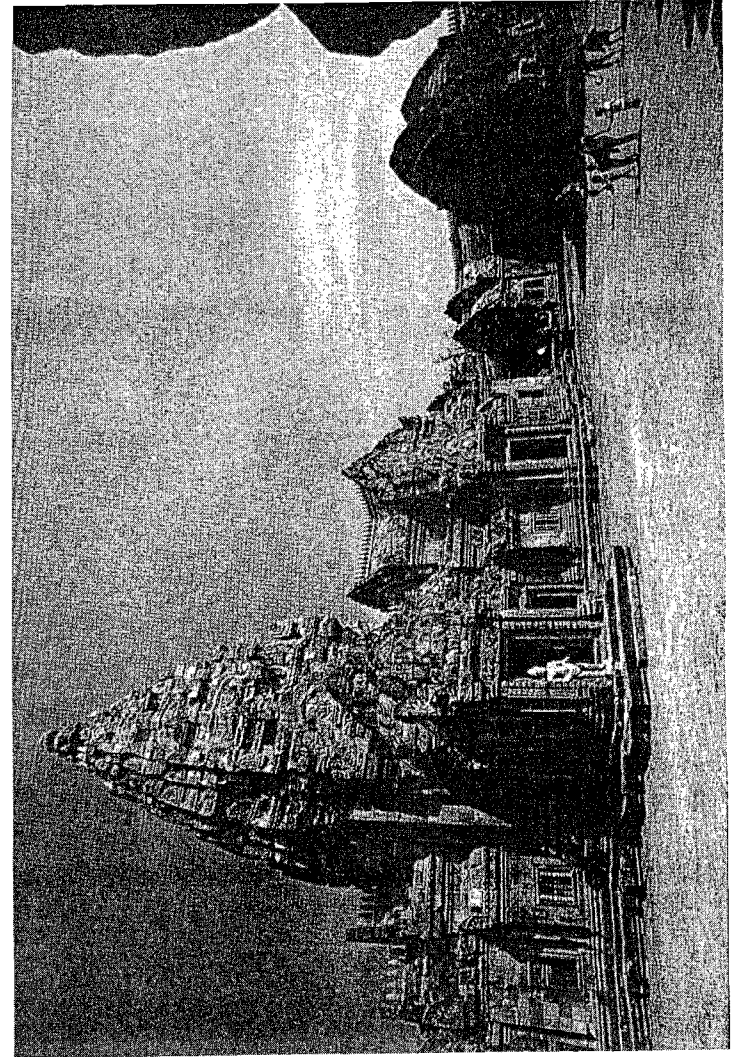
ไทยมาแต่เจ้านับถือลัทธิมหายาน

ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๗ ราชวงศ์ฮั่นของจีน เลื่อนอำนาจบ้านเมืองระล่ำระสายแตกกันออกเป็น ๓ ก๊ก ขงเบ้งแม่ทัพของเล่าปี่ ซึ่งตั้งก๊กขึ้นที่เสฉวน ได้ยกทัพมาตีอาณาจักรอ้ายลาวแตก ไทยต้องอพยพหนีภัยแตกกระจายคนละทิศละทาง ไทยบางพวกลงมาอยู่ทางลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนเหนือของพม่า บางพวกอพยพมาอยู่ในลุ่มสองพันนา ลิบสองจุไทยและหัวพันทั้งห้าทั้งหก บางพวกลงมาอยู่ในแดนลานช้างและภาคเหนือของประเทศไทยตามแถบลุ่มแม่น้ำโขง บางพวกล้ำเข้ามาอยู่ถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็มี ในตอนแรก ๆ ก็อยู่อย่างฐานะผู้ลี้ภัย ต่อมาพอมีกำลังขึ้นจึงได้ตั้งตัวเป็นอิสระ ซึ่งต้องกินเวลาช้านานอีกหลายร้อยปี ส่วนพี่น้องไทยที่ไม่ยอมอพยพหนีลงมา ก็คอยหาโอกาส กู้เอกราชของชาติอยู่ในยูนนาน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ไทยเกิดวีรบุรุษขึ้นคือพ่อขุนผิกล ได้

* พระพุทธศาสนาสาวกยานมีหลายนิกายที่ปรากฏในตำนานบาลี และสลักฤทว่ามี ๑๘ นิกาย ข้าพเจ้าได้กล่าวละเอียดแล้วในหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาภาค ๑ มีจำหน่ายที่มหาวิทยาลัย ธรรมพระสุเมรุ

รวบรวมไทยในยูนนานประกาศตั้งเป็นอาณาจักรอิสระเรียกว่าอาณาจักรไทยเมือง ต่อมาเปลี่ยนเป็นน่านเจ้า มีราชธานีอยู่ที่เมืองตาลีฟู อาณาจักรน่านเจ้ามีอายุยืนถึง ๕๐๐ ปี ในระยะเวลาอันยาวนานนี้ไทยต้องทำสงครามชับเคี้ยวกับจีนบ้าง, ธิเบตบ้าง, ฉวนบ้าง บ้างคราวก็ชนะบ้างคราวก็แพ้ ประจวบกับจีนตกอยู่ในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้อง ทั้งสองราชวงศ์มีกษัตริย์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอยู่หลายองค์ โดยเฉพาะในสมัยถึงพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก จนเรียกว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายานจากจีนแพร่สู่น่านเจ้าและเจริญในเวลาไม่สู้ช้านัก จดหมายเหตุสมัยดังกล่าวถึงน่านเจ้าว่า “**ประชาชนน่านเจ้ามีวัฒนธรรมเจริญดี นับถือเคร่งครัดในพระพุทธศาสนาสาธยายพระพุทธคัมภีร์ด้วยความเคารพ ตัวหนังสือใช้เขียนด้วยตัวทอง...**” เมื่อน่านเจ้ามีกำลังมากมักจะยกทัพขึ้นไปรุกรานเมืองเซ่งโตวของจีน ในมณฑลเสฉวน จีนต้องส่งทูตมาขอเจรจาสัมพันธ์ไมตรี แต่น่านเจ้าไม่ยอมต้อนรับ อุปราชจีนมณฑลเสฉวนปรารภว่าน่านเจ้านับถือพระพุทธศาสนาแข็งแรง จึงเปลี่ยนเป็นส่งสมณเงินรูปหนึ่ง ชื่อ **เก็งเขียน** มาเป็นทูตเจรจา คราวนี้ได้ผล กษัตริย์ไทยน่านเจ้าพร้อมด้วยราชบุตรได้กราบไหว้ต้อนรับสมณะเก็งเขียน และแผนเจรจาสันติจึงสำเร็จ ในสมัยราชวงศ์ซ้อง เครื่องราชบรรณาการของน่านเจ้าที่ถวายต่อกษัตริย์จีน ปรากฏว่ามี**คัมภีร์พระวัชร-**

ปรัชญาปารมิตาสูต ๓ ผูก*, คัมภีร์มหายานตกสูตร ๓ ผูก
 ล้วนเป็นตัวทอง พระสูตรดังกล่าวนี้เป็นของลัทธิมหายาน
 เฉพาะสูตรหลังเป็นนิกายมนตรยาน นอกจากนี้ยังมีวัดวาอา-
 รามสถูปวิหาร ซึ่งสร้างสมัยน่านเจ้า ยังมีซากอยู่ในยุหนานสืบ
 มาจนถึงทุกวันนี้ อาณาจักรไถยหนานเจ้าต้องพินาศดับสูญด้วย
 กองทัพของพวกมองโกลอันมีกุบไลข่านเป็นจอมทัพยกมาตี
 ประเทศจีนได้ แล้วกุบไลข่านทำปราบดาภิเษกขึ้นเป็น**พระเจ้า**
หงวนลีโจ้วฮ่องเต้ ตั้งราชวงศ์หงวนขึ้นในประเทศจีน แล้วส่ง
 ทัพมาตีน่านเจ้าแตกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จดหมายเหตุ
 ครั้งราชวงศ์หงวน บันทึกถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาใน
 นครหลวงน่านเจ้าว่า “**ราษฎรในแว่นแคว้นนี้ ถ้าเดินทางไป**
อินเดียทางทิศตะวันตกใกล้กันมาก ทุกบ้านเรือนไม่ว่าจะมั่งมี
หรือยากจน ส่วนมากจะต้องมีห้องบูชาพระพุทธปฏิมา ไม่ว่าจะ
เป็นคนเฒ่าชราหรือหนุ่มสาวที่มีมือจะต้องมีพวงประคำสำหรับ
ชักเวลาสวดมนต์ติดประจำอยู่เสมอ.....” จากบันทึกเหล่านี้ เรา
 พอจะมองเห็นภาพความรุ่งโรจน์ของพระพุทธศาสนาในน่านเจ้า
 ได้อย่างแจ่มชัด เมื่ออาณาจักรน่านเจ้าแตกแล้ว ปรากฏว่า
 พี่น้องไถยหนานเจ้าได้อพยพมุ่งใต้ มาสมทบกับพี่น้องพวกที่มา
 อยู่ก่อนในแหลมอินโดจีนนี้มากขึ้น เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ไทย

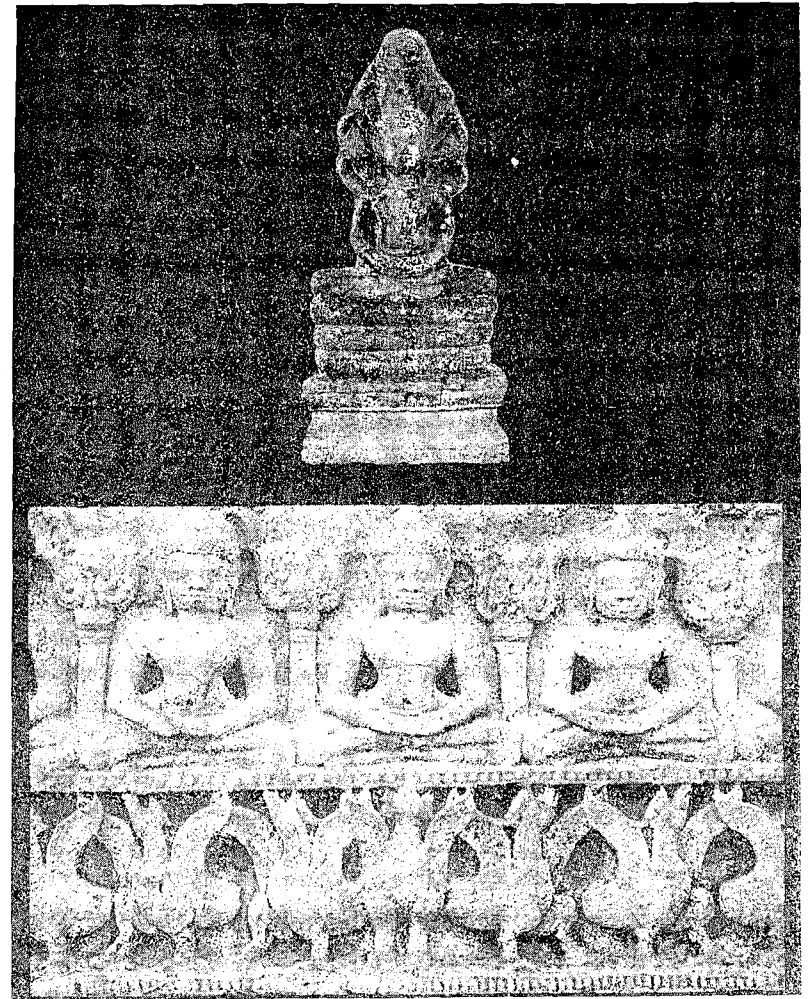

ปราสาทหิน ศิลปะสมัยลพบุรี

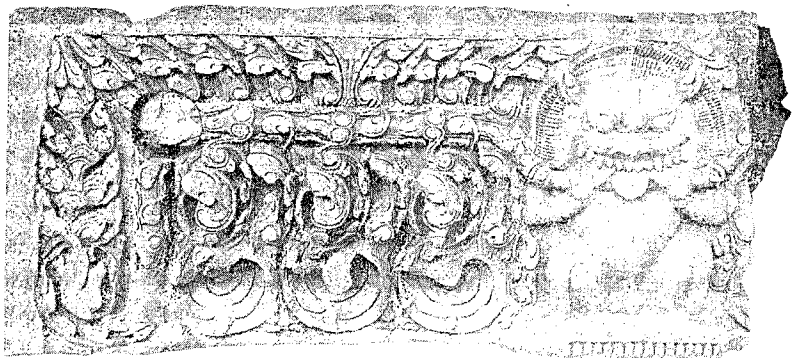
* พระสูตรนี้ข้าพเจ้าได้แปลเป็นภาษาไทยแล้ว มีจำหน่ายที่ มหามกุฏราชวิทยาลัย

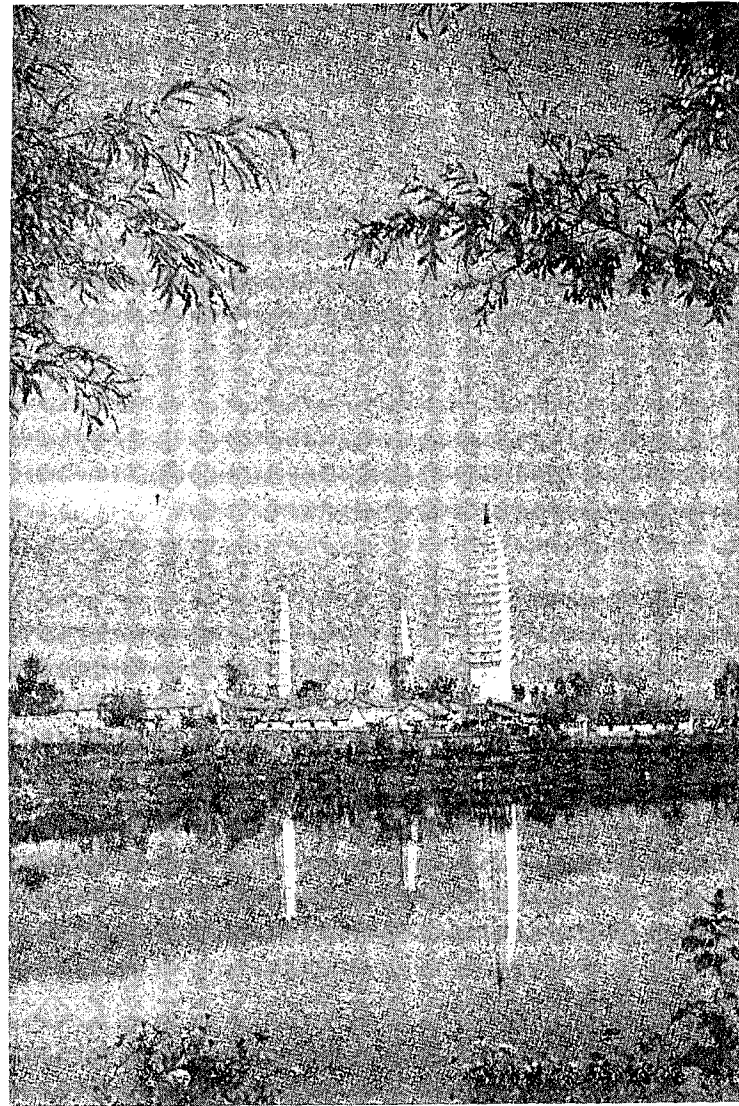
พุทธศิลป์สมัยลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

พุทธศิลป์สมัยลพบุรี

พุทธศิลป์สมัยลพบุรี

พุทธศิลป์แบบจีน ณ เมืองต้าลี่

ในแหลมอินโดจีนได้มีกำลังสามารถขับไล่พวกมอญและเขมร
ออกจาก แผ่นดินไทยได้โดยสิ้นเชิง

พระพุทธศาสนาสมัยโยนกเชียงแสน

ชนชาวไทยที่อพยพมาอยู่ในคาบสมุทรมินโดจีน แต่
ครั้งพุทธศตวรรษที่ ๘ ดังได้กล่าวมาแล้ว บรรพบุรุษของเรา
เหล่านี้ได้เที่ยวแยกย้ายกันสร้างบ้านแปลงเมือง ต้องสู้รบกับ
เจ้าของที่มาอยู่ก่อน คือพวกมอญและเขมร บางคราวก็แพ้
บางคราวก็ชนะ จนราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ไทยตั้งอาณาจักร
เป็นปึกแผ่นขึ้นในลานนามาคเหนือและพายัพของประเทศปัจจุบันนี้
นักประวัติศาสตร์กระยะกาลตอนนี้อ่า เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษ
ที่ ๑๖-๑๘ เรียกว่า สมัยเชียงแสนรุ่นแรกกระยะหนึ่ง เริ่มตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑ เรียกว่าสมัยเชียงแสนรุ่นหลังกระยะหนึ่ง
แต่ที่จะกล่าวในที่นี้มุ่งเฉพาะแต่สมัยเชียงแสนรุ่นแรก ใน
ระหว่างที่ไทยมาอยู่ในดินแดนใหม่ดังกล่าวนี้ ไทยนับถือพระ-
พุทธศาสนาติดเนื่องมาตั้งแต่ยังอยู่ในอาณาจักรอัยลาว และ
เมื่อได้รับอารยธรรมจากพวกมอญกับเขมร ก็คงจะได้นับถือ
พระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทตามแบบมอญ กับพระพุทธ-
ศาสนาลัทธิมหายานตามแบบเขมรด้วย ในระยะนี้จึงเรียกได้ว่า

พระโพธิสัตว์ พุทธศิลป์แบบจีน

นับถือรวม ๆ กันไป* แต่อิทธิพลของลัทธิเถรวาทมีสูงกว่าลัทธิมหายานมาก ครั้นนครทวารวดีรุ่งเรืองในรัชกาลพระเจ้าอโนรธาได้เป็นใหญ่ครองพุกาม แล้วแผ่อาณาภพลงมาตีเมืองสุธรรมวดีของมอญแตก แผ่ขยายอำนาจเข้ามาปกครองหัวเมืองมอญในภาคเหนือของไทยกับภาคพายัพของไทยด้วย อาณาจักรไทยเช่นเมืองไชยปราการ ในท้องที่เมืองฝางปัจจุบันก็พลอยแตกในตอนนี้เป็นเหตุให้ไทยซึ่งรวมกำลังกล้าแข็งแล้ว กลับทรุดลงระยะหนึ่ง แต่กลับได้อพยพลงมาทางภาคกลางมากขึ้น มีความเห็นของนักโบราณคดีบางท่านว่า พระเจ้าอโนรธาถึงกับสามารถมาตีอาณาจักรเขมรในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย และว่าเมืองนครปฐมต้องร้างไป เพราะศึกพม่าคราวนี้

พวกรบพม่าแต่เดิมที่ก็นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อมาลัทธิมหายานกลับเจริญข่มมีลัทธิเถรวาทหลง มาถึงสมัยพระเจ้าอโนรธา พวกรบพม่านิกายมนตรยานแพร่หลายเข้ามาจากแคว้นเบงกอลเข้ามาในพุกามมากขึ้น และเป็นนิกายมนตรยานรุ่นปลาย ๆ ซึ่งปฏิบัติเลอะเทอะด้วยเอาลัทธิตันตระของฮินดูเข้ามาปะปนมาก ถึงกับพระสงฆ์อาจมีภริยาและดื่มสุรา

* ในสมัยแผ่นดินพระเจ้ากือนา เมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๙๑๐) ปรากฏว่าพระมหาเถระองค์หนึ่งชื่อพระจันทเถระ ได้ไปประกอบพิธีสาธยายคัมภีร์มหาโยคีมนตรประเภทบนดอยสุเทพ เพื่อขอให้มัญญานาประสิทธิ พิจารณาตามเค้าเงื่อนแล้ว ดูเป็นคัมภีร์มหายานนิกายมนตรยานชัด ๆ ที่เดียว แสดงว่าลัทธิมหายานแม้จะสาปสูญมาก่อนหน้าช้านาน แต่ก็ยังมีร่องรอยติดค้างอยู่จนถึงสมัยศตวรรษที่ ๑๙ นี้ - ผู้เขียน

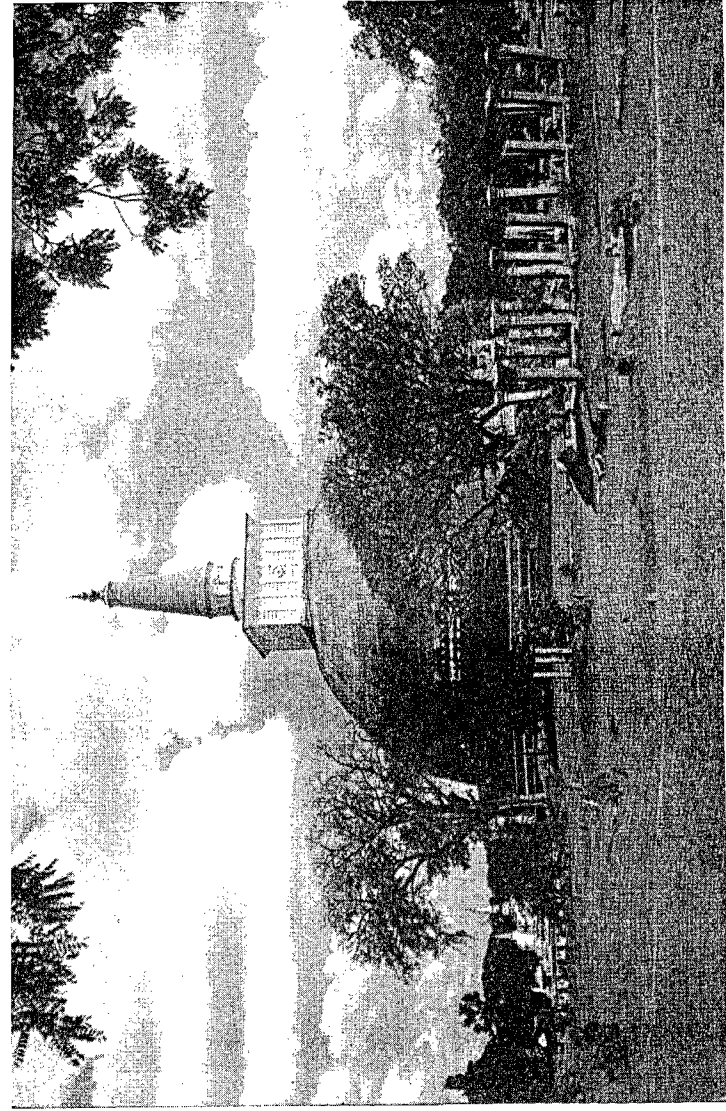
เมร้ายได้ ใครถวายธิดาให้พระสงฆ์เหล่านี้เป็นเมียก็ถือว่าได้บุญ พระเจ้าอโนรธาไม่พอพระทัยวัตรปฏิบัติอันเป็นลัทธิธรรมปฏิรูปชนิดขัดแย้งกับพระพุทธวจนะอย่างกลับหน้าเป็นหลังอย่างนี้ เมื่อตีได้อาณาจักรมอญ ซึ่งเป็นอยู่ความเจริญของพระพุทธศาสนาเถรวาทสืบเนื่องมาแต่ครั้งพระโสณะพระอุตตระ ก็บังเกิดความเลื่อมใสในลัทธินี้ จึงทรงรับเป็นศาสนูปถัมภ์ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทให้รุ่งเรืองขึ้น โดยมีเมืองพุกามเป็นศูนย์กลาง เพราะฉะนั้น ในตอนนี้พม่าจึงเป็นแหล่งสำคัญของความพัฒนาแห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งได้ขยายเข้ามาในประเทศไทยด้วย ดังปรากฏโบราณสถานพระเจดีย์เจ็ดยอดเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสร้างถ่ายแบบจากพระเจดีย์มหาโพธิ์เมืองพุกาม ซึ่งมีนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า พระเจดีย์มหาโพธิ์นี้พระเจ้าติโลมินโล กษัตริย์พุกามโปรดให้ไปถ่ายแบบสร้างจากปรางค์พุทธคยาในอินเดีย เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙* เวลานั้นอาณาเขตทางลานนาียงตักเป็นประเทศราชของพุกามอยู่ นักประวัติศาสตร์จึงกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในประเทศไทยยุคนี้ว่า “เถรวาทอย่างพุกาม” แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้า ไม่อยากจะจัดระยะกาลอันนี้เป็นเหตุพิเศษ จนถึงกับจัดเข้าเป็นยุคเป็นสมัย ทั้งนี้เพราะพระเจ้าอโนรธาก็ได้พระพุทธศาสนาเถรวาทจากมอญเอง เพียงแต่ว่าเวลานั้นมอญแพ้พม่า ความ

* บางทีพระเจดีย์แบบพุทธคยาว่าเจ็ดยอดจะเป็นของพระเจ้าติโลกราชสร้างก็ได้

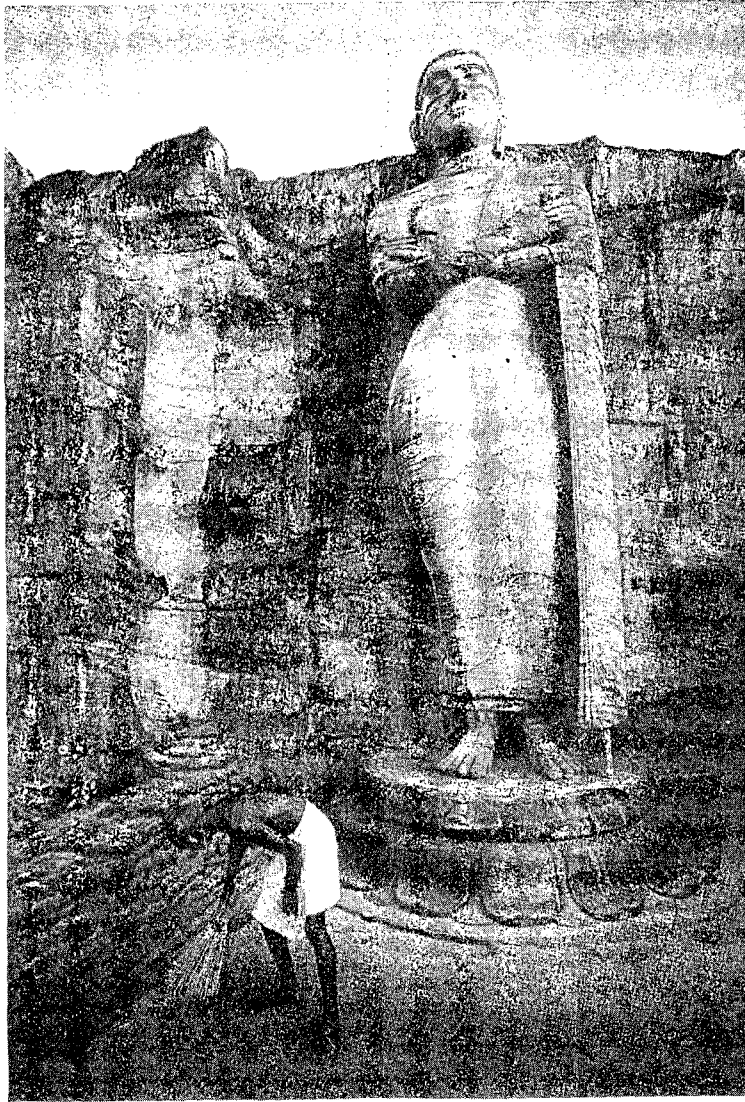
สำคัญของศาสนา ก็ไปอยู่ที่ผู้ชนะซึ่งเป็นผู้เลื่อมใสในลัทธิเถรวาท
อยู่ด้วย เอาเป็นพระบรมหารุงให้เจริญเท่านั้น

ลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์

ประเทศลังกาหรือสิงห์พยับถือพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท
สืบมาแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชเหมือนกับทางสุวรรณ-
ภูมิ พระพุทธศาสนาในลังกาก็มีเจริญบ้าง เลื่อมบ้างเช่นกับ
ประเทศอื่น ๆ ครั้นตกคราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระเจ้าปรัก-
กรมพทุได้เป็นใหญ่ในลังกา ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์
มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งนับเป็นหนที่ ๗ ในตำนาน
สังคายนาของฝ่ายเถรวาท กิตติศัพท์แพร่หลายมาถึงประเทศ
พม่า มีพระสงฆ์จากพุกามและมอญออกไปศึกษาเล่าเรียนใน
ลังกา และได้อุปสมบทใหม่ในคณะสงฆ์ลังกา แล้วพาคณะซึ่งมี
ทั้งพระสงฆ์พุกามและมอญที่บวชใหม่กับพระสงฆ์ลังกาลับมา
เมืองพุกามและเมืองมอญ ตั้งเป็นคณะลังกาวงศ์ขึ้นก็ได้รับ
ความนับถือเลื่อมใสจากพระราชาและประชาชนจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้น
พระสงฆ์พวกเก่านับวันก็ค่อย ๆ หดไปโดยพฤตินัย ครั้งนั้น
มีคณาจารย์ในลังกาวงศ์นี้รูปหนึ่งชื่อ**พระราหุล**เป็นชาวลังกา ได้
จาริกจากพุกามมาตั้งคณะลังกาวงศ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช
ซึ่งยังเรียกชื่อว่าเมืองตามพรลิงค์ มีกษัตริย์มลายูเชื้อสายศรี-

พระเจดีย์แบบลังกา ณ เมืองนราธิวาส

พุทธศิลป์แบบลังกา

พระสงฆ์ลังกา ณ พุทธสถาน เมืองอนูราธปุระ

พระเจดีย์แบบลังกา ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิชัยปกครองอยู่ คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนคร ฯ ก็เจริญขึ้น เหมือนที่พุกาม เป็นเหตุให้แพร่หลายสู่ประเทศไทยและกัมพูชา ในกาลต่อมา

มหายานรูปโรจน์รับสุดท้าย

พวกพุกามปกครองอาณาจักรทางลานนาอยู่ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ก็หมดอำนาจ พวกมอญกลับได้เป็นใหญ่ขึ้นในภูมิภาคนี้ ทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พวกเขมรก็กลับฟื้นอำนาจขึ้นใหม่ แต่มาถึงขั้นนี้ อิทธิพลทั้งมอญและเขมรหมดฤทธิ์ลงไปมากแล้ว บ้านเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรปรากฏว่ามีไพร่บ้านพลเมืองเป็นไทยเสียแยะมาก จนถึงกับต้องตั้งคนไทยให้เป็นเจ้าเมืองปกครองกันเอง แต่ขึ้นอยู่กับมอญหรือเขมร ทำนองประเทศราชก็มี และบางครั้งก็ต้องใช้วิธีผูกน้ำใจกับไทยโดยยกธิดาให้แต่งงานกับเจ้าเมืองไทยก็มี เรื่องราวของมอญในตอนนี้มีทางทราบได้น้อย แต่เรื่องราวของเขมรปรากฏว่านับตั้งแต่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กษัตริย์นักก่อสร้างมหาราชองค์สุดท้ายของกัมพูชา (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๔๘) ได้แบ่งอำนาจของเขมรให้ถึงจุดสว่างโพล่งอีกเป็นวาระสุดท้าย พระองค์เป็นมหายานพุทธมามกะที่เคร่งครัด ทรงเลื่อมใสในพระพุทธไสยาสน์เจ้าที่ยิ่งนัก โปรดให้สร้างพระปฏิมาโลหะขนาดเล็กเป็นจำนวนมาก อุทิศ

บูชาพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ซึ่งต่อมาเรียกกันในพวกนักนิยมพระเครื่องในเมืองไทยว่า “**เครื่องพระปฐม**” (สร้างกันบ้างแล้วในสมัยสุริยวรมันที่ ๑) ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมา “**ขยพุทรมหา-นาถ**” พระราชทานไปประดิษฐานบูชาตามหัวเมือง ๒๓ แห่ง, ทรงสร้างปราสาทพระขรรค์ประดิษฐานพระปฏิมาพระอวโลกิ-เตศวรโพธิสัตว์, ทรงสร้างปราสาทตาพรหมประดิษฐานพระปฏิมาพระปรัชญาปารมิตาโพธิสัตว์ และทรงสร้างปราสาทายนประดิษฐานพระพุทธรูปสนองพระองค์เอง โปรดให้สร้าง ‘**อโรคยาศาลา**’ หัวพระราชอาณาจักรถึง ๑๐๒ แห่ง แปลว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ฟื้นฟูลัทธิมหายานในคาบสมุทรมนี้เป็นการมหัศจรรย์ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเมื่อพระองค์สวรรคตลง ลัทธิมหายานก็เสื่อมโทรมลงทันที และพร้อมกันนั้นอำนาจราชศักดิ์ของเขมรก็เป็นอันยุติลงไปด้วย ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้มีคนไทยประกาศปลดแอกจากเขมรตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นพร้อม ๆ กับทางลานนาก็มีไทยอีกพวกหนึ่งปลดแอกจากพวกมอญตั้งอาณาจักรเชียงใหม่ขึ้น

พระพุทธรูปสามสมัยสุโขทัย

ในราว พ.ศ. ๑๘๐๐ บุคคลชั้นนำของไทยในลุ่มน้ำเจ้า-พระยาคือพ่อขุนบางกลางท่าว ได้ประกาศเอกราชขับไล่อิทธิพล

ของเขมรออกไป แล้วตั้งนครสุโขทัยเป็นราชธานี พ่อขุนบาง-กลางท่าวได้พระนามว่า **พ่อขุนศรีอินทราทิตย์** เชื้อวงศ์ของพระองค์ซึ่งต่อไปนี้ จะเรียกง่าย ๆ ว่า **วงศ์พระร่วง** ได้สืบสายต่อมาอีกราว ๑๒๑ ปี จึงเสียเอกราชให้กับไทยอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ พระพุทธรูปสามในยุคลสุโขทัยนี้คงมีทั้งลัทธิเถรวาท, ลัทธิมหายานปะปนกัน จนถึงรัชสมัย**พ่อขุนรามคำแหง**กษัตริย์องค์ที่ ๓ ของวงศ์พระร่วง (๑๘๒๐-๑๘๖๐) พระองค์เป็นมหาราชที่สามารถแผ่อำนาจของไทยออกไปโดยกว้างขวาง ตอนเหนือจดถึงหลวงพระบาง ตอนตะวันออกจดถึงฝั่งแม่น้ำโขง ตอนตะวันตกได้ประเทศมอญไว้ในอำนาจ และทางใต้แผ่ถึงแหลมมลายู ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอย่างมหัศจรรย์ ในการที่ประเทศไทยเพียงจะมีเอกราชใหม่ ๆ ชั่วระยะไม่กี่สิบปี ก็สามารถมีดินแดนไพศาลอย่างนี้ ผลแห่งการขยายจักรวรรดิของไทยครั้งนี้ ได้กระเทือนอำนาจของอาณาจักร ซึ่งเคยใหญ่โตมาก่อน ๓ อาณาจักร คือ ทางตะวันตกได้แก่อาณาจักรมอญ อาณาจักรนี้ ตกเป็นประเทศราชของไทยเสียทีเดียว อาณาจักรเขมรเท่ากับถูกตัดแขนขาหมด เหลือแต่ดินแดนซึ่งเป็นประเทศดั้งเดิมของตน อาณาจักรศรีวิชัยถึงกับดับสูญทีเดียว ทั้งนี้เพราะบนคาบสมุทรวอิทธิพลไทยบีบกระชับลงไปได้บรรดาหัวเมืองที่ขึ้นแก่ศรีวิชัยมาเป็นส่วนมาก ทางทะเลก็ถูกพวกมัชปาหิตในชวารุกกระชับขึ้นมา จักรวรรดิมหายานศรีวิชัยในสุมาตรา จึง

เป็นอันล้มโคล่นลง นำประหลาดที่ลัทธิมหายานเคยรุ่งเรืองใน
เวลาเกือบพร้อม ๆ กันทั้งในประเทศกัมพูชาและศรีวิชัย ต้องมี
อันสลายลงในเวลาใกล้เคียงกันเหมือนกัน

พ่อขุนรามคำแหงได้สดับกิตติคุณความเคร่งครัดของ
คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้นิมนต์
คณะสงฆ์ลังกาขึ้นมาตั้งลังกาวงศ์ขึ้นที่กรุงสุโขทัย คณะสงฆ์
ลังกาวงศ์พอใจอยู่ในที่วิเวกตามป่าเขาใกล้เมืองสุโขทัย สำหรับ
สะดวกแก่การบำเพ็ญพรต จารึกของพ่อขุนรามคำแหงมี
ข้อความตอนหนึ่งกล่าวยกย่องคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ว่า

“...เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก* พ่อขุน-
รามคำแหงกระทำไธยานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียน
ปฏิภโตร หลวก (คือรู้หลัก) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่
เมืองนครศรีธรรมราชมา...” เข้าใจว่าพระไธยปฏิภโตรภาษาบาลี
ฝ่ายเถรวาทพร้อมทั้งอรรถกถา และปกรณ์พิเศษอื่น ๆ ที่ใช้เป็น
หลักฐานอยู่จนสืบมาบัดนี้ ไทยจะได้จากลังกาในระยะนี้เอง
ก่อนหน้านั้นถึงลัทธิเถรวาทจะรุ่งเรืองในพวกมอญก็คงไม่มีพระ-
ไธยปฏิภโตรสมบูรณ เพราะระคนปนเปกับคัมภีร์ฝ่ายมหายานบ้าง
ฝ่ายศาสนาพราหมณ์บ้าง หรือว่าจะมีสมบูรณอยู่แล้วหายสาป-
สูญไป ดูก็ยังไม่ปรากฏเห็นเหตุผล จารึกพ่อขุนรามคำแหงได้
พรรณนาความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาของชาวสุโขทัยต่อไป

* ได้แก้วัดสะพานหินด้วยนี้

ว่า

“...คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มัก
ไธยาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า
ท่วยบ่าวท่วยนางลูกเจ้า ลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลายทั้งผู้ชายผู้หญิง
ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน
เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่ง จึงแล้ว...ฯลฯ...”

ความศรัทธาปฏิบัติในศาสนกิจดังที่กล่าวในจารึกนี้ ได้
กลายเป็นวัฒนธรรมอันหนึ่งของชาติไทยสืบมาแต่บัดนั้น
นอกจากนี้ยังได้เกิดพุทธศิลปะทางด้านการก่อสร้างสถูปวิหาร
และปฏิมากรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลังกา แต่ไทยเรามา
ดัดแปลงจนเป็นแบบฉบับของเรา มุ่งโดยเฉพาะคือปฏิมากรรม
ปรากฏว่ามีฝีมือสร้างงดงามถึงขีดสุด และได้จัดเป็นแบบช่างสกุล
“สุโขทัย” ขึ้น ศาสตราจารย์ ซี. เพโรจจี อาจารย์ปฏิมากรรม
แห่งกรมศิลปากร ได้กล่าวชมเชยในหนังสือเรื่อง “ประติมา-
กรรมไทย” ว่า

“...บัดนี้ขอให้ดูพระพุทธรูปซึ่งเป็นศิลปะสุโขทัยด้วยกัน
สังเกตว่ารูปปฏิมากรรมนี้แสดงว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยมฝีมือสมัย
คลาสสิกอย่างที่จะตำหนิไม่ได้ รูปและอาการสำแดงในทางจิตใจ
ก็งามสมบูรณ ดูรูปประหนึ่งว่าประทับสงบนิ่งอยู่อย่างสง่าเสี่ย
นี่กระไร ไม่มีพระพุทธรูปที่ชนชาติใดผลิตขึ้น หรือพระพุทธรูป
ซึ่งผลิตขึ้นในยุคสมัยต่าง ๆ จะเท่าเทียม ซึ่งอาการสำแดงอัน

สมบูรณแห่งพระธรรมของพระพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่าพระพุทธ-
รูปสมัยสุโขทัยนี้เลย...” และพระพุทธรูปซึ่งอุดมด้วยวิจิตรศิลป์
เอกอุตามที่ศาสตราจารย์ซีเพโรจิกกล่าวนี้ ในเมืองสุโขทัยสมัย
พ่อขุนราม ฯ มีมากถึงกับในจารึกพรรณนาว่า

“กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มี
พระอัฐฐานส มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มี
พระพุทธรูปอันราม (ราม = ขนาดกลาง) มีพิหารอันใหญ่ มี
พิหารอันราม มีปูครุ...มีเถร มีมหาเถร”

จำเดิมแต่พระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขึ้น
มาประดิษฐานที่สุโขทัยแล้ว ลัทธิเถรวาทแบบมอญเก่าก็ดี ลัทธิ
มหายานก็ดีค่อย ๆ สลายตัวเองหมดไป พระสงฆ์ทั้งไทยสุโขทัย,
ไทยลานนา, เขมร และมอญพากันไปบวชเรียนในลังกามากขึ้น
จึงทำให้เกิดสมณวงศ์แบบลังกาวงศ์ขึ้นหลายสายสัมพันธ์กัน
โดยใกล้ชิด บางคราวก็นิมนต์พระคณาจารย์ชาวลังกามาเป็น
อุปัชฌาย์อุปสมบทกุลบุตร ในแคว้นแคว้นของตน ส่วนลัทธิเถร-
วาทแบบเก่าครั้งทวารวดี และลัทธิมหายานก็ค่อย ๆ สลายตัว
ลงไป จึงเป็นอันยุติได้ว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙
ประเทศต่าง ๆ มีไทย, พม่า, เขมร, มอญ, ลาว ได้เปลี่ยนเป็น
นับถือลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์หมด

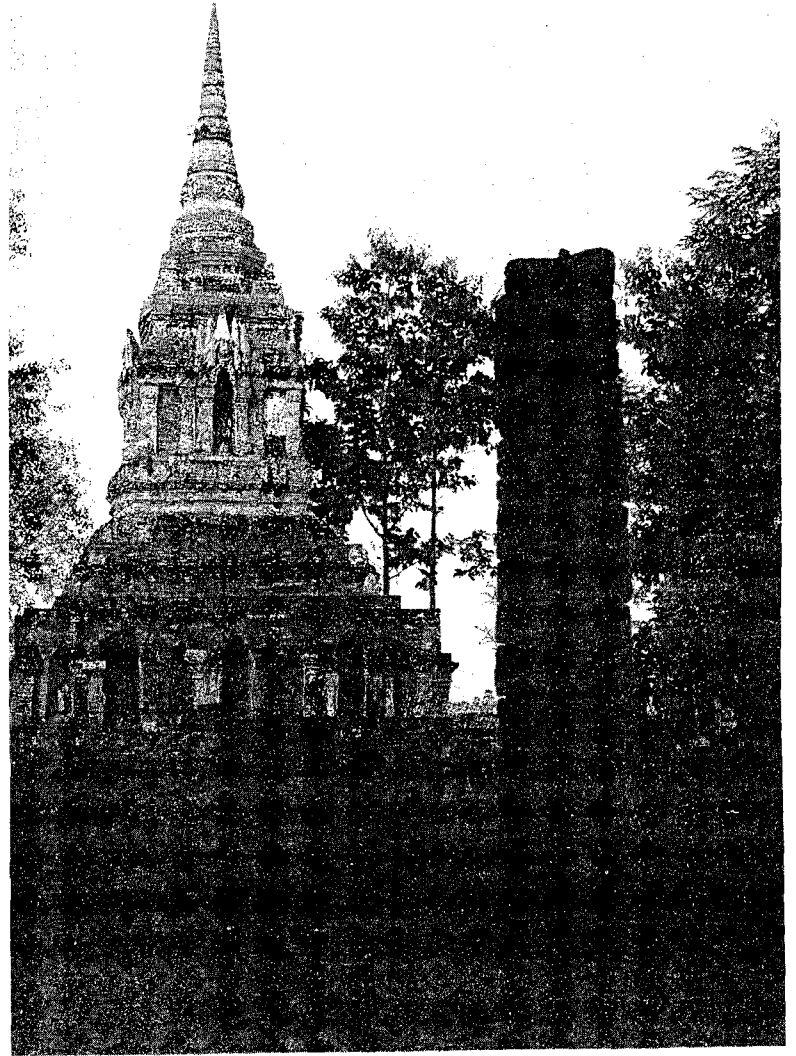
ลุถึงรัชสมัยพระเจ้ามหาธรรมราชาลิไท ซึ่งเป็นกษัตริย์
องค์ที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง (พ.ศ. ๑๘๙๗-๑๙๑๙) ได้ทรง

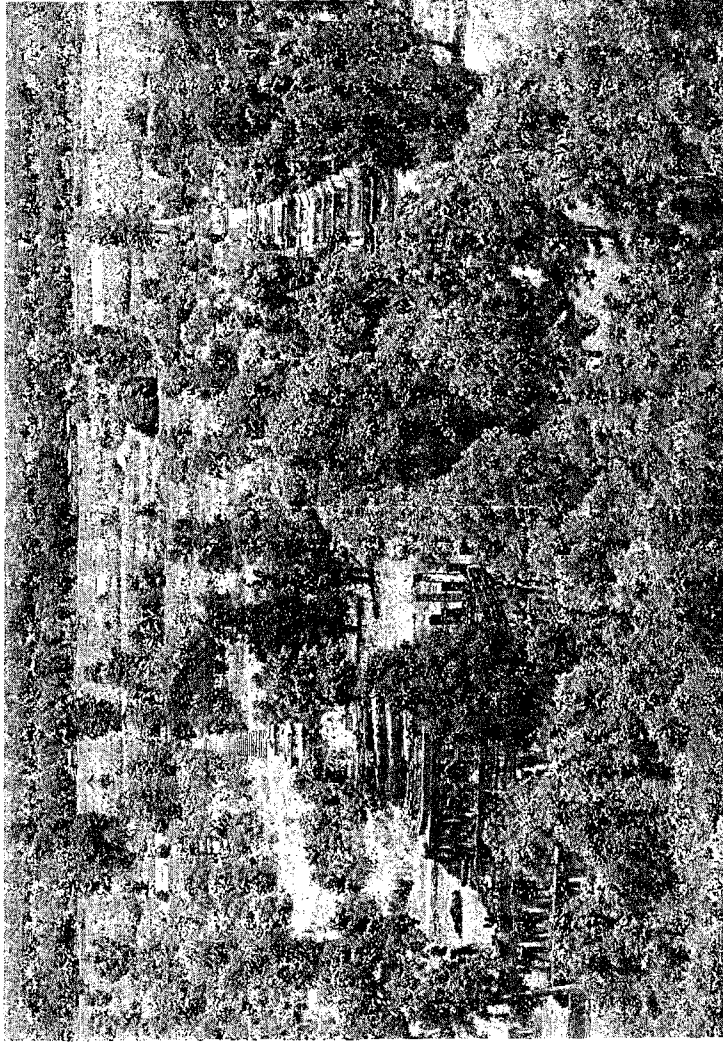
พุทธสถานสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พระเจดีย์แบบเขียงแสน

พุทธเจดีย์แบบสุโขทัย วัดช้างล้อม

อาราธนาพระมหาสามีสังฆราชชาวลังกา เข้ามาเป็นพระอุปัชฌาจารย์ ได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดป่ามะม่วงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เป็นการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕ นับเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกของไทย ซึ่งผนวชในพระพุทธศาสนาในขณะที่ขึ้นเสวยราชย์แล้ว พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงศึกษาพระไตรปิฎกแตกฉานถึงกับสามารถพระราชนิพนธ์ “เตภูมิกถา” (เรียกกันปัจจุบันว่า ไตรภูมิพระร่วง) ซึ่งพรรณนาถึงเรื่องของกามภูมิ, รูปภูมิ, อรูปภูมิ และกุศลอกุศลกรรมของสัตว์ที่ จะพาให้ไปเสวยสุขหรือเสวยทุกข์ในภูมินั้น ๆ อย่างละเอียด ทรงรวบรวมจากหลักฐานที่มาต่าง ๆ จากอรรถกถา, ฎีกา, ปกรณ์วิเศษรวม ๓๐ คัมภีร์ **แสดงว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้นรุ่งเรืองมาก** หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้จึงจัดได้ว่าเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาในภาษาไทยเล่มแรก อนึ่งพระปฏิมาพุทธชินราชเมืองพิษณุโลกก็ถือกันว่าสร้างขึ้นในแผ่นดินนี้ เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้ามหาธรรมราชาลิไทแล้ว สุโขทัยก็เสื่อมอำนาจลง ที่สุดต้องตกเป็นประเทศราชของไทย กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ และอีก ๖๐ ปีเศษ ต่อมาก็ถูกผนวกเป็นหัวเมืองอันหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยาไป

พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

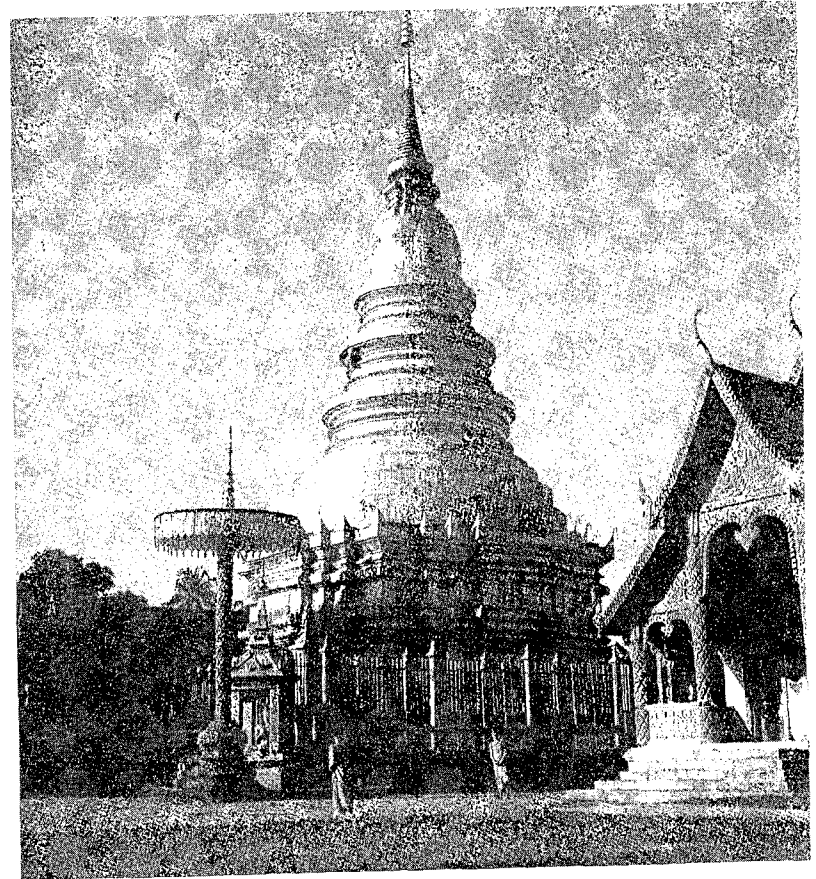
ในขณะที่ไทยทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขับไล่อิทธิพลเขมร และสร้างอาณาจักรสุโขทัยขึ้นนั้น พี่น้องไทยทางภาคเหนือก็ได้ทำงานร่วมกันโดยขับไล่อิทธิพลของมอญให้ออกจากลุ่มน้ำแม่ปิง ด้วย ปรากฏว่าในราว พ.ศ. ๑๘๒๔ พระเจ้าเม็งราย เจ้าสหาย กษัตริย์ไทยเชียงใหม่ ได้รับพระบัญชาจากกษัตริย์มอญซึ่ง ครองเมืองลำพูน ล้างอำนาจของมอญลงแล้วทรงเที่ยวสร้าง แปลงเมืองรวบรวมไทยเป็นกลุ่มก้อนในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ ทรง สร้างนครเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี ลัทธิเถรวาทลังกาวงศ์ได้ แพร่หลายจากสุโขทัย และจากมอญขึ้นมาสู่ลานนาไทย แต่ยังไม่ ลือจะเป็นหลักฐานมั่นคงนัก จนถึงแผ่นดินพระเจ้ากือนา (ภาษาบาลีผูกศัพท์เป็น 'กิลนา') ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๐ พระเจ้ากือนาส่งทูตไปนิมนต์พระอุทุมพรมหาสวามีคณาจารย์ ลังกาวงศ์ที่เมืองนครพน (คือเมืองเมะตะมะ) ในประเทศมอญ เพื่อมาตั้งลัทธิลังกาวงศ์ที่เมืองเชียงใหม่ พระอุทุมพรมหาเถระ ส่งพระอนุเถระชื่ออานันทะขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ทำหน้าที่แทน พร้อมกับนั้นพระเจ้ากือนาส่งทูตมาขอพระสุมนเถระชาวไทยสุโขทัย ซึ่งเป็นศิษย์ของพระอุทุมพรมหาเถระเหมือนกัน ให้ช่วยกันไป ตั้งลัทธิลังกาวงศ์ ทางสุโขทัยก็ส่งขึ้นไปให้ตามประสงค์ ลัทธิ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ก็ตั้งมั่นรุ่งเรืองขึ้นจำเดิมแต่่นั้นมา ตกใน ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่

หลายรูปและพระสงฆ์ชาวมอญ ชาวไทยอยุธยากับเขมรพากัน ไปอุปสมบทเล่าเรียนพระธรรมวินัยที่ลังกา เมื่อกลับมาแล้วก็ แยกย้ายกันไปบำเพ็ญศาสนกิจตามชาติภูมิของตน ในรัชสมัย พระเจ้าติโลกราช ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก จัดให้มีการทำ ลังคายนาศรีธรรมวินัยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ณ วัดมหา- โพลาราม (วัดเจติยเจ็ดยอด) พระเถระเข้าประชุมรวบร้อยรูป มี พระธรรมทินมหาเถระเป็นประธาน ๑ ปีจึงสำเร็จ นับว่า เป็นการทำสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทย จำเดิมแต่่นั้นมา อาณาจักรเชียงใหม่ก็รุ่งเรืองเจริญด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรม จนมีนักปราชญ์พระเถระชาวลานนาหลายรูปสามารถจนา คัมภีร์ปกรณ์พิเศษเป็นภาษาบาลี เช่นพระญาณกิตติ ผู้แต่ง โยชนาอภิธรรม ๗ คัมภีร์, โยชนามูลกัจจายนะ, โยชนาวินัย ฯ ในแผ่นดินพระเจ้าติโลกราช ต่อกันกับแผ่นดินพระเจ้ายอด เชียงราย และพระศิริมังคลาจารย์ผู้จนาคัมภีร์มังคลัตถทีปนี, ทีปนีเวสสันดรชาดก, จักรวาททีปนี, ฎีกาสังขยาปกาสะกะ พระ รัตนปัญญาแต่งชินกาลมาลินีในแผ่นดินพระเจ้าพิลก ปนัดดา- ธิราช (พระเมืองแก้ว) พ.ศ. ๒๐๓๕-๒๐๖๘ ครั้นถึงต้นพุทธ- ศตวรรษที่ ๒๒ จึงเสียอาณาจักรแก่พม่า ต่อจากนั้นไทยกับ พม่าก็ผลัดกันปกครองเชียงใหม่ จนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี จึงรวมเชียงใหม่เข้าไว้ในผืนแผ่นดินไทยด้วยกัน ในระหว่าง เวลาที่ขึ้นอยู่กับพม่า ลานนาได้รับอิทธิพลศิลป สถาปัตยกรรม

กรรมจากพม่าด้วย

พระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อไทยสุโขทัยอ่อนอำนาจลง ทางแคว้นสุพรรณภูมิ (อยู่ในท้องที่อำเภอจรเข้สามพัน จ.ว.สุพรรณบุรี) ซึ่งเป็นแคว้นไทยในอำนาจสุโขทัย พระเจ้าอู่ทอง เจ้าผู้ครองนครเห็นเป็นโอกาสที่จะประกาศอิสรภาพ ประจวบกับเกิดอหิวตโรคขึ้นในเมืองสุพรรณภูมิ พระเจ้าอู่ทองจึงอพยพราษฎรมาสร้างราชธานีขึ้นใหม่ที่ตำบลหนองโสน ในท้องที่เมืองอโยธยาเก่าของเขมรแต่ครั้งยังมีอำนาจ สร้างเป็นนครขึ้นให้ชื่อว่า “**กรุงเทพรทวารวดีศรีอยุธยา**” ๑ เกลิมพระนามาภิไธยว่า **สมเด็จพระรามาธิบดี** ๑ ประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ กรุงศรีอยุธยาได้เป็นราชธานีของไทยอยู่ถึง ๔๑๗ ปี มีวงศ์กษัตริย์ปกครอง ๕ ราชวงศ์ รวมกษัตริย์ได้ ๓๓ พระองค์* พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาคงเป็นลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ตลอดระยะอันยาวไกลของอายุกรุงนี้ ทำให้กรุงศรีอยุธยาอุดมด้วยวัดวาอารามสถูปเจดีย์ พระราชามหากษัตริย์ขุนนางข้าราชการตลอดจนราษฎร ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก นิยมกันทำบุญตักบาตรและสร้างวัดวิหารกันมาก ตลอดจน

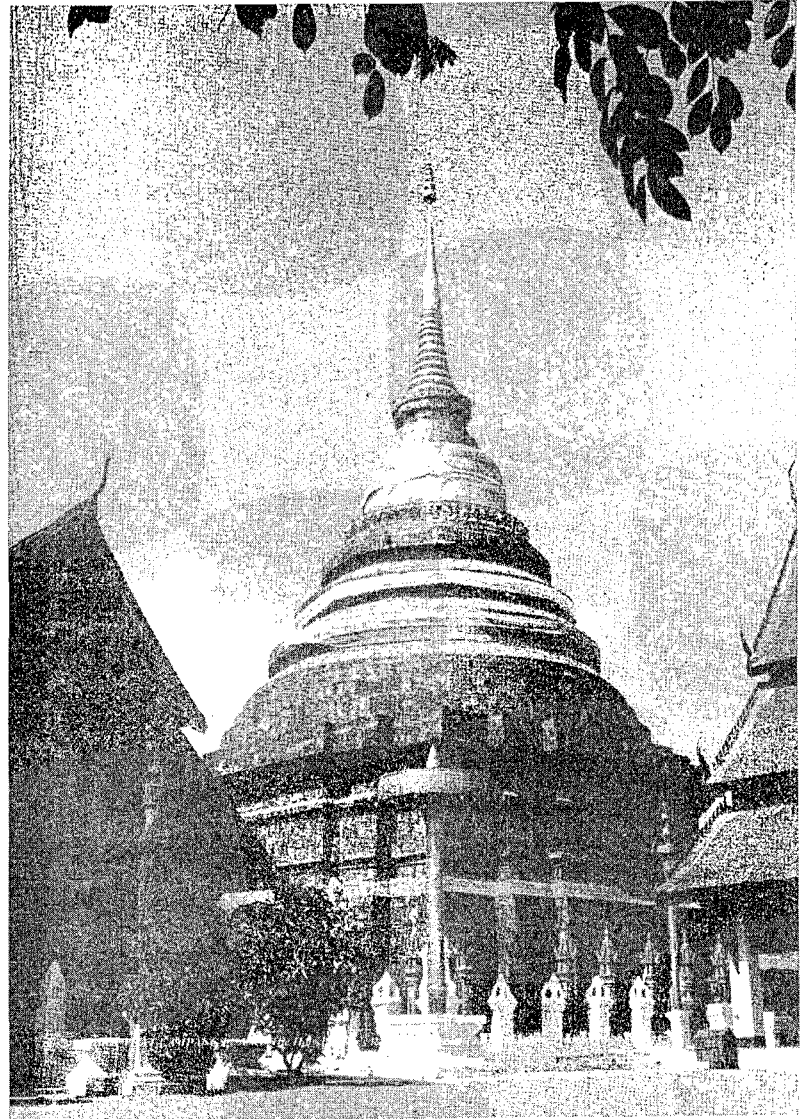

พระธาตุศรีบุญชัย พุทธศิลป์แบบล้านนา

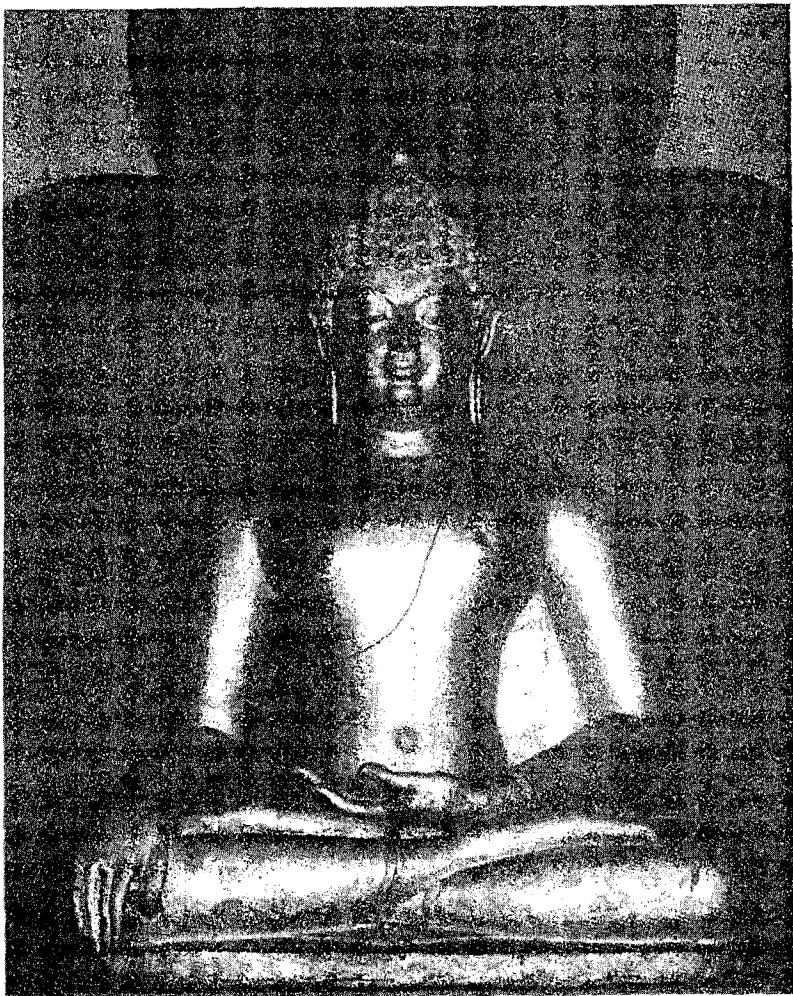
* ยกเว้นขุนวรวงศา ๑

พระธาตุดอยสุเทพ เชียงใหม่

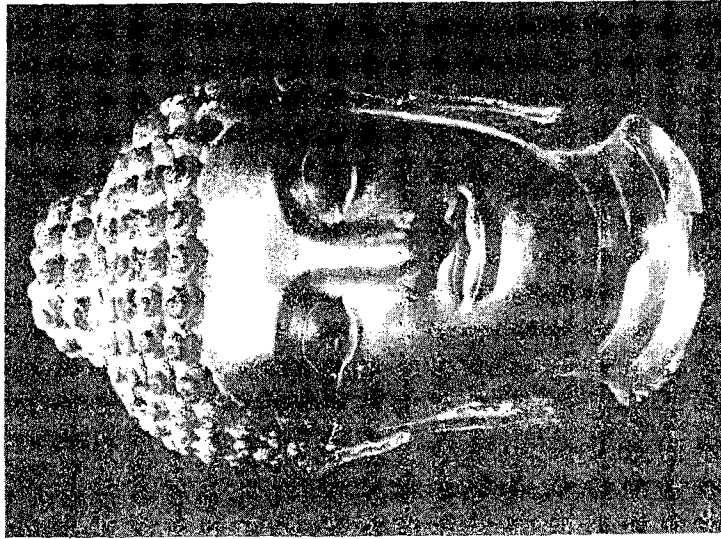
พระธาตุลำปางหลวง

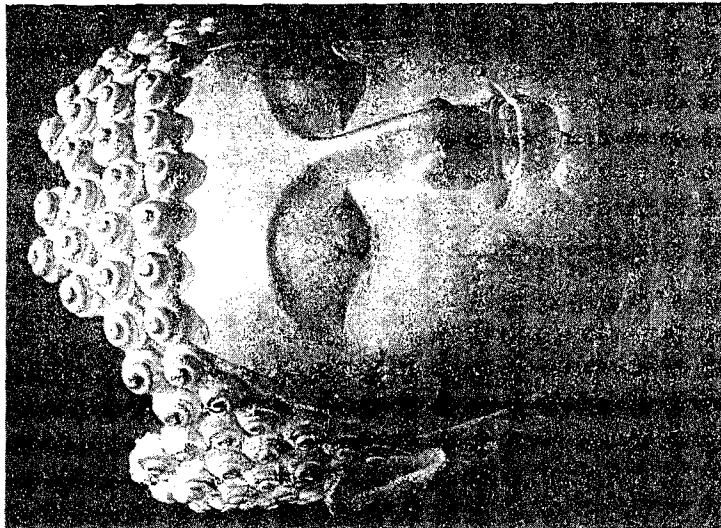
พระพุทธรูปสมัยล้านนา

พระพุทธรูปสมัยล้านนา

เศียรพระพุทธรูปแบบเชียงแสน

เศียรพระพุทธรูปแบบเชียงใหม่

ธรรมเนียมที่ถือว่าลูกผู้ชายจะต้องบวชเรียนอย่างน้อย ๑ พรรษา เพื่อให้ได้รับการอบรมศึกษาจากพระศาสนา และเป็นการสนองคุณบิดามารดา ก็เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา วัดเป็นทั้งโรงเรียนให้การศึกษากษัตริย์ตลอดจนวิชาอาชีพอื่น ๆ แก่กุลบุตร วัดเป็นสโมสรซึ่งประชาชนจะมีโอกาสพบปะสังสรรค์กันในวันทำบุญ หรือวันเทศกาลนักขัตตฤกษ์, วัดเป็นทั้งโรงพยาบาล เป็นทั้งที่ระงับคดีวิวาทของชาวบ้าน ชีวิตของชาวไทยสมัยอยุธยามีวัดและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่พำนัก พระพุทธศาสนารุ่งโรจน์มาก ไม่แพ้สุโขทัยเลย จินตกวีในสมัยอยุธยาได้พรรณนาภาพแห่งความรู้รุ่งโรจน์ของพระพุทธศาสนา ในกรุงศรีอยุธยาว่า

“อยุธยาเยี่ยงฟ้า	ลงดิน แลฤ
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
เจดีย์ล่ออินทร	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสม
ฯลฯ	ฯลฯ
พราย ๆ พระธาตุเจ้า	เจียนจันทร แจ่มแฮ
ไตรโลกเลงคือโคม	คำเช่า
พิหารระเบียงบรรพ์	รจเรข เรื่องแฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า	นั่งเนื่อง
ศาลาเอนกสร้าง	แสนเสา โสดแฮ
ธรรมาสนจูงใจเมือง	สู่ฟ้า

พิหารยอมจล็กเจลา จลุแผ่นดิน ไช้เนา
พระมาศเหลื่อมเหลื่อมหล้า หล่อแสง

ในสมัยพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ทรงดำเนินปฏิปทาคล้ายกับพระมหาชรรณราชาลิไท คือเสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลกนานถึง ๘ เดือน วรรณกรรมทางศาสนาในแผ่นดินนี้ที่ปรากฏชื่อเสียง คือ **“มหาชาติคำหลวง”** ซึ่งเป็นเรื่องของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์สร้างทานบารมีอยู่

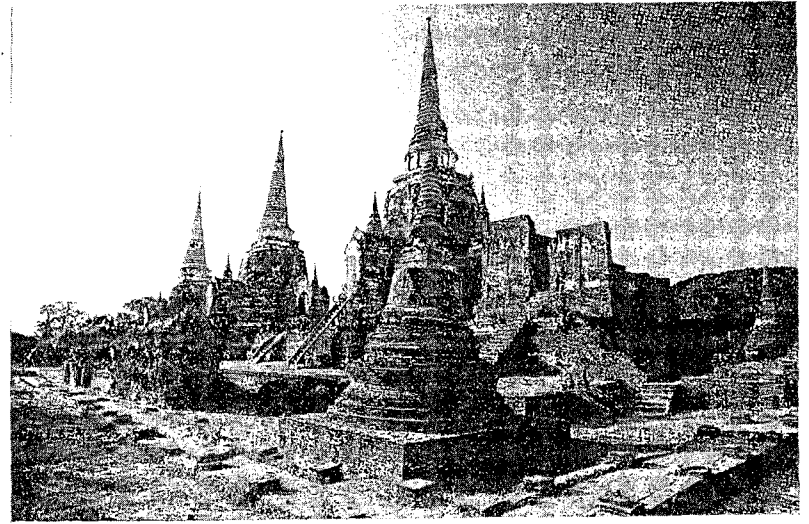
ก่อนหน้านี้ปรากฏว่ามีสงฆ์ไทยไปบวชในลังกา ในสำนักพระวันรัตมหาสามี แล้วพาพระลังกากลับเข้ามาเมืองไทย จึงเข้าใจว่าพระเจ้าบรมไตรโลกนาถจะได้ออกผนวชในคณะสงฆ์เชื้อสายนี้ ซึ่งความจริงก็เป็นลังกาวงศ์เหมือนกัน. ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑) สงฆ์ไทยที่เดินทางไปนมัสการปูชนียสถานเมืองลังกากลับมา ได้มาทูลเล่าตามคำบอกพระลังกาว่า **พระพุทธรองค์เคยประทับรอยพระบาทไว้ที่เขาสุวรรณบรรพต ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศไทยนี้เอง** จึงโปรดให้มีการค้นคว้า หารอยพระพุทธรบาทกันขึ้น ความจริงในสมัยสุโขทัยก็ได้มีการจำลองรอยพระพุทธรบาทที่เขาสุมนกฏประเทศลังกามาสร้างไว้สักการะในประเทศไทยแล้ว แต่นี้เป็นกรณีพิเศษ เพราะทางลังกาอ้างว่าเป็นรอยพระพุทธรบาทของจริง ในที่สุดจึง

ค้นพบรอยพระพุทธรบาทดังกล่าวที่ไหลเขาลูกหนึ่ง แขวงเมืองสระบุรี พระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดให้สร้างเป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวไทย และแม้ชาวต่างประเทศนิยมกันไปนมัสการแต่ครั้งนั้นมา ลุถึงแผ่นดิน**พระเจ้าบรมโกษฐ์** (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑) ทางประเทศลังกาว่างสมณวงศ์ลง พระเจ้ากิตติศิริราชสิงหะเจ้าแผ่นดินลังกา โปรดให้ส่งทูตมาขอสมณวงศ์จากอยุธยาออกไปบวชชาวลังกา พระเจ้าบรมโกษฐ์จึงส่งพระอุบาลีเถระเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ออกไป อุปสมบทกุลบุตรลังกาพื้นฟูสมณวงศ์ขึ้นได้ดังประสงค์ คณะสงฆ์ลังกาซึ่งบวชกับคณะสงฆ์ไทย จึงมีชื่อเรียกว่า **สยามวงศ์ หรืออุบาลีวงศ์** นับเป็นนิกายใหญ่มีจำนวนพระภิกษุยังเจริญสืบมาจนถึงบัดนี้. วรรณกรรมทางศาสนาสมัยอยุธยาที่เป็นภาษาบาลีมีน้อย หรืออาจจะมีแต่สาปสูญไปเมื่อคราวเสียกรุงครั้งหลังก็ได้ แต่ในภาคภาษาไทย นอกจากมหาชาติคำหลวงแล้วที่สำคัญอื่น ๆ ยังมีมาก เช่นกาพย์มหาชาติพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าทรงธรรม นันทโศภนินทรคาถาหลวง, พระมาลัยคำหลวง ทั้งสองเรื่องนี้ เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์ บุญโศภนาทคำฉันท์ของพระมหานาควัดท่าทรายในแผ่นดินเดียวกัน ส่วนพุทธคติปะในตำนานสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม สมัยอยุธยานับได้ว่าเป็นสมัยผสม ได้รับอิทธิพลจากสมัยลพบุรี สุโขทัยและอุทของปฏิมากรรมในสมัยอยุธยาตอนปลายถือกันว่าเป็นยุคเสื่อม ราช-

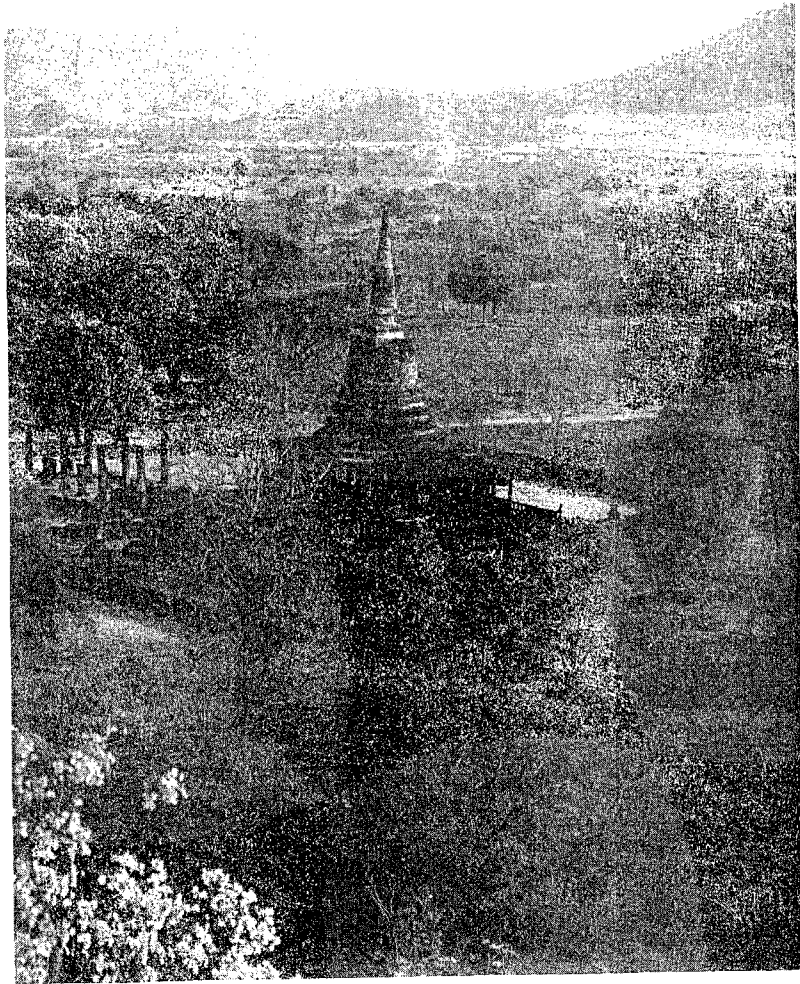
อาณาจักรอยุธยา นี้ ได้ถึงแก่กาลพินาตลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ด้วยกองทัพพม่า.

พระพุทธรูปสามเศียรกรุงธนบุรี

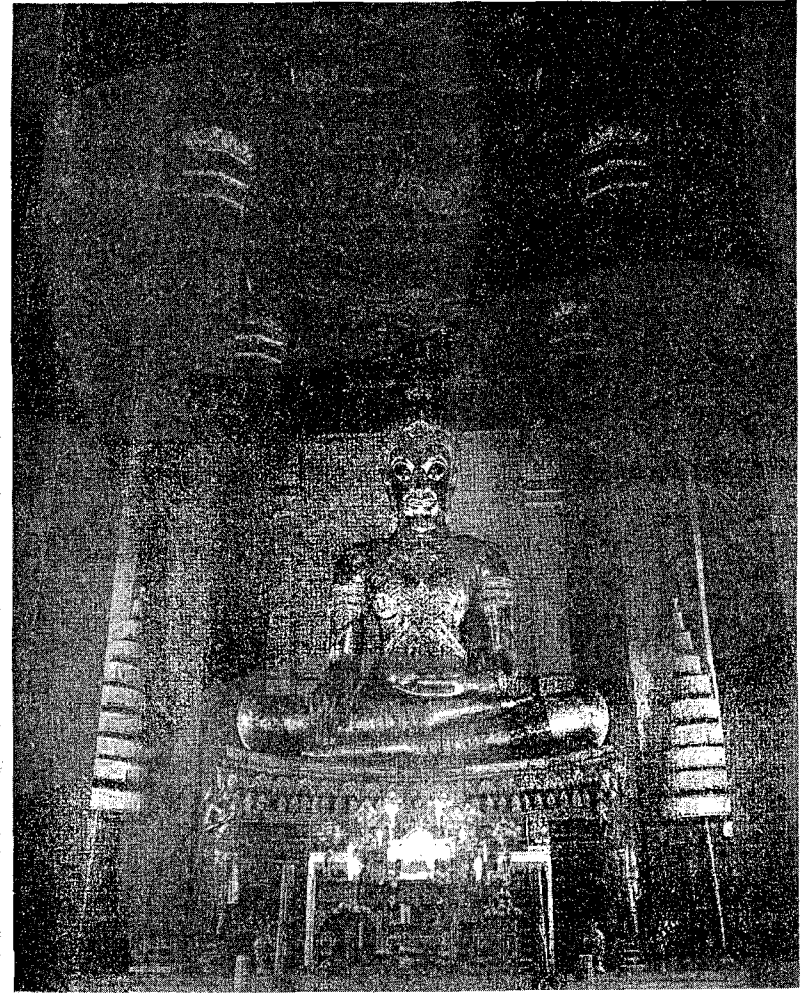
สมัยนี้มีระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕ พระเจ้ากรุงธนบุรีหรือเรียกกันโดยสามัญว่า **พระเจ้าตากสิน** ทรงกู้เอกราชของไทยให้กลับคืนดังเดิม ตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงธนบุรี นอกจากจะทรงเป็นนักรบที่กล้ากล้า ยังทรงเป็นนักศาสนาที่เคร่งครัดด้วย ทรงปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน และทรงฟื้นฟูวัดวาอาราม รวบรวมพระสงฆ์ที่กระจัดกระจายคราวกรุงศรีอยุธยาแตก ให้กลับคืนสู่วัดของตน และประทานพระราชูปถัมภ์ก็เป็นอเนก ทรงกำจัดพวกสงฆ์ลัทธิสังเสริมบ้างสงฆ์ผู้ปฏิบัติชอบ และโปรดให้รวบรวมคัมภีร์ไตรปิฎก และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ ซึ่งกระจัดกระจายเมื่อคราวเสียกรุง คัมภีร์ใดขาดหล่นหายไป ก็ให้ไปขออนับจากต่างประเทศ มีประเทศเขมรเป็นต้นมาคัดลอก แต่น่าเสียดายว่ารัชสมัยสั้นเกินไป เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ **นายสวนหมาดเล็ก** สมัยกรุงธนบุรี ได้แต่งโคลงสดุดีพระมหากษัตริย์องค์นี้ ซึ่งทำให้เราสามารถเห็นพระอัยยาคัยได้ว่า

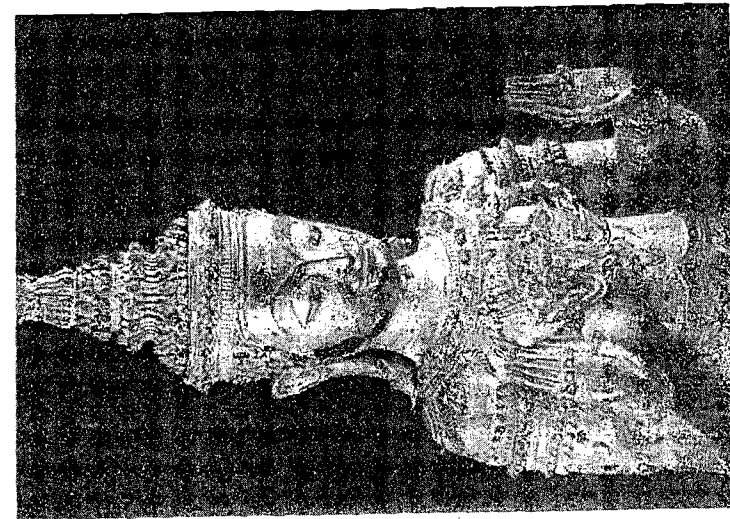
วัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยา

พระเจดีย์วัดช้างล้อม สุโขทัย

พระประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ สมัยอยุธยา

พระพุทธรูป สมัยอยุธยา

“พระมามอบซีฟซ้อน	ซีพิต
อวยโภชน์ทานอุทิศ	ท้าวได้
อเนกบริจาคนิตย	สนองศาส-นानา
ธรรณิศหวาดไหวไหว	เชิดซีชมผล”

พระยุครศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกแม่ทัพเอกของไทย ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ตั้งพระราชวงศ์จักรีขึ้น โปรดให้ย้ายราชธานีมาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือกรุงเทพพระมหานคร นครหลวงของประเทศไทยบัดนี้ ทำพิธีปราบดาภิเษกเฉลิมพระนามาภิไธยว่า **พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีฯ** ซึ่งต่อไปจะกล่าวพระนามอันเป็นที่รู้จักทั่วไปว่า **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑** ทรงอยู่ในราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒ รัชสมัยนี้ นอกจากงานศึกสงครามป้องกันราชอาณาจักรแล้ว ทรงตั้งพระทัยที่จะสร้างกรุงเทพให้รุ่งเรืองเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา โปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามในเขตพระราชฐาน ประดิษฐานพระพุทธรัดนปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งอัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทร์ โปรดให้สร้างวัดพระเชตุพน ๑ (เดิมเป็นวัดเก่ามาก่อน) ซึ่งมีลักษณะวิจิตร

พิสดารมาก ลิ่นเวลาสร้างอยู่ถึง ๗ ปีเศษ และบูรณะ-
ปฏิสังขรณ์อารามทั้งในกรุงนอกกรุงอีกหลายวัด โปรดให้
รวบรวมอัญเชิญพระพุทธรูปโบราณ บรรดาที่ชำรุดทรุดโทรม
จากหัวเมืองต่าง ๆ มีอยู่ชยา, ลพบุรี, พิษณุโลก, สุโขทัย,
สวรรคโลก เป็นต้น จำนวน ๑,๒๔๘ องค์ ให้มาปฏิสังขรณ์
เก็บรักษาไว้ในพระอารามที่ ทรงสร้างและบูรณะ และพระราช-
ทานให้กับวัดอื่น ๆ ตามสมควร เพื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ โปรดให้
ประชุมพระมหาเถรานุเถระ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน
ชำระสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม
(คือวัดมหาธาตุเดิมนี่ เป็นวัดพระอนุชาธิราชกรมพระราชวัง
บวรมหาดุสิตสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์) เริ่มพิธีสังคายนา เมื่อวัน
เพ็ญเดือน ๑๒ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ ลิ่นเวลา ๕ เดือนก็สำเร็จ
บริบูรณ์ จำนวนพระมหาเถรานุเถระที่เข้าสังคายนา ประมาณ
๒๑๘ รูป และราชบัณฑิตอีก ๓๒ คน โปรดให้สร้างพระไตร-
ปิฎกตามที่ได้สังคายนาไว้ในครั้งนั้นเป็นหลักฐาน ปิดทองที่บั้ง
ไปปกหน้าหลังและกรอบ เรียกว่า **ฉบับทอง** (ต่อมาเรียกกันว่า
ฉบับทองใหญ่) มีจำนวนหนังสือปรากฏในฉบับนี้ คือ พระวินัย
๘๐ คัมภีร์, พระสูตร ๑๖๐ คัมภีร์, พระอภิธรรม ๖๑ คัมภีร์,
สังทาวีสถ ๕๓ คัมภีร์ รวม ๓๕๔ คัมภีร์ เป็นหนังสือโบราณ
๓,๖๘๖ ผูก และสร้างพระไตรปิฎกชุดอื่น ๆ พระราชทานให้
เป็นที่เล่าเรียนตามอารามต่าง ๆ อีกมาก การศึกษาพระปริยัติ-

ธรรมจึงกลับรุ่งเรืองขึ้น ใน ปี พ.ศ. ๒๓๕๑ โปรดให้อัญเชิญ
พระมหาพุทธรูปมา หน้าตัก ๓ วาเค็บจากเมืองสุโขทัย มา
ประดิษฐาน ณ อารามที่จะทรงสร้างขึ้นใหม่ ท่ามกลางพระนคร
พระพุทธรูปองค์นี้ ภายหลังชานพระนามว่า **พระศรีศากยมุนี**
เป็นพระหล่อที่ใหญ่โตที่สุดในประเทศไทย บัดนี้ประดิษฐานอยู่
ณ วิหารวัดสุทัศน์ ฯ

วรรณกรรมพากย์ไทย ทางศาสนาที่สำคัญในรัชสมัยนี้
ก็มีเรื่อง **“ไตรภูมิโลกวิจรรย์”** ของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว)
ซึ่งแต่งตามแนวไตรภูมิพระร่วง ฝ่ายภาษาบาลีก็มี **“สังคีตย-
วงศ์”** ของสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนเป็นต้น.

ถึงรัชสมัย**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**
รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) โปรดให้ส่งสมณทูตไป
เจริญศาสนสัมพันธ์กับลังกา และโปรดให้จัดการศึกษาพระ-
ปริยัติธรรมเป็นแบบ ๙ ประโยคขึ้น และทรงสถาปนาบำรุง
พระสถูปวิหารอารามต่าง ๆ อีกมาก กรุงเทพพระมหานครก็
รุ่งเรืองไม่แพ้กรุงศรีอยุธยา จินตกวีในแผ่นดินนั้นพรรณนาเป็น
ภาพพจน์ออกมา ซึ่งมีอรรถสัพเพระทำให้เห็นภาพความเจริญ
ของพระศาสนาและบ้านเมืองได้อย่างแจ่มชัด ในที่นี้จะยกคำ
พรรณนาของกวี ๒ ท่านมา พอเป็นนิทัศนะอุทาหรณ์ในนิราศ
กลางของพระยาตรังมีว่า

“อยุธยาโสภิตโพ้น	มาแปลง เป็นฤ
ถ้าวาบุญพรองแสง	พระสร้าง
สิงหასน์พิมานแสง	สยบโลก
แสงสุวรรณพร่างพราง	พระพริ้มพรายดา
พรายพรายพระพุทธรแก้ว	มรกฏ
ศรีสุวรรณแจ่มจรด	รุ่งเช้า
พิหารเลื่อนมุขลด	รุจิเรข เรื่องแ
ไตรโลกเลงคำเข้า	นอบน้อมถวายกร
ดิเรกกรุงเกียรติเจ้า	จักรพาฬ
จุงจิตพลเมืองสถาน	สู่ฟ้า
กัลยาคงค์นิคมชาญ	ชายขึ้น ชมแ
โสภิตภพเลื่องหล้า	แหล่งล้วนลือเกษม

ในนิราศของนายนรินทร์ทิเบศรีมีโคลงว่า

อยุธยาเยศลุ่มแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงฤ
สิงหასน์ปรางค์รัตนบรร	เจ็ดหล้า
บุญพรองพระหากสวรรค์	ศาสน์รุ่ง เรื่องแ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝึกพื้นใจเมือง
เรื่อง ๆ ไตรรัตน์พัน	พันแสง
รินรสพระธรรมแสดง	คำเข้า

เจดีย์ระตะเซง	เสียดยอด
ยลยิ่งแสงแก้วแก้ว	แก่นหล้าหลากสวรรค์
โบสถ์ระเบียงมรทปพื้น	ไพหาร
ธรรมาสน์ศาลาลาน	พระแผ้ว
หอไตรระฆังขาน	ภายคำ
ไขประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพื่อนจันทร์”

นี่คือผลการบำรุงพระพุทธศาสนา และบ้านเมืองของรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒

ลูถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) กษัตริย์พระองค์นี้โปรดการสถาปนา บูรณ-ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอย่างยิ่ง จึงมีวัดเกิดขึ้นมากในแผ่นดินนี้ ทั้งในกรุงและตามหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ ทรงปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนเป็นการใหญ่ มีพระประสงค์จะให้วัดนี้เป็นมหาวิทยาลัยของสรรพวิชา ซึ่งมีอยู่ในสมัยนั้น โปรดให้ผู้ทรงความรู้ในวิชาต่าง ๆ เช่นทางวรรณคดีและทางเวชศาสตร์ ชำระรวบรวมความรู้ในวิชานั้น ๆ แล้วจารึกลงบนแผ่นหิน ติดไว้ตามผนังระเบียงศาลาในบริเวณวัด เพื่อการศึกษาของประชาชน

อนึ่งพระมหาธาตุเจดีย์ วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) บนฝั่งธนบุรี เป็นของเก่าเดิมเมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้เริ่มบูรณะเสริมไว้ การมาสำเร็จสมบูรณเมื่อรัชกาลที่ ๓ นี้ เป็นพระปรางค์ใหญ่สูง ๑ เส้น ๑๓ วาเศษ นับเป็นพระปรางค์สวยงามที่สุดไน

ประเทศไทย ในรัชกาลนี้มีสมณทูตออกไปลังกา ๒ คราว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ใฝ่พระทัยในเรื่องความรู้พระปริยัติธรรมมาก โปรดให้พระเถระและราชบัณฑิต แปลพระไตรปิฎกและปกรณ์พิเศษออกเป็นภาษาไทย เพื่อแพร่หลายความรู้ จึงเกิดหนังสือพระไตรปิฎกแปลร้อยในรัชกาลนี้หลายเรื่อง (แต่แปลไม่จบทั้ง ๓ ปิฎก)

ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น อีกอย่างหนึ่งคือ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ พระอนุชาซึ่งผนวชเป็นพระภิกษุตามพระราชประเพณี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ และทรงผนวชอยู่ถึง ๒๗ พรรษา มีฉายาว่า “วชิรญาณมหาเถระ” ทรงศึกษารอบรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ ได้ตั้งนิายธรรมยุติกวงศ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ นิกายนี้ได้เจริญมาตามลำดับจนทุกวันนี้ คณะสงฆ์เดิมซึ่งมีปริมาณมากจึงมีชื่อเรียกว่า “มหานิกาย” สังฆมณฑลไทยจึงมี ๒ นิกายแต่บัดนั้นมา.

วรรณกรรมทางศาสนาภาษาไทยที่สำคัญ ในรัชกาลที่ ๓ ก็มีพระปฐมสมโพธิกถา แปลและชำระโดยกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนเป็นต้น.

ลูถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ก่อนขึ้นเสวยราชย์คือ พระวชิรญาณมหาเถระบูรพาจารย์แห่งนิกายธรรมยุติกวงศ์เสด็จลาผนวชขึ้นเสวยราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ในสมัยนี้กวัดขันธ์วัตรปฏิบัติของ

ภิกษุสามเณรให้เคร่งครัด การศึกษาพระปริยัติธรรมเจริญขึ้นยิ่งกว่าก่อน การบริหารคณะสงฆ์ทรงวางระเบียบใหม่หลายอย่าง โปรดให้ส่งสมณะทูตไปลังกาคราวหนึ่ง นิกายธรรมยุติกวงศ์ได้แพร่หลายออกไปถึงประเทศเขมรในระยนี้ด้วย วรรณกรรมทางศาสนาภาษาบาลีที่สำคัญคือ “**สมาธิวิจารณ์**” พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๔ แต่ยังไม่ทรงผนวชอยู่ สำเร็จแล้วพระราชทานไปยังลังกา คณะสงฆ์ลังกาทุกนิกายในสมัยนั้นนิยมเลื่อมใสในวิญญูคุณของพระองค์มาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ พระนิพนธ์เรื่องหนึ่งชื่อ “**สุคตวิทัตถิวิหาร**” วัดสำคัญที่สร้างในรัชกาลนี้มีวัดราชประดิษฐ์ วัดปทุมวนารามเป็นต้น หนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุปฐมเจดีย์ โดยก่อเป็นพระสถูปใหญ่ห่อหุ้มองค์เดิมเป็นพระสถูปสูงใหญ่ที่สุดในประเทศไทยสูงราว ๓ เส้นเศษฐานกลมโดยรอบราว ๖ เส้นเศษ พระสถูปปฐมเจดีย์นี้ ตกแต่งแล้วเสร็จเอาต่อเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๖

ลูถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระปิยะมหาราช (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ตลอดรัชสมัยอันยี่ติยาว ๔๒ ปี ได้ทรงทะนุบำรุงประเทศชาติและพระศาสนาให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้น ในด้านศาสนาจักรทรงอาศัยพระเจ้าห้องยาเธอ **พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ** ซึ่งผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังทรงกรมมีพระนามว่ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ภายหลังในรัชกาลที่ ๖ ได้รับมหาสมณุตตมาภิกศก เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา) เป็นคู่พระบารมีในการบำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรืองทั้งในด้านปริยัติธรรมและด้านปฏิบัติธรรม และโปรดให้ตั้ง **“มหามกุฏราชวิทยาลัย”** ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางศึกษาปริยัติธรรม หน้าวัดบวรนิเวศวิหารแห่งหนึ่งและตั้งศูนย์กลางศึกษาภาษาบาลีที่วัดมหาธาตุอีกแห่งหนึ่ง มหามกุฏราชวิทยาลัยได้ออก **นิตยสารธรรมจักร** พิมพ์เผยแพร่พระพุทธศาสนาฉบับแรกออกเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ และยังคงพิมพ์ออกเผยแพร่อยู่จนทุกวันนี้ นับเป็น **นิตยสารพระพุทธศาสนา** ที่ **เก่าแก่อายุยืนที่สุดของไทย** คือมีอายุจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ได้ ๖๗ ปี (แม้ว่าท่ามกลางเคยออกช้าไปแต่ก็ออกได้ตามปกติ) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ โปรดให้ทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งของเดิมเป็นอักษรขอมมาแต่โบราณ โปรดให้ถ่ายออกเป็นตัวอักษรไทยแล้วโปรดให้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือรวม ๑,๐๐๐ ฉบับละ ๓๔ เล่ม รวมเป็นสมุด ๓๔,๐๐๐ เล่ม มาเสร็จเอาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ นับเป็นครั้งแรกของโลก ที่ **พระไตรปิฎกฝ่ายภาษาบาลีได้พิมพ์ครบถ้วนสมบูรณ์** เป็นเล่มหนังสือ (ไม่ใช่จารลงใบลานเหมือนโบราณ) เป็นเกียรติยศของชาติไทยยิ่งนัก กิตติศัพท์ที่ประเทศไทยสามารถพิมพ์พระไตรปิฎกนี้ นา ๆ ชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาและตามหอสมุดสถาบันศึกษาในต่างประเทศ ทั้งในยุโรปและอเมริกาได้ขอพระราชทานไปเพื่อ

ศึกษา ก็โปรดพระราชทานให้ตามประสงค์ อนึ่งควรกล่าว ณ ที่นี้ด้วยว่าในยุคนั้นพระพุทธรศาสนา กำลังเริ่มแพร่หลายในยุโรป ในประเทศอังกฤษ มีนักปราชญ์ที่คงแก่เรียน สนใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ชวนกันถ่ายพระไตรปิฎกออกเป็นอักษรโรมัน และแปลสู่ภาษาอังกฤษบางคัมภีร์ สมเด็จพระปิยะมหาราช ก็โปรดพระราชทานทรัพย์ออกไปจุนเจือ ให้การตีพิมพ์สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ เป็นแบบแผนสืบมา วัดสำคัญที่ทรงสถาปนา มีวัดเบญจมบพิตร วัดราชบพิธ วัดเทพศิรินทราวาส วรณกรรมทางศาสนาในรัชสมัยนี้ส่วนมากเป็นของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนาไว้เป็นแบบเรียนบ้างเป็นงานค้นคว้าบ้างหลายเล่มด้วยกัน ทรงรจนาเป็นภาษาไทยส่วนมากทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม

ถึงรัชกาลที่ ๖ **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ** (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) ในรัชกาลนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้จัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นอีกประเภทหนึ่ง คือ **นักธรรม** เพื่อจุดประสงค์อบรมภิกษุสามเณรที่มีโอกาสบวชเรียนน้อยวันแล้วลาสิกขาไป จะได้รับความรู้พระศาสนาพอสมควร การเรียนปริยัติธรรมแบบนี้แม้ชาวบ้านก็นิยมเรียนด้วย เรียกว่า **“ธรรมศึกษา”** สมเด็จพระมงกุฎฯ พระราชนิพนธ์ **“เรื่องเทศนาเสือป่า”** และ

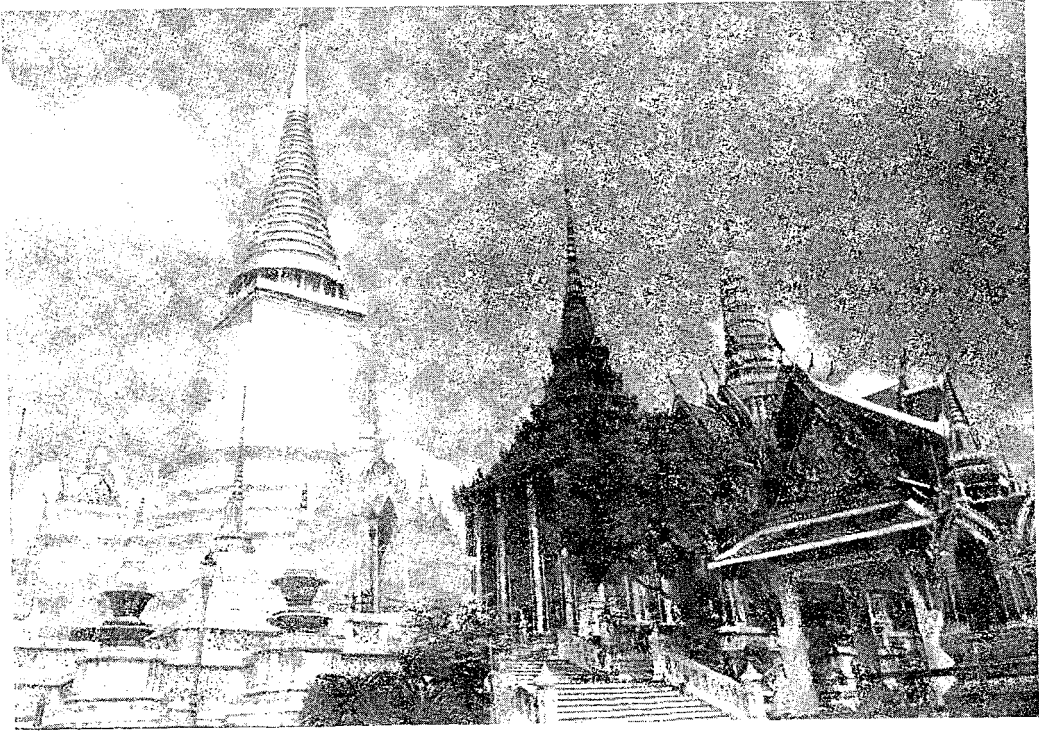
“พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร” ๒ เรื่อง

ลูถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) ทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธพร้อมด้วยคณาจารย์ทั้งหลาย ประชุมสอบทานพระไตรปิฎกฉบับรัชกาลที่ ๕ ให้ละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่งแล้วโปรดประกาศชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชน ช่วยกันออกทุนทรัพย์พิมพ์ร่วมพระราชนุสูล พิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นใหม่ จำนวน ๑,๕๐๐ จบ จบละ ๔๕ เล่ม เท่าพระชนม์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงปฐมโปรดสัตว์นับแต่กาลตรัสรู้แล้ว พระไตรปิฎกชุดนี้เรียกว่า “พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ” ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทยและอาจพูดได้ว่า ในวงการพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนี้ด้วย อนึ่ง การปกครองของประเทศไทยได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตยชนิคมมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕

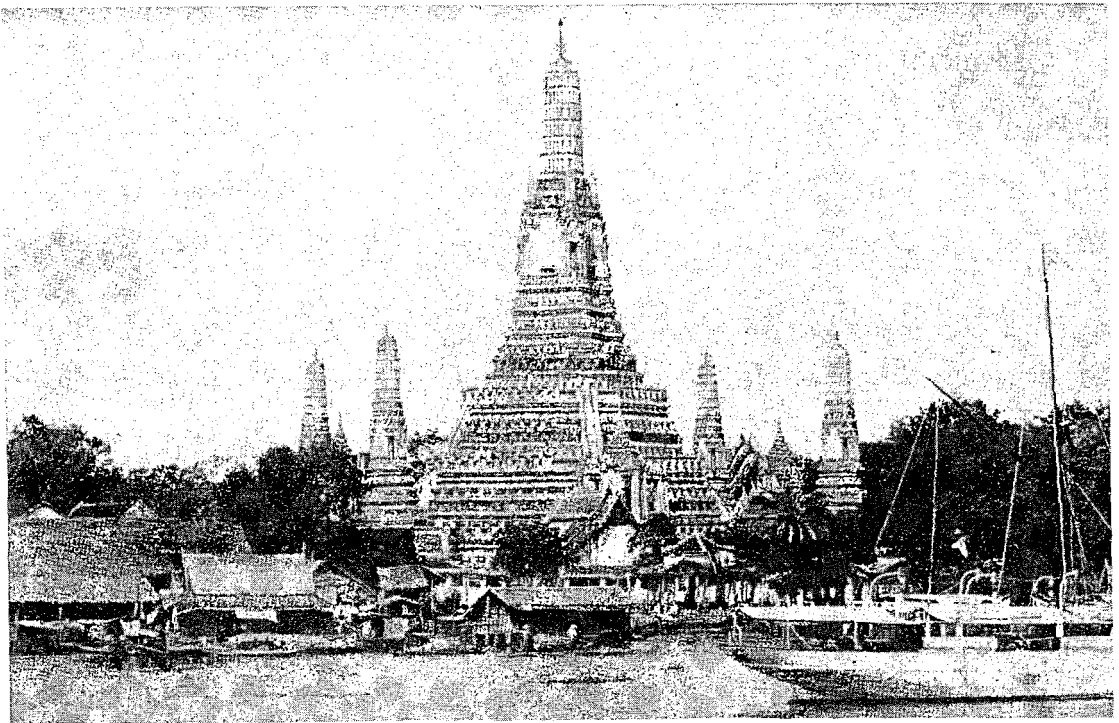
ลูถึงรัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๙) ได้มีการเปลี่ยนการปกครองคณะสงฆ์โดยอนุโลมตามแบบรัฐสภาคือมีคณะสังฆมนตรี, สมาชิกสังฆสภา รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยสมัยนี้ได้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้น ณ ตำบลบางเขน เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งอัญเชิญมาจากประเทศอินเดีย

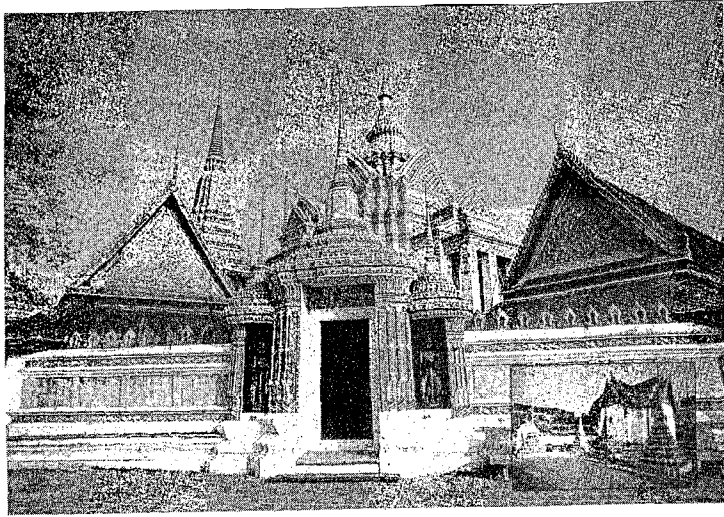
ทัศนียภาพกรุงพนมเปญนคร มอญจากพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

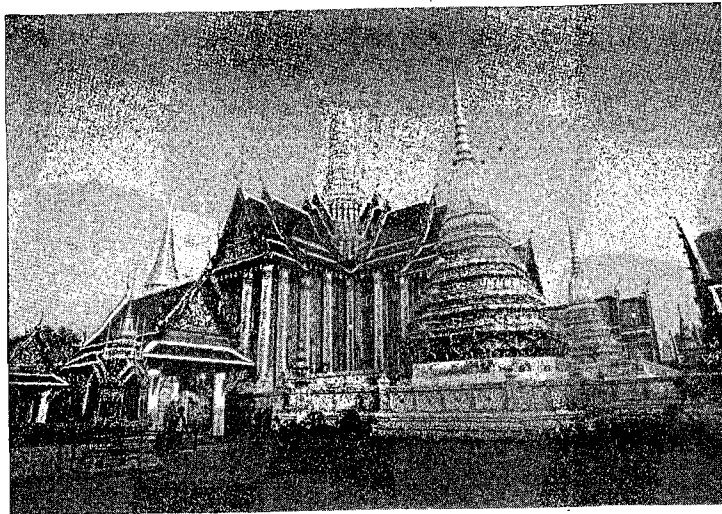
พระเจดีย์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

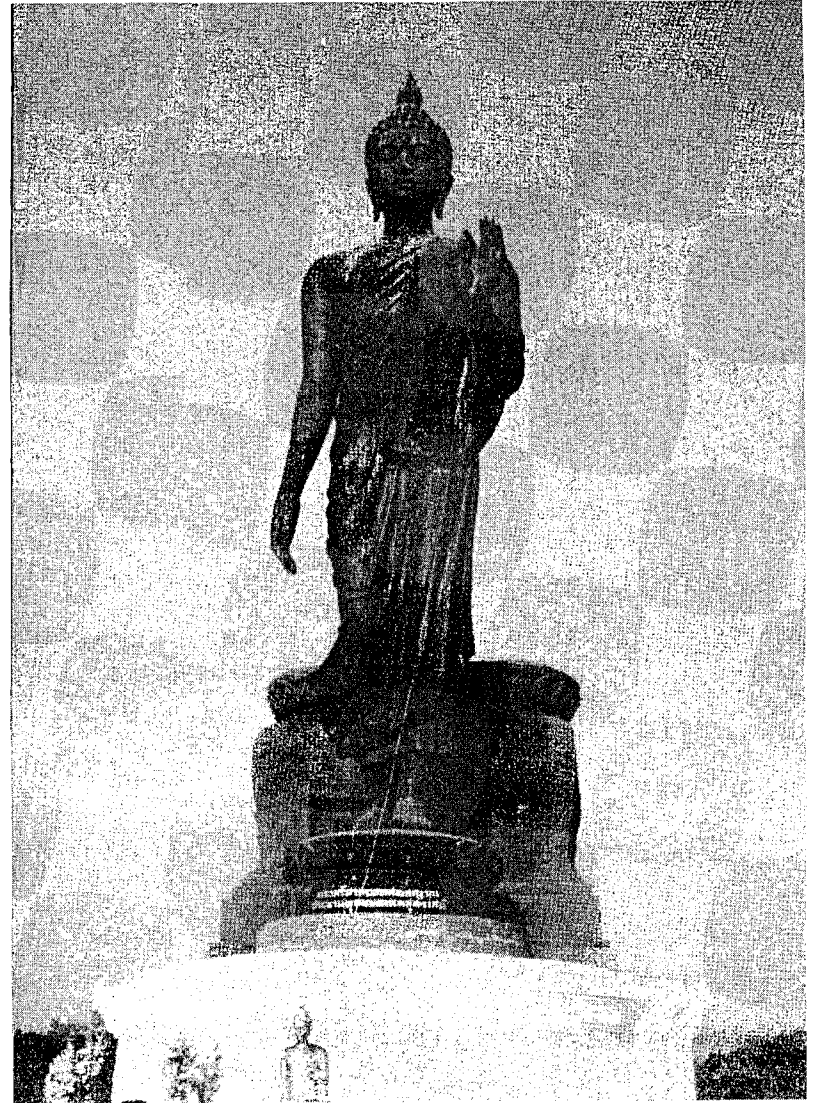
พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

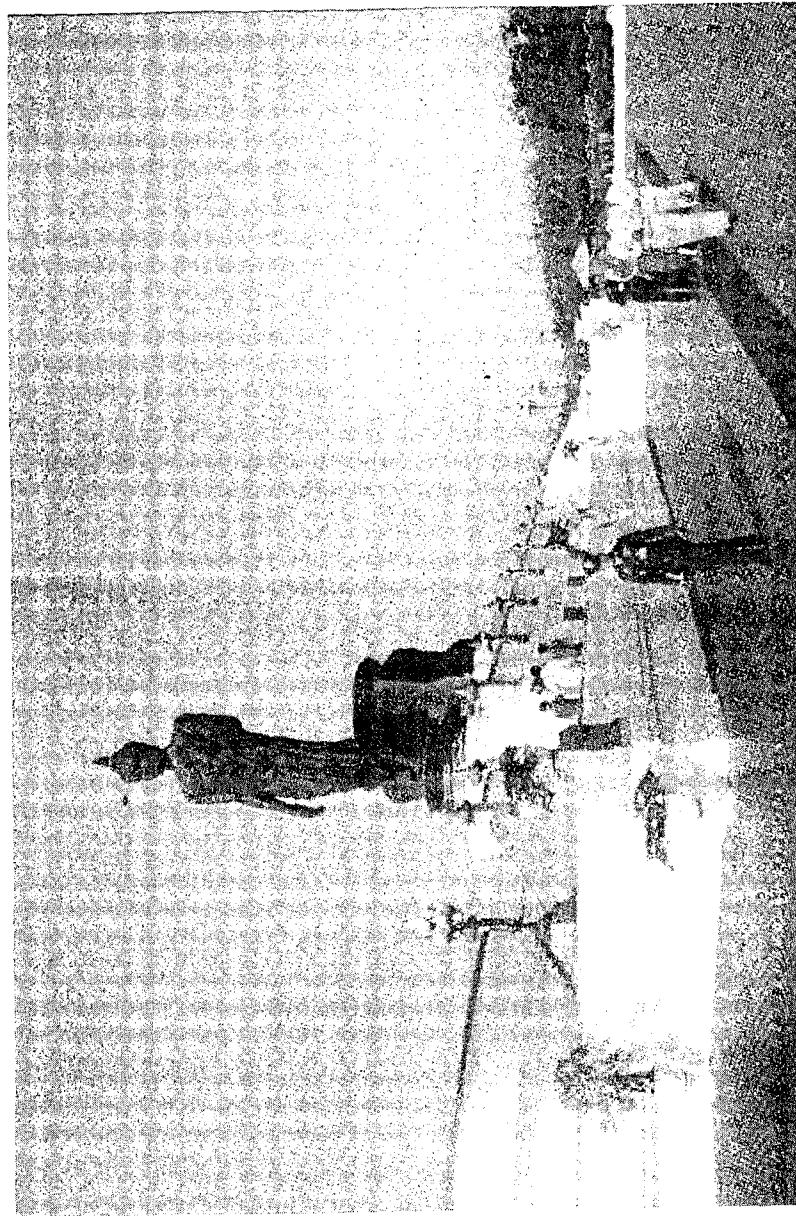
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระพุทธรูปลีลา ณ พุทธมณฑล พุทธศิลป์ยุครัตนโกสินทร์

ลูถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช (เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ขอให้ทรงพระเจริญ
ยืนนานเทอญ) ในสมัยนี้รัฐบาลได้สร้างโรงพยาบาลสงฆ์ขึ้นที่
พญาไทกรุงเทพฯ เพื่อถวายเป็นโรงพยาบาลภิกษุสามเณรอาพาธ
ในพ.ศ. ๒๔๘๙ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดตั้งมหาวิทยาลัย
พระพุทธศาสนาขึ้น ให้ชื่อว่า “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” นับเป็นมหา
วิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรกของประเทศพระพุทธศาสนา
ฝ่ายเถรวาททั้งปวง และเป็นแห่งแรกของไทยใน ๒๕ พุทธ
ศตวรรษนี้ ต่อมาทางวัดมหาธาตุก็ได้ตั้งมหาวิทยาลัยพุทธ
ศาสนาขึ้นให้ชื่อว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” มหาวิทยาลัย
พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทยจึงมี ๒ แห่ง ต่างได้อำนวย
ความรู้แก่พระภิกษุสามเณรเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาส่วน
รวมและแก่ประชาชน นับเป็นสัญลักษณ์แห่งความรุ่งโรจน์
ของพระพุทธศาสนา ขอให้มหาวิทยาลัยทั้ง ๒ จงเจริญ ในปี
พ.ศ. ๒๕๓๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชพิธี
เสด็จออกผนวชตามพระราชประเพณีเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ณ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง
วชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระอุปชฌายะ สมเด็จพระ
พระมหาวีรวงศ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์
สมเด็จพระวันรัต สังฆนายก วัดเบญจมบพิตร เป็นพระอนุสา-

วณาจารย์ ทรงประทับ ณ วัดบวรนิเวศ บำเพ็ญเนกขัมมบารมี อยู่ ๑๕ วันจึงลาผนวช

ลัทธิมหายานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

แม้ลัทธิมหายานเสื่อมสูญไปจากประเทศไทยเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แต่ความเชื่อถือบางอย่างอันเนื่องด้วยคติมหายานหาได้พลอยสูญไปไม่ เช่นการปรารถนาพุทธภูมิ พุทธศาสนิกไทยซึ่งเคร่งครัดในศาสนาเวลาทำบุญมักอธิษฐานหวังพระโพธิญาณ ความนิยมดังกล่าวเพิ่งจะจืดจางเมื่อในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง นอกจากนี้เรายังนับถือพระเจ้าแผ่นดินมีสถานะเป็นพระบรมโพธิสัตว์ หน่อเนื้อพุทธางกูร บางพระองค์ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ราษฎรมาก ก็เลยได้รับยกย่องขึ้นเป็นพระพุทธรูปหลวง เช่นสมเด็จพระปิยะมหาราช รัชกาลที่ ๕ เป็นอาทิ อีกอย่างหนึ่งลัทธิมหายานมักจะถือว่า พระมหาเถรอาจารย์ที่มีบุญบารมีก็คือพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ แบ่งภาคลงมาโปรดสัตว์ เช่น พวกทิเบต พวกมองโกล เขานับถือพระคณาจารย์สำคัญ ๆ ของเขาเป็นพระพุทธรูปทรงซัพ พระมหาสังฆปริณายกของทิเบต ซึ่งมีสมณะนามว่า “ทะไลลามะ” ก็ถือว่าเป็นอวตารของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ พระมหาสังฆปริณายกอีกองค์หนึ่งมีสมณะนามว่า “ป็นเซนลามะ” ก็ถือว่า

เป็นอวตารของพระอมิตาภพุทธเจ้า สามารถอวตารสืบตำแหน่งกัน ธรรมเนียมนิยมดังกล่าวนี้มีปรากฏในประเทศไทยด้วย แต่ของเราไม่ถือแรงขนานนั้น เพราะเปลี่ยนมานับถือลัทธิเถรวาทแล้ว กล่าวคือเรายกย่องสมเด็จพระสังฆราชขึ้นเป็นพระพุทธรูป เรียกสังฆราชบัญชาเป็นพุทธรูปกา ดังจะยกตัวอย่างมาพอเป็นนี้ทัศนะอุทาหรณ์ในจารึกวัดป่าแดงสมัยสุโขทัย มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“สารนี้พระบรมครูดีโลกดิลกตดิรตนสิลคนธรวนาวิสิธธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า มีพุทธรูปกาตั้งนี้...” ในสมัยกรุงธนบุรี ยังเรียกสมเด็จพระสังฆราชเป็นสมเด็จพระพุทธรูปองค์ก็มี และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อรัชกาลที่ ๓ ในสำเนาพระราชปวงจนามีปวงจนาของกรมพระราชวังบวร มีข้อความว่า ตรัสให้เผด็จสมเด็จพระพุทธรูปองค์ทรงวิไลสนา ดังนี้เป็นตัวอย่าง นอกจากนี้ยังมีพระสูตรบางสูตรซึ่งไม่ปรากฏมีในพระไตรปิฎกบาลีเลย เช่นพระอาการวัตตาสสูตร พระยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกเป็นต้น พระสูตรเหล่านี้พรรณานานิสงส์วิจิตรพิสดารนัก เช่นว่าเพียงบุคคลได้สวดสาธยายหรือได้จารัดลอกไว้เป็นบุญกุริยามโหฬาร พันลี้ก ข้อนี้บังโดยชัดแจ้งว่าถือคติเนื่องมาแต่ลัทธิมหายานทีเดียว ที่สุดจนการนั่งสมถกัมมัฏฐานเชิญพระเข้าตัวเป็นต้น ก็ล้วนเป็นข้อปฏิบัติในลัทธิอันหนึ่งของฝ่ายมหายาน ฉะนั้นจึงสรุปความตอนนี่ว่า ลัทธิมหายานคงมีอิทธิพลแทรกซึมอยู่ใน

ความนิยมนับถือของทวยพุทธมามากคนไทยโดยไม่รู้ตัวว่านั่นเป็นคติเนื่องในลัทธิที่หนีบทอดลงมาถึงสมัยปัจจุบันนี้

ลัทธิมหายานได้เข้ามาตั้งมั่นในประเทศไทยอีกกระยะหนึ่งโดยชาวพุทธญวนและจีนนำเข้ามา พระพุทธศาสนาที่แผ่เข้าไปในเมืองจีนส่วนใหญ่เป็นลัทธิมหายานชละเจริญตั้งมั่นอยู่ในประเทศนั้น จนมีคณาจารย์จีนตั้งนิกายขึ้นหลายนิกาย* ส่วนญวนได้รับอารยธรรมวัฒนธรรมจากจีน จึงพลอยรับนับถือลัทธิมหายานแบบจีนด้วย ในสมัยกรุงธนบุรี ประเทศญวนเกิดจลาจล มีเจ้านายเชื้อพระวงศ์ญวนและผู้คนป่าวไพร่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ญวนพวกนี้ได้พาเอาลัทธิมหายานที่ตนนับถือเข้ามาด้วย และได้สร้างวัดมหายานขึ้นเป็นปฐมที่ตำบลบ้านหม้อและตำบลบ้านญวนบนปากแผ่นดินตะวันออก ซึ่งต่อมาคือที่ตั้งของกรุงเทพฯ ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ ๑ มีเจ้านายญวนและบริวารร่อพยพเข้ามาอีก มีทั้งพวกที่นับถือพระพุทธศาสนาและพวกถือศาสนาคริสต์ พวกที่นับถือพระพุทธศาสนาได้มาสร้างวัดขึ้นอีก ๓ วัด อยู่แขวงกรุงเทพวัดหนึ่งอยู่เมืองกาญจนบุรีวัดหนึ่ง แลเมืองจันทบุรีอีกวัดหนึ่ง ต่อมาพวกจีนซึ่งนับถือลัทธิศาสนาอันเดียวกันกับญวนได้ช่วยกันสร้างอีก ๔ วัด ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ มีพระจีนมาจากเมืองจันทบุรีชื่ออาจารย์สกลเหิง มีกิตติคุณทางวิปัสสนาธุระเป็นที่เลื่อมใส

* ควรอ่านหนังสือ "ปรัชญามหายาน" ของข้าพเจ้าจะได้ความละเอียด

ของชาวจีนตลอดจนชาวไทย ได้บอกบุญเรียกรายจากพุทธศาสนิกชนทั่วไปสร้างวัดม้งกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) ขึ้นที่กรุงเทพฯ นับเป็นวัดมหายานที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย แล้วไปสร้างที่เมืองฉะเชิงเทราอีกวัดหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระญวนพระจีน สมณศักดิ์ฝ่ายญวนรูปแรกคือ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (องฮึ้ง) วัดอุภัยราชบำรุง ตำบลตลาดน้อย ฝ่ายจีนคือ พระอาจารย์จันทังสมาธิวัตร (สกลเหิง) วัดม้งกรกมลาวาส ต่อมาโปรดให้มีตำแหน่งฐานานุกรมขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย ลัทธิมหายานในประเทศไทยจึงมี ๒ นิกายคือ ฝ่ายอนัมนิกายหนึ่ง, ฝ่ายจีนนิกายหนึ่ง นับตั้งแต่บัดนั้น ถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ นี้ พระอาจารย์จันทังสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายจีนนิกายได้สร้างวัดจีนขึ้นอีกวัดหนึ่งชื่อวัดโพธิ์เย็น ที่อำเภอท่ามะกา กาญจนบุรี เป็นวัดจีนวัดแรกที่ได้ผูกพัทธสีมาเป็นหลักฐาน คณะสงฆ์จีนภายใต้การนำของพระอาจารย์รูปนี้เจริญรุ่งเรืองมากเป็นที่เลื่อมใสของพุทธบริษัทไทย-จีน อนึ่ง พระจีนพระญวนได้เข้ามาประกอบพิธีหลวงมีพิธีกึ่งเด็กในงานพระบรมศพเป็นต้นแต่รัชกาลที่ ๔ จึงนับว่าเป็นเกียรติยศแก่ลัทธินี้ นอกจากนี้ยังมีพุทธบริษัทจีนช่วยกันตั้งสมาคมเผยแผ่ลัทธิมหายานอีกหลายสมาคม ที่สำคัญคือ พุทธสมาคมตงฮั่ว พุทธสมาคมเล่งฮั่ว ฯลฯ ในกรุงเทพฯ เป็นต้น โดยปกติแล้วคนไทยก็นับถือทั้งฝ่ายจีนนิกายอนัมนิกายรวม ๆ

กันไปเพราะเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปอันเดียวกัน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นอกจากวัดต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร จะมีการแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนทุกวัน ๘ คำ ๑๕ คำ เดือนละ ๔ ครั้งแล้ว วิทายุกรมประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลจะจัดรายการพิเศษเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในวันดังกล่าวนี้เหมือนกันเช่นมีพระธรรมเทศนาทางวิทยุ มีการแสดงละครศาสนาทางวิทยุ และรัฐบาลจะอาราธนาพระธรรมกถึกเที่ยวจาริกอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนทั่วทุกภาคทุกจังหวัดพร้อมด้วยหน่วยของรัฐบาลร่วมกันไป รัฐบาลถือวัน ๘ คำ ๑๕ คำ ทั้งข้างขึ้นข้างแรมเป็นวันหยุดราชการ เพื่อประชาชนข้าราชการจะได้ไปทำบุญฟังธรรม วัดหยุดราชการที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นอกจากหยุดวันพระ ๘ คำ ๑๕ คำ ขึ้นแรม เดือนละ ๔ วันตามปกติแล้ว ก็มีอีก ๓ วันเป็นพิเศษคือ **วันมาฆบูชา** เป็นวันที่ระลึกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประชุมพระสาวก ๑,๒๕๐ รูปวันหนึ่ง, **วันวิสาขบูชา** เป็นวันที่ระลึกประสูติ, ตรัสรู้, ดับขันธปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วันหนึ่ง, **วันเข้าพรรษา** ซึ่งเป็นวันของภิกษุสงฆ์อธิษฐานจำพรรษาอีกวันหนึ่ง ในวันหยุดทางศาสนาเหล่านี้ โรงงานฆ่าสัตว์จะหยุดการประหารสัตว์

พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ความรู้ชั้นสูงทางศาสนาและพระเถระผู้มีสมณศักดิ์ รัฐบาลจะถวายนิยัตยภัตต์ตามลำดับความรู้และสมณศักดิ์ รัฐบาลได้ตั้งกรมการศาสนาขึ้นเพื่อช่วยเหลือกิจการของทางคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย และได้ตั้งงบประมาณบำรุงพระพุทธศาสนาทุก ๆ ปี ตามโรงเรียนชั้นประถมและมัธยม นักเรียนจะต้องทำพิธีสวดมนต์เจริญพระพุทธคุณ, พระธรรมคุณ, พระสังฆคุณ ก่อนที่จะเริ่มเรียนในเวลาเช้า และก่อนที่จะเลิกเรียนกลับบ้านในเวลาเย็น นักเรียนจะต้องเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาและพุทธประวัติอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง ประเพณีไทยถือว่าลูกผู้ชายทุกคนจะต้องอุปสมบทเป็นภิกษุอยู่วาระหนึ่งในชีวิต งานอุปสมบทบุตรหลานญาติมิตรจึงเป็นงานที่สำคัญที่สุด ซึ่งมีญาติมิตรเพื่อนฝูงมาอนุโมทนายินดีด้วย การบวชนั้นสุดแล้วแต่ความปรารถนาของผู้อุปสมบทจะอยู่นานหรือเร็ว แต่ส่วนมากมักจะบวช ๑ พรรษาและอย่างน้อยที่สุดก็ ๑ วัน การอุปสมบทนี้ นับเป็นการฝังความศรัทธาต่อพระศาสนาลงในจิตใจของบุคคลอย่างลึกที่สุด แต่กล่าวโดยทั่วไปแล้วอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาวไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มากที่สุด ในปัจจุบันนี้สมาคมเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นหลายสมาคมเช่น “พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย” และ “ยุวพุทธิก-สมาคมแห่งประเทศไทย” ทั้ง ๒ สมาคมมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และมีเครือข่ายอยู่กระจายทั่วไปในต่างจังหวัด

สมาคมเหล่านี้ได้มีปฏิญญาและนิตยสารพุทธศาสนาเผยแพร่
เป็นประจำ

การปกครองคณะสงฆ์

ส่วนกลางมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นองค์สกลมหาสังฆ-
ปริณายก มีคณะสังฆมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบในการบริหาร
คณะสังฆมนตรีมี ๑๐ รูป คือมีพระสังฆนายกและสังฆมนตรี
ว่าการองค์การปกครอง องค์การเผยแผ่ องค์การศึกษา และ
องค์การสาธารณูปการรวม ๔ รูป และสังฆมนตรีผู้ช่วยว่าการ
กับสังฆมนตรีลอยอีกรวมทั้งหมด ๑๐ รูป สังฆสภามีสมาชิก
ในบัดนี้ ๔๕ รูป

ส่วนภูมิภาคทั้งพระราชอาณาจักรแบ่งออกเป็น ๙ ภาค
มีเจ้าคณะตรวจการภาค ๆ ละ ๑ รูป (ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ๓
ภาครวมเป็น ๑ ภาค มีเจ้าคณะตรวจการภาค ๓ รูป) แต่ละ
ภาคมีจังหวัดขึ้นหลาย ๆ จังหวัด จังหวัดหนึ่งมีคณะกรรมการ
สงฆ์จังหวัด จากจังหวัดแบ่งเป็นอำเภอมีคณะกรรมการสงฆ์
อำเภอปกครองตามลำดับชั้น

ส่วนสมณศักดิ์นั้นมีตำแหน่งพระครูหลายชั้น ต่อขึ้นไป
ถึงตำแหน่งพระราชาคณะแบ่งออก ๕ ชั้นคือ พระราชาคณะ-
ชั้นสามัญ พระราชาคณะชั้นราช ชั้นเทพ ชั้นธรรม และชั้นเจ้า-

คณะรอง ชั้นนี้เรียกว่าชั้นหิรัญญบัฏ สูงขึ้นไปเป็นชั้นสมเด็จ
เจ้าคณะใหญ่เรียกว่าชั้นสุพรรณบัฏ นี้ว่าโดยย่อที่สุด

ทั้งประเทศไทยมีวัดในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทอยู่
๒๐,๙๔๔ วัด เป็นวัดในมหานิกาย ๒๐,๒๙๕ วัด วัดในนิกาย
ธรรมยุติกวงศ์ ๖๔๙ วัด (สถิตินี้ถือตามสถิติในปฏิทินศาสนา
ของโรงพิมพ์การศาสนา พ.ศ. ๒๕๐๐) ทั้งประเทศมีสำนัก
ศึกษาพระปริยัติธรรมฝ่ายบาลี ๔๔๐ สำนัก มีสำนักศึกษา
พระปริยัติธรรมฝ่ายภาษาไทยหรือเรียกกันว่านักธรรม ๕,๙๕๖
สำนัก รวมสำนักศึกษาฝ่ายพระพุทธศาสนา ๖,๓๙๖ สำนัก
นักศึกษาด้านบาลี ๑๗,๒๐๘ รูป นักศึกษาด้านนักธรรมมี
๑๖๗,๒๒๘ คน (สถิติสำนักเรียนและนักศึกษาถือตามสถิติ
พ.ศ. ๒๕๓๘) ทั้งประเทศมีภิกษุสามเณรรวม ๒ แสนรูป วัด
ฝ่ายมหายานมี ๑๒ วัด เป็นวัดฝ่ายอนันนิกาย ๗ วัด วัดฝ่าย
จีนนิกาย ๕ วัด

ปูชนียสถานที่สำคัญ

ก. พระมหาธาตุพนมปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งประดิษฐานอยู่
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง
กรุงเทพฯ

ข. พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

- ค. พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก
 ง. พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
 จ. พระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุดรธานี
 ฉ. พระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช
 ช. พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
 ย. พระธาตุอภัยภูเทพ จังหวัดเชียงใหม่
 ต. พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- ฯลฯ ฯลฯ

ยังมีปูชนียสถานและปูชนียวัตถุสำคัญ ๆ อีกมากในประเทศไทยที่กล่าวมานี้เป็นเพียง ๑ ใน ๕ ส่วนเท่านั้นเฉพาะในกรุงเทพพระมหานครซึ่งมีวัดอยู่ราว ๑๘๑ วัดมีวัดสำคัญ ๆ ที่ควรแก่การศึกษาคือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ วัดสระเกษ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดเบญจมบพิตร วัดราชบพิธ วัดราชนัดดา วัดไตรมิตร ฯ

วัดนี้มีพระพุทธรูปทองคำแบบสุโขทัยองค์ใหญ่สวยงามมาก ฯลฯ

ฝั่งธนบุรีมีวัดอรุณ, วัดกัลยาณมิตร เป็นต้น จังหวัดซึ่งมีวัดมากที่สุดในประเทศไทยคือ จังหวัดอุบลราชธานี มีวัด ๑,๔๕๖ วัด จังหวัดซึ่งมีวัดมากรองลงมาได้แก่จังหวัดเชียงใหม่มีวัด ๑,๐๑๔ วัด (สถิติของปฏิทินโรงพิมพ์การศาสนา)

การฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

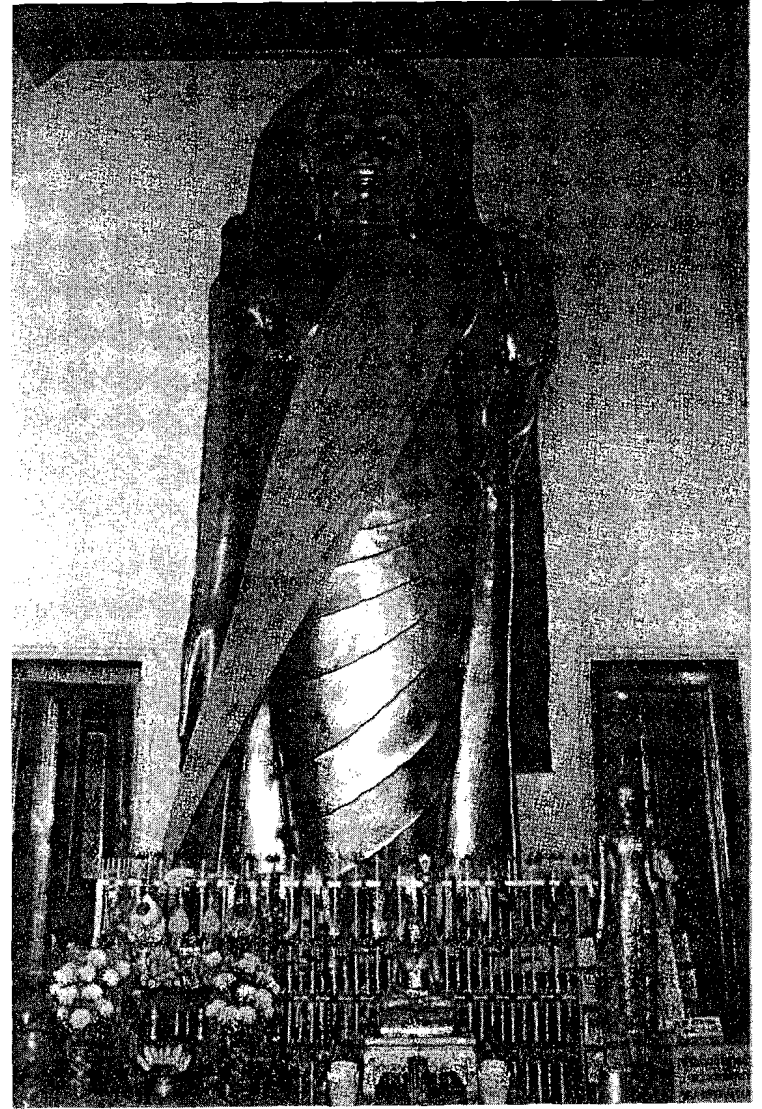
ในปี ๒๕๐๐ แห่งพุทธศักราชนี้ รัฐบาลได้กำหนดพิธีเฉลิมฉลองทั่วประเทศ มีการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ณ ที่ดิน ๒,๕๐๐ ไร่ ระหว่างกรุงเทพ-นครปฐม สร้างพระมหาพุทธปฎิมา ปางประทับยืนลีลาสูง ๒,๕๐๐ นิ้ว ภายในบริเวณรอบองค์พระมีจำหลักพระพุทธรูปประวัติ, พุทธานุศาสน์ และเป็นพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ได้เริ่มลงมือจัดสร้างแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ และจะสร้างบริเวณให้ร่มรื่นเป็นอุทยานธรรมชาติ ปลูกต้นไม้ที่มีชื่อในพระพุทธศาสนาเช่นต้นโพธิ์, ต้นไทร ฯลฯ สร้างพระพิมพ์ปางลีลาเป็นเนื้อหินและเนื้อผงจำนวน ๔,๘๕๒,๕๐๐ องค์ พิมพ์พระไตรปิฎกแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยออกเผยแพร่ และบูรณะปูชนียสถานวัดวาอารามทั่วพระราชอาณาจักรอุปสมบทพระภิกษุจำนวน ๒,๕๐๐ รูป และนิรโทษกรรมแก่นักโทษ, ประกวดวรรณกรรม, ศิลปะทางพระพุทธศาสนา เชิญผู้แทนพุทธศาสนิกชนทั่วโลกมาร่วมอนุโมทนา

เราเหล่าพุทธมามกะทั้งปวงทุกชาติทุกภาษา ขออธิษฐานร่วมกัน ขอให้พระพุทธศาสนาจงเจริญรุ่งเรืองเป็นที่พึ่งและเป็นแสงสว่างแก่สรรพสัตว์ตลอดชั่วกัลปาวสานต์ เทอญ

จิรั ทิฏฐตุ สหุณฺโม่

พระอัฐารส กลางเมืองสุโขทัย

พระพุทธโลกนาถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระพุทธรูปยืนใหญ่ในเมืองไทย

พระพุทธรูปเป็นอุดมวัตถุอันประเสริฐ ซึ่งพุทธบริษัทสร้างขึ้น สมมติเป็น พระบรมสาทิสลักษณ์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อประสงคฺให้เป็นจุดศูนย์กลางที่จะน้อมรำลึกถึงพระคุณทั้งหลายของพระองค์ท่าน ด้วยความเคารพศรัทธาอันสูงสุด ในตำนานพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายาน ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปว่า มีขึ้นแล้วแต่สมัยพุทธกาล แม้ในตำนานฝ่ายเถรวาทของเราก็มีดุจกัน ดังประวัติของ**พระแก่นจันทน์**ทางเมืองเหนือเป็นต้น เข้าใจว่าจะได้รับอิทธิพลจากฝ่ายมหายานนั่นเอง ในจดหมายเหตุบันทึกเรื่องประเทศทางภาคตะวันตกของพระสมณะ เฮียงจั้ง เล่าว่าพระเจ้าอุทყนหรือท้าวอุเทนราชาแห่งนครโกสัมพี ทรงสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทน์ขึ้นองค์หนึ่งประดิษฐานบูชาอยู่ในพระราชฐาน ด้วยสมัยนั้นพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เทวโลก เพื่อแสดงพระลักษณะโปรดพระพุทธรูปมารดาและทวยเทพ พระเจ้าอุทყนมีความอนุสรณ์ถึงพระพุทธรูปองค์นี้ จึงตรัสขอให้พระโมคคัลลานะ พานายช่างหลวงขึ้นไปจำลองพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบรมครูมาสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้น เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธรูปองค์เสด็จกลับมายังมนุษยโลก พระพุทธรูปองค์นี้มีปาฏิหาริย์ลุกขึ้นยืนต้อนรับ พระบรมศาสดาจึงตรัสปฏิสันถารด้วย ต่อมาพระเจ้าปเสนชิตหรือปัสเสนทิ ราชาแห่งโกศล ได้ทราบข่าวก็

โปรดให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นบ้าง พระพุทธรูปสององค์นี้ปัจจุบันอยู่ ณ แห่งหนใด หรือสาบสูญไปแล้วประการใด ก็ไม่มีหลักฐานจะทราบได้รู้แต่ว่าในทางโบราณคดี ย่อมเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าพระพุทธรูปเป็นของเกิดหลังพระพุทธรูปรินิพพานแล้วกว่า ๔๐๐ ปีเศษ ในสมัยที่อารยธรรมของกรีก และอินเดียมาสัมพันธ์กันขึ้น ต่อมาจึงได้แพร่หลายออกไปกว้างขวาง ทั่วนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปย่อมมีทั้งที่สร้างด้วยศิลา, ดินเผา, ไม้, โลหะ, ปูนปั้น, แกะสลัก มีทั้งประเภทใหญุ่มหิมาและประเภทเล็ก ๆ คือพระพิมพ์ ประเทศไทยเป็นประเทศใหญ่ซึ่งสมบูรณ์ด้วยพระพุทธรูปนานาประเภท บทความเรื่องนี้จะเล่าแต่พระพุทธรูปยืนใหญ่ ๆ ที่สำคัญโดยสังเขป ก็พระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นนั้นมักนิยมสร้างกันมากในปาง ๔ อริยาบถ คือยืน, เดิน, นั่ง, นอน แต่พระพุทธรูปใหญ่เท่าที่ปรากฏ ณ บัดนี้ เป็นพระยืน, พระนั่ง และพระนอน ขาดพระเดินหรือที่เรียกกันว่า ปางลีลาไป พระพุทธรูปลีลาแม้จะมีอยู่ก็เป็นขนาดกลางและขนาดเล็ก ขอเล่าแต่เรื่องพระพุทธรูปยืนต่อไปนี้

พระพุทธรูปยืน

พระยืนในสมัยโบราณเช่นสมัยสุโขทัย เรียกว่า**พระอัญญาரச** เป็นพระยืนซึ่งมีส่วนสูงในขนาด ๑๘ ศอกหรือสูงยิ่ง

กว่านั้นก็สงครามเข้าด้วยได้ มักสร้างเป็นปางประธานอภัย
นิยมสร้างกันในยุคสุโขทัย, ยุคเชียงใหม่ และยุคกรุงศรีอยุธยา
ตอนต้น แต่ในสมัยอยุธยาไม่เรียกว่าพระอัฐฐารสแล้ว เพราะผู้
สร้างได้ถวายพระนามเฉพาะองค์ ในจารึกสุโขทัยหลัก ๑ พรรณา
ถึงสภาพความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัยว่า “...กลาง
เมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส...
ฯลฯ...เบื้องตะวันตก เมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก ...ฯลฯ...ใน
กลางอรัญญิกมีพิหารอันหนึ่ง มนใหญ่สูงงามแก่กมมีพระอัฐฐารส
อันหนึ่งลุกยืน...” พระอัฐฐารสของพ่อขุนรามคำแหงที่ระบุไว้ใน
จารึกนี้ ปัจจุบันยังมีปรากฏอยู่ คืออยู่ในวัดมหาธาตุกลางเมือง
สุโขทัยเก่า เป็นพระปูนปั้นทรวดโถมมากแห่งหนึ่ง และพระ
อัฐฐารสบนเขาสะพานหินอีกแห่งหนึ่งอยู่นอกเมืองสุโขทัยเก่า
ทางทิศตะวันตกซึ่งในยุคสุโขทัยเป็นอรัญญิกาวาส ของคณะ
สงฆ์ลังกาวงศ์ พระอัฐฐารสองค์นี้ ประดิษฐานอยู่ในวิหารโปร่ง
ก่อด้วยอิฐและแลงสูงใหญ่มาก ปัจจุบันยังมีซากเสาแลงวิหาร
เหลืออยู่ให้เห็น องค์พระสูงราว ๖ วา หรือ ๒๔ ศอก เบื้อง
หลังพระมีกำแพงก่อเป็นผนังค้ำองค์พระมิให้ล้ม เป็นของสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ โปรดให้สร้างขึ้นไว้เมื่อ
คราวเสด็จไปตรวจราชการทางหัวเมืองฝ่ายเหนือลองนึกดูว่า สมัย
ที่องค์พระและวิหารยังบริบูรณ์อยู่จะแลดูสูงตระหง่านน่าตื่นใจ
เพียงใด เพราะสถานที่ตั้งก็อยู่บนเขาซึ่งไม่สูงนัก ความรู้สึกของ

ผู้ที่มาบูชาคล้ายกับว่าค่อย ๆ ยกกระตักของตนสูงขึ้นจากโลกีย-
ธรรมสู่โลกุตตรวิสัย เมื่อถึงองค์พระปฏิมาแล้วจะนั้น จึงเป็น
ข้อไม่น่าประหลาดอันใดว่า เหตุใดพ่อขุนรามคำแหงจึงโปรด
เสด็จไปถวายสักการะพระอัฐฐารสองค์นี้ในวันขึ้น แรม ๑๕ ค่ำ
เป็นพระราชกิจวัตร ดังข้อความในจารึกว่า “...วันเดือนดับเดือน
เต็มท่านแต่งช้างเผือกกระพัดลยาง (คือช้างทรงซึ่งพร้อมพรั่ง
ด้วยสายรัดกุดและเครื่องประดับหัวช้าง) เทียรยอมทอง งา...ขวา
ชื่อ รุจาศรี (ชื่อช้าง) พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขึ้นไปบนพระ...(อัฐฐา-
รส) (ใน) อรัญญิก แล้วเข้ามา...”

ส่วนทางเมืองเหนือ ปรากฏว่าในสมัยพระเจ้าเม็งราย
ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์แรกแห่งราชวงศ์เม็งราย และเป็นผู้สร้างนคร
เชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี พระองค์ได้สร้างพระพุทธรูปยืนองค์
หนึ่งสูง ๙ ศอก เป็นพระหล่อ เดียวนี้ประดิษฐานอยู่ ณ วัด
คานคอด (เมื่อสร้างพระยืนองค์นี้ทรงสร้างพระนั่งอีก ๔ องค์)
ครั้งมาในปีพ.ศ. ๑๙๕๕ ในแผ่นดินพระเจ้าสามฝั่งแกน ครั้ง
นั้นเจ้าแม่ติโลกจุกา พระราชมารดาพันปีหลวง โปรดให้หล่อ
พระอัฐฐารส สูง ๑๘ ศอก กล่าวกันว่า ในเวลาที่ทำกรหล่อนั้น
มีพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อ **นราจารย์เถระ** ได้กระทำอธิษฐาน อัง
พระบารมีขององค์พระ สามารถอุ้มเอาเข้าทองซึ่งกำลังเดือดพล่าน
ด้วยมือเปล่าแล้วยกขึ้นทูนศีรษะ เดินไปเทลงในบ้ำหล่อได้พระ
อัฐฐารสองค์นี้ ปัจจุบันยังอยู่ในพระวิหารวัดเจติยหลวง

ครั้นมาในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้มีการสร้างพระยืนใหญ่ ๓ องค์ คือ พระอัญญาส วัดวิหารทองพิษณุโลก ซึ่งเป็นวัดตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ พระพุทธรูปองค์นี้สูง ๕ วาเศษ เป็นพระหล่อ ไม่ปรากฏว่าเป็นของท่านผู้ใดสร้าง มีผู้รู้สันนิษฐานว่า จะเป็นแบบอย่างพระสุโขทัยยุคต้น แต่ผู้เขียนยังไม่เห็นด้วย และขอสันนิษฐานว่า บางทีจะสร้างขึ้นในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาที่ ๔ กษัตริย์สุดท้ายของราชวงศ์พระร่วง ซึ่งเสด็จประทับครองเมืองพิษณุโลกช้านานแต่เมื่อยังมิได้เสวยราชย์ และเนื่องด้วยเป็นสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่ครั้งพระมหาธรรมราชาที่ ๒ จึงจัดเข้าเป็นสมัยอยุธยาได้ อีกอย่างหนึ่งอาจจะสร้างขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยา ซึ่งเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๖ - พ.ศ. ๒๐๓๑ ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามไว้มากในเมืองนั้น มีวัดจุฬามณีเป็นต้น อาจจะทรงสร้างพระอัญญาสองค์นี้ก็ได้ วัดวิหารทองเข้าใจว่าจะถูกทิ้งร้างตั้งแต่สมัยศึกอะแซหุุ่นก็ เมื่อแผ่นดินธนบุรีต่อมาถูกไฟเผาผลาญอีก นำแปลกอยู่ที่ว่าเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์นี้โปรดให้ข้าหลวงไปเที่ยวอัญเชิญพระพุทธรูปโบราณ ตามวัดในหัวเมืองเหนือเข้ามารวบรวมรักษาไว้ในกรุงเทพฯ ๑ พวกข้าหลวงมิได้เชิญพระอัญญาสองค์นี้ลงมาด้วย ลุถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระนั่งเกล้า ๑ มีพระราชดำริว่าพระ

อัญญาสเป็นพระสำคัญ ไม่ควรปล่อยให้ทรุดโทรมในกลางป่า จึงโปรดให้อัญเชิญลงมาสร้างวิหารประดิษฐานไว้ ณ วัดสระเกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ ต่อมาสมเด็จพระจอมเกล้า ๑ ทรงถวายพระนามเพิ่มสร้อยอีกว่า **“พระอัญญาสศรีสุคตศพลญาณบพิตร”** วิหารพระอัญญาสนี้ เปิดให้ประชาชนนมัสการทุกวัน ฉะนั้นท่านอาจจะไปนมัสการและชมพระพุทธรูปองค์นี้ได้ตามโอกาส

ครั้นลุถึงแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ โปรดให้หล่อพระพุทธรูปยืน ด้วยทองสัมฤทธิ์หนัก ๕๓,๐๐๐ ชั่ง เริ่มพระราชพิธีเททองหล่อเมื่อวันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ แล้วโปรดให้แผ่ทองคำหุ้มองค์พระหนัก ๒๘๖ ชั่ง กินเวลาหล่อและตกแต่งองค์พระอยู่ ๓ ปี มาแล้วบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๖ โปรดให้มีพระราชพิธีฉลอง เมื่อวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ส่วนของพระพุทธรูปตั้งแต่พระบาทถึงพระรัศมี ๘ วา พระพักตร์ยาว ๔ ศอก กว้าง ๓ ศอก พระอุระกว้าง ๑๑ ศอก ถวายพระนามว่า **พระศรีสรรเพชญ์** ประดิษฐานไว้ ณ พระวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในพระบรมมหาราชวัง พระพุทธรูปองค์นี้นับว่าเป็นพระหล่อยืนที่ใหญ่ที่สุดในโลกก็ว่าได้ และเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างยอดเยี่ยม ด้วยทรงอุทิศทองคำขนาด ๒๘๖ ชั่ง ออกแผ่หุ้มองค์พระ คิดเป็นราคาทองในปัจจุบันนี้ก็ตกราว ๑๐ ล้านบาทบาท วัดพระศรีสรรเพชญ์ที่ประดิษฐานเล่า ก็เป็น

วัดสำคัญอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เดิมเป็นที่ตั้งพระราชวังหลวงแต่ครั้งพระเจ้าอู่ทองรามธิบดีที่ ๑ ถึงรัชสมัยพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ ทรงอุทิศที่วังเดิมนี้อุทิศขึ้นเป็นวัด ทรงย้ายพระราชวังไปทางริมน้ำ ในครั้งนั้น คงมีการก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นแล้ว อย่างน้อยก็ต้องมีพระวิหารประดิษฐานรูปหล่อพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ ซึ่งพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ โปรดให้หล่อขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ ต่อมาในรัชกาลพระรามาธิบดีที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๐๓๕ โปรดให้สร้างพระสถูปใหญ่ ๒ องค์ บรรจุพระอัฐิธาตุของพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ พระบิดา และพระอัฐิธาตุของพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระเชษฐา คือพระสถูปองค์ตะวันออก และองค์กลาง ต่อมาอีก ๖ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๐๔๒ โปรดให้สร้างพระวิหารใหญ่สำหรับประดิษฐาน พระศรีสรรเพชญ์ ครั้นล่วงมาถึงแผ่นดินพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร โปรดให้สร้างพระสถูปอีกองค์หนึ่ง ทางทิศตะวันตก บรรจุพระอัฐิของพระรามาธิบดีที่ ๒ พระบิดา และผู้เขียนขอสันนิษฐานว่าพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร น่าจะทรงสร้างพระพุทธรูปยืนใหญ่ขึ้นอีกองค์หนึ่ง หลังจากสร้างพระสถูปแล้ว คือพระโลกนาถเป็นการเอาอย่างพระราชบิดาซึ่งทรงสร้างพระศรีสรรเพชญ์ฉะนั้น และคงจะถวายพระนามว่า**พระโลกนาถ**ด้วย พระพุทธรูปองค์นี้สูง ๕ วา ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ **วัดพระเชตุพน** ผู้เขียนเข้าใจว่า ถักรัชสมัยของพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรไม่สิ้นเกินไป

(พ.ศ. ๒๐๗๒-๒๐๗๖) บางทีพระโลกนาถ จะได้หุ้มทองคำอย่างพระศรีสรรเพชญ์เป็นแน่ และเมื่อถึงขนาดนั้นแล้ว คงจะมีจดไว้ในจดหมายเหตุพงศาวดารว่า พระโลกนาถเป็นของผู้ใดสร้าง

วัดพระศรีสรรเพชญ์ปรากฏในพงศาวดารว่า มีการซ่อมใหญ่ ๒ ครั้ง คือในปี พ.ศ. ๒๑๗๔ แผ่นดินพระเจ้าปราสาททองหนหนึ่ง และในปี พ.ศ. ๒๒๗๕ แผ่นดินพระเจ้าบรมโกศโปรดให้กรมพระราชบวรเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ เป็นแม่กองอำนวยการปฏิสังขรณ์อีกหนหนึ่ง พระวิหารหลวงที่ประดิษฐานพระศรีสรรเพชญ์ คงเป็นวิหารโถงใหญ่ที่สูงตระหง่าน ในจดหมายเหตุ**บาดหลวงเดอซัวลี** ซึ่งเข้ามากับราชทูตฝรั่งเศส ในแผ่นดินพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ มีพรรณนาถึงพระวิหารหลังนี้หน่อยหนึ่งว่า **เสาวิหารปิดทองทุกต้น และในวิหารแม้จะมีชวาลาจุดเป็นประทีปถึง ๕๐ ดวง ก็ยังมืดทึบ** ที่บาดหลวงว่าน่าจะจริง เพราะวิหารสูงใหญ่อย่างนั้น ย่อมมีเสาดันโต ๆ รับชื่อเพดานหลายต้น ชวาลาที่ว่าก็คงจะเป็นตะเกียงโคมจุดแขวนไว้ให้ห้อยย้อยลงมาจากเพดานวิหารหรือแขวนไว้ตามเสานั้นเอง และคงจุดติดเนื่องกันตลอดวันและคืนเป็นพุทธรูประสงสว่างจึงไปทั่วถึงเหตุเพราะแขวนไว้สูงหนึ่ง หรือถ้าแขวนไว้ต่ำ แสงสว่างไม่พอจะส่องสะท้อนขึ้นไปบนเพดานวิหาร และกีดด้วยเงาเสาบึงกันหนึ่ บาดหลวงเดอซัวลิก่่าว่าต่อไปว่า **รู้สึก**

คืนต้นที่เห็นองค์พระศรีสรรเพชญ์หุ้มทองคำหนักถึง ๓ นิ้วฟุต
 คู่อราม เมื่อคราวศึกพม่า พ.ศ. ๒๑๐๖ รัชสมัยพระมหาจักรพรรดิ
 มีทหารคนหนึ่งลอบเข้ามาตัดพระหัตถ์ ของพระศรีสรรเพชญ์ไป
 ข้างหนึ่ง ต่อมาไทยจึงได้ซ่อมให้สมบูรณ์ ยังปรากฏมีรอยต่อให้
 เห็นอยู่ ความข้อนี้ไม่ปรากฏในพงศาวดาร แต่ที่บาดหลวงว่าไว้
 ก็ชอบกล จะปฏิเสธว่าไม่จริงก็ไม่ถนัด เพราะบาดหลวงเห็น
 รอยต่อกับจักขุของตนเอง ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเมื่อศึกพม่า พ.ศ.
 ๒๑๐๖ ซึ่งเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าศึกข้างเผือก ทั้งนี้เพราะ
พระเจ้าชนะสิบทิศ หงสาวดีบุเรงนอง หาเหตุจะมาตีไทยด้วย
 การขอข้างเผือก ๔ เชือก จากพระมหาจักรพรรดิ ไทยไม่ยอม
 ให้ด้วยเป็นการเสียเกียรติยศ พม่าจึงยกกองทัพเข้ามาประชิด
 กรุงศรีอยุธยา ไทยสู้ไม่ได้ยอมจำนนต่อพม่า ในตอนนี้เอง
 คงจะมีทหารพม่าลอบเข้ามาทำร้ายพระศรีสรรเพชญ์ แต่จะตัด
 พระกรท่านได้อย่างไร และจะนำพระกรที่ใหญ่โตออกไปโดยไม่
 ให้ไทยรู้ได้อย่างไร พิจารณาแล้วไม่น่าจะเป็นไปได้ ผู้เขียนเข้าใจ
 ว่าทหารพม่าคนนั้น คงปลอมแปลงตนเข้ามา ชูดลอกทองที่
 บริเวณพระกร ตอนใดตอนหนึ่งไปเท่านั้น ไม่ถึงตัดเอาไปทั้ง
 ข้าง ส่วนการซ่อมคงซ่อมในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดินั้นเอง
 อยากรู้ก็ตามในสมัยที่วัดศรีสรรเพชญ์ยังปรกติดีอยู่ คงจะเป็น
 ภาพประทับใจจนทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ด้วยบรรยากาศของ
 พระวิหารหลวงนั้น มีแสงสว่างสลัว ๆ ในท่ามกลางก็ปรากฏมี

ภาพอันยิ่งใหญ่ สุกปลั่งอร่ามรุ่งของทองคำ คือพระศรีสรร-
 เพชญ์ ซึ่งถ้าจะมองดูพระพักตร์ก็ต้องแหงนคอดู แต่น่าเสียดาย
 นักหนา พระพุทธรูปองค์นี้ต้องมาผจญอันตรายเมื่อเสียกรุงศรี-
 อยุธยาครั้งหลัง พ.ศ. ๒๓๑๐ ข้าศึกเอาไฟส่องมองค์พระลอกเอา
 ทองคำไปหมด มีหนายังปล่อยไฟเผาวัดด้วย เมื่อกำแพงวิหาร
 พังทับลงมา พระศรีสรรเพชญ์ซึ่งยับเยินอยู่ก็ยิ่งโถมทลายลง
 ส่วนพระโลกนาถแม้จะถูกไฟเผาก็ยังไม่ถึงยับเยิน เคยมีผู้ออก
 ความเห็นว่า ทองคำที่พม่าลอกไปคงจะเอาไปหุ้มพระมหาเจดีย์
 ชเวตะกอง เมืองย่างกุ้ง แต่ผู้เขียนคิดว่า คนที่ลอกทองพระ-
 พุทธรูปได้ จะต้องไม่มีจิตเป็นกุศล ถึงกับคิดหุ้มพระเจดีย์หรือ
 และในประการเดียวกัน คนที่มีใจศรัทธาคิดหุ้มทองพระเจดีย์
 ก็จะต้องไม่กล้าทำลายพระพุทธรูปเป็นแน่

พระศรีสรรเพชญ์และพระโลกนาถ ยืนอยู่ท่ามกลาง
 ความปรักหักพังของซากกรุงศรีอยุธยาเก่า ๒๐ ปี เมื่อล. พ.ศ.
 ๒๓๓๑ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุง
 รัตนโกสินทร์มีพระราชศรัทธาให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม
 ขึ้นเป็นวัดพระเชตุพน มีรับสั่งให้ข้าหลวงขึ้นไปอัญเชิญพระพุทธรูป
 โบราณตามเมืองโบราณต่าง ๆ เช่น อยุธยา, ลพบุรี, พิษณุ-
 โลก, สุโขทัย, สวรรคโลก ลงมาบูรณะซ่อมแซมประดิษฐานไว้
 ณ วัดพระเชตุพน และพระราชทานให้เจ้านาย, ข้าราชการรับไป
 ซ่อมแซมประดิษฐานไว้ ณ วัดอื่น ๆ บ้าง พระศรีสรรเพชญ์

และพระโลกนาถ ได้ถูกอัญเชิญลงมาครั้งนี้ด้วย ครั้งนั้นทรงทอดพระเนตรเห็นพระศรีสรรเพชญ์ หรุตโถมมากเหลือกำลัง จะช้อม จึงมีพระราชดำริจะยุบหุ่นที่เหลืออยู่แล้วหล่อใหม่ถวาย มีพระราชปฐจาเผด็จตามสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะว่าจะเป็นการสมควรประการใด สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพรว่า ไม่เป็นการสมควร เพราะพระศรีสรรเพชญ์ สำเร็จเป็นองค์พระพุทธรูปแล้ว หากควรเอาเข้าไฟอีกไม่ จึงมีพระโองการให้สถาปนาพระมหาเจดีย์บรรจุพระศรีสรรเพชญ์ ณ วัดพระเชตุพน ดังรายละเอียดในแผ่นจารึก ซึ่งติดอยู่ ณ मुखหลังวิหารตะวันออกของวัดนั้นมีความว่า “ครั้ง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีฉลู นักษัตรเบญจสก ให้จัดการปฏิสังขรณ์สร้างพระอุโบสถ... ฯลฯ... ตรงพระวิหารทิศตะวันออก ไปให้ขุดรากพระเจดีย์ใหญ่กว้าง ๑๐ วา ลึก ๕ ศอก ตอกเข็มเอาอิฐหักกระทุ้งให้แน่น แล้วเอาไม้ตะเคียนยาว ๔ วา หน้าศอกจัตุรัส เรียงระดับประกบกันเป็นตาราง ๒ ชั้น แล้วจึงเอาเหล็กดอกเห็ดใหญ่ยาว ๒ ศอก ตรึงตลอดไม้แกนทั้ง ๒ ชั้น ห่างช่องแกนนั้นเอาอิฐหักทรายถมกระทุ้งให้แน่นดีแล้ว

รุ่งขึ้น ณ วันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีชลาจศก เพลาเข้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ เสนาพฤตมาตย์ราชบุโรหิตโหราจารย์ มาอยู่ที่ลานพระมหาเจดีย์ จึงให้ชักชะลอมพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรร-

เพชญ์อันชำรุดรับมาแต่กรุงเก่าเข้าวางบนราก ได้ศุภฤกษ์ประโคม ช้างกลองแตรสังข์ดุริยางค์ ดนตรีเป่าพาทย์ เสด็จทรงวางอิฐของอิฐนาถ อิฐเงิน ก่อราก ข้างทุลละของรูปพระบาททั้งปวงระดมกันก่อฐานกว้าง ๘ วา ถึงที่บรรจุ จึงเชิญพระบรมธาตุ แลฉลองพระเขี้ยวแก้วองค์ ๑ พระเขี้ยวทองคำ ๑ พระเขี้ยวนาถองค์ ๑ บรรจุในห้องพระมหาเจดีย์ แล้วก่อสืบท่อไปจนสำเร็จยกยอดสูง ๘๒ ศอก กระทำพระระเบียงล้อม ๓ ด้าน ผนังเขียนนิยายรามเกียรติ์ จึงถวายนามพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ ฯลฯ.....” พระมหาเจดีย์องค์นี้ล่วงมาถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระนั่งเกล้าโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่หมด ได้ประดับกระเบื้องเคลือบสีเขียว ทำเป็นดอกดวงลายแย่ง อย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ และทรงสร้างพระมหาเจดีย์ขึ้นอีก ๒ องค์ ทางเหนือองค์หนึ่ง ทางใต้องค์หนึ่ง ประดับกระเบื้องเคลือบสีเหลือง พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์จึงอยู่กลาง ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างพระมหาเจดีย์อีกองค์หนึ่ง ในบริเวณเดียวกันประดับกระเบื้องสีม่วง. ส่วนพระโลกนาถ รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ช้อมแล้วก่อปูนหุ้มลงรักปิดทอง ทรงบรรจุพระบรมธาตุประดิษฐานอยู่ ณ मुखหลังวิหารตะวันออก

ครั้นลุถึงแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ๑ รัชกาลที่ ๔ ได้มีผู้สร้างพระยืนใหญ่ขึ้นอีก ๒ องค์ ท่านผู้สร้างคือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง นอกจากจะสร้างพระยืนแล้ว

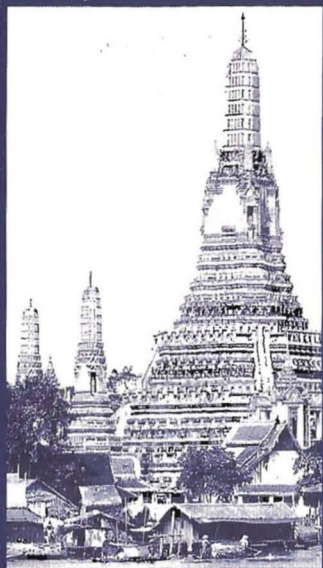
ท่านยังสร้างพระนอน, พระนั่งใหญ่ ๆ ขึ้นอีกหลายองค์ ฉะนั้น จึงควรทราบประวัติสังเขปของท่านบ้าง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จมาทอดพระเนตรที่วัดบางขุนพรหมนอก มีเจ้าคุณพระบวรวิริยเธระ (อยู่) วัดบางลำภูบน (คือวัดสังเวชวิศยาราม) เป็นอุปัชฌาย์ แล้วย้ายมาศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดระฆัง ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (นาค) ปรากฏว่าสามเณรโต มีความปราดเปรื่องแตกฉานในพระปริยัติธรรมมาก และเป็นธรรมกถึกแต่สมัยนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (ภายหลังเสวยราชย์เป็นรัชกาลที่ ๒) ทรงรับเป็นอุปฐาก ในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ สามเณรโต เจริญวิเสสาครบปฐกสมบพ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระเมตตาได้รับเป็นนาคหลวง โปรดให้อุปสมบท ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นอุปัชฌาย์ แต่พระภิกษุโตไม่เข้าสอบพระปริยัติธรรม เป็นทางการ ทั้งที่ท่านมีความเจนจบในพระไตรปิฎก และทรงไว้ซึ่งสัทเลขาธรรมอันยอดเยี่ยม ท่านมีเมตตาวิหารเป็นปกติธรรม ในอัชฌาย์ เป็นที่เคารพสักการะของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และประชาชน จึงได้รับยกย่องขึ้นเป็นเปรียญยก (คือเปรียญที่ไม่ได้ผ่านการสอบ) ในรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๕ โปรดให้แต่งตั้งพระมหาโตเปรียญยกขึ้นเป็นพระราชาคณะที่พระธรรมกิติ ครองวัดระฆัง พ.ศ. ๒๓๙๗ โปรดให้เลื่อน

สมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระเทพกวี พ.ศ. ๒๔๐๗ โปรดให้สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ประธานสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ดับขันธ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ สิริอายุกาลได้ ๘๕ ปี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านสร้างพระพุทธรูปองค์โต สมกับชื่อของท่าน ที่เป็นพระยืนปรากฏอยู่ ๒ องค์ คือ ได้สร้างพระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตรสูง ๖ วา มีเศียร ที่วัดกลาง ตำบลคลองข่อย จังหวัดราชบุรี แห่งหนึ่ง และที่วัดอินทวิหาร ตำบลบางขุนพรหม พระนครแห่งหนึ่ง แต่แห่งหลังนี้ท่านสร้างยังไม่ทันแล้วก็ดับขันธไปเสียก่อน ท่านเจ้าคุณพระอินทสมุจจารย์ (เงิน) เจ้าอาวาสวัดอินทวิหาร กรุณาเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านสร้างได้แต่เพียงครึ่งองค์ สูงราว ๔ วา เศียร และรูปลักษณะที่จะสร้างเป็นพระนั่งห้อยบาตรอย่างพระป่าเลไลยก์ ต่อมาในสมัยหลัง จึงได้ตัดแปลงสร้างขึ้นเป็นพระยืนปางอุ้มบาตร การสร้างเสริมบูรณะเริ่มแต่ในสมัยพระครูธรรมมานุกูล (หลวงปู่บุญ) ในสมัยพระครูสังฆบริบาล (แดง) รัษฎสังฆราช ต่อมา จนถึงในสมัยของท่านเจ้าคุณ เมื่อยังเป็นพระครูสังฆราชก็ได้บอกบุญทายกทายิกาสร้างปฏิสังขรณ์ต่อจนสำเร็จ ดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ คณนาแต่พระบาทถึงพระรัศมีสูง ๑๖ วา เศียร พระอุระกว้าง ๔ วา ทางวัดได้ให้มีพิธีเฉลิมฉลอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระพุทธรูปยืนวัดอินทวิหารจึงนับเป็นพระยืนที่สูงใหญ่ที่สุดในประเทศไทย.

หนังสือซึ่งผู้เขียนเรียบเรียง

๑. ปรัชญามหายาน
๒. คำบรรยายประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ภาค ๑
๓. พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง
๔. เนปาลชาติภูมิของพระพุทธเจ้า
๕. เรื่องน่ารู้ ๑๕ เรื่อง
๖. วิชฌปริชญาปารมิตาสุต แผล
๗. ราชอาณาจักรมคธยุคพุทธกาล

คนไทยที่อพยพ
มาอยู่ในคาบสมุทรมอินโดจีนแต่
ครั้งพุทธศตวรรษที่ ๘ บรรพ
บุรุษของเราเหล่านี้ได้เที่ยว
แยกย้ายกันสร้างบ้านแปลงเมือง
ต้องสู้รบกับเจ้าของที่มาอยู่ก่อน
คือพวกมอญและเขมร บางคราว
ก็แพ้บางคราวก็ชนะ จนราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ไทยตั้ง
อาณาจักรเป็นปึกแผ่นขึ้นใน
ลานนาภาคเหนือและพายัพ
ของประเทศปัจจุบันนี้ ในระหว่างที่ไทยมาอยู่ในดิน
แดนใหม่นี้ ไทยนับถือพระพุทธศาสนาติด
เนื่องมาตั้งแต่ยังอยู่ในอาณาจักรอัยลาว และเมื่อ
ได้รับอารยธรรมจากพวกมอญและเขมร ก็คงจะได้
นับถือพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทตามแบบมอญ
กับพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแบบเขมรด้วย

พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย

ราคา 40.00

บาท

ISBN 974-399-322-3

9 789743 393220